

शागम ज्योत

एलएच

वर्ष
१०

:- प्रकाशक:-

श्री शागमाधारक ग्रंथमाला.
कपडवंज, ० (पंडा)

॥ श्री वर्धमानस्वामिने नमः ॥

परमपूज्य गच्छाधिपति पू. आ. श्री. भाषिक्यसागर-
सूरीश्वरलु लगवंतनी भंगण-प्रेरषुाथी ध्यानस्थ स्व. पू. आगभो-
द्धारक आचार्यश्री आनंदसागरसूरीश्वरलु लगवंतना
तात्त्विक व्याख्यानादि साहित्य पीरसतुं श्री आगभोद्धारक
ग्रंथभागानुं प्राणुवान प्रकाशन.

कथ अम्हारिसा पाणी, दूसमादोसदूसिया ।

हा ! अणाहा ! कहं हुंता, जई ण हुंतो जिणागमो ? ॥

★ ★ ★
प्रकाशितं जिनानां यै-र्मतं सर्वनयाश्रितम् ।

चित्ते परिणतं चेदं. येषां तेभ्यो नमोनमः २ ॥

★ ★ ★
गीतार्थाय जगज्जन्तु—परमानंददायिने ।

गुरवे भगवद्धर्म—देशकाय नमोनमः ॥

★ ★ ★
प्राकृत-गुजराती-भराठी-संस्कृत-हिंदी-अंग्रेज-लाषामां
५ पू. श्री. आगभोद्धारक आचार्यदेवनी स्तुति ५
सिद्धदौ भाणुदंगे वरसुयभवणा शैलताप्रागभोना

स्थाप्या जैनागमाचा निरवधि प्रसरासाठीं केले सुयत्ना ।

पक्षं पञ्चं श्रिता ये हिततनुममता आखरीकालमेंभी,

ऐसे श्रीसागरानंद मुनिपति जिन्हें

MOST GAIN ACCLOMATION

★ ★ ★
सम्यक् तत्त्वोपदेष्टारं, शास्त्रैदम्पर्यवोधकम् ।

कान्तं दान्तं सदा शान्तं, गच्छेशं प्रणमाम्यहम् ॥

५ जिनाज्ञा परमो धर्मः ५

॥ श्री ब्रह्मन्मानस्वामिने नमः ॥

आगमसूक्तस्यज्ञाता, आगमतत्त्व प्रौढ विवेक्यक आगम
व्याख्याता, गीतार्थं सूक्ष्म-य, आगमवाच्यनादाता,
परमपूज्य ध्यानस्थस्वर्गत, आगमोद्धारक
आ० श्री आनन्दसागर सूरिधरल म०ना
तात्त्विक व्याख्यानाना संकलनरूप

श्री

आगम-ज्योत

(६२३ भुं ५५)

आगमज्ञो हि गीतार्थः

वीर नि. सं.
२५०१
प्रथमावृत्ति.

प्रत : ५००

मूल्य

आ...०...३...पी...या

जिन डेवली पूरवधरविरडे, इच्छीसम पंचम काणल,
तेहं उेर निवारल मखिसम तुज आगम तुज भिंअल

પ્રકાશક :

રમણુલાલ જ્યેષ્ઠલાલ

કાર્યવાહક :

શ્રી આગમોદ્ધારક અંથમાળા

કાપડબજાર

મું. કપડવંજ (જિ. ખેડા)

પુસ્તક પ્રાપ્તિસ્થાન :

પં. હરગોવિન્દાસ એસ. શાહ

મી. ગુ. જૈન ઉપાશ્રય

દલાલવાડે

મું. કપડવંજ

(જિ. ખેડા)

ન.....પ્ર.....નિ.....વે.....દ.....ન

- * આગમજ્યોત પ્રતિવર્ષ આસો સુદ પૂર્ણિમાએ (ચાર અંક ભેગા) પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થાય છે.
- * વાર્ષિક લગભગ યોજના બંધ કરી પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી મં. અને જ્ઞાનલડારો તથા તત્ત્વરુચિ ગૃહસ્થોને ભેટ અપાય છે.
- * સ્થાયી કોષની યોજના ચાલુ છે, જેમાં ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૧૫ લેવાય છે.
- * છુટક ભેટ યોજનામાં પાંચ રૂ. કે તેથી વધુ ગમે તે રકમ સ્વીકારાય છે.

મુદ્રક :

શ્રી શક્તિ પ્રિન્ટરી

ડક્ટર પોપટલાલ ગોકળદાસ

શ્રીકાંટા રોડ, અમદાવાદ-૧

ટાઈટલ પ્રિન્ટીંગ :

દીપક પ્રિન્ટરી

રાવપુર દરવાજા બહાર

અમદાવાદ.

શ્રી વર્દમાનસ્વામિને નમઃ પ્રકાશક તરફથી

દેવ-ગુરુ-કૃપાએ પરમ પૂજ્ય આગમોદારક આચાર્યદેવશ્રીના તત્ત્વગહન અર્થગંભીર વ્યાખ્યાનો આદિ સામગ્રીના સંકલન રૂપે પ્રતિવર્ષ આસો સુદ ૧૫ ના દિવસે પ્રગટ થતું “આગમજ્યોત” પ્રકાશન દસમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, એ અમારું મન ખુબજ આનંદની વાત છે.

અમારા ગજ-શક્તિ-બહારનું આ કાર્ય સ્વ. પૂ. ગરુડાધિપતિશ્રીના મંગલ આર્શિવાદ અને પૂ. સાગર સમુદાયના પૂ. સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોના ઉપદેશ-પ્રેરણાથી તથા તત્ત્વરૂચિ જેન શ્રી સંજો, ગુરુરૂચો આદિના સંલકારથી અમે આ પ્રકાશન કરી શક્યા છીએ.

અમારી અધ્યાના હસ્તે પૂ. આગમોદારક આચાર્ય દેવ ભગવંતની નાની મોટી દરેક કૃતિ એકવાર પ્રકાશિત થઈ જિજ્ઞાસુઓના હાથમા પહોંચે તેવી મંગલ લાવનારી દોરવાઈને સ્વ. પૂ. ગરુડાધિપતિશ્રીની દેખરેખ તળે પિસ્તાલીશ પ્રકાશનો થયાં છે. તે દરેક કરતાં આ પ્રકાશન વધુ મહત્વનું છે.

આ પ્રકાશનમાં તત્ત્વદષ્ટિની કુળવણી અને આગમિક પદાર્થોની અણુવટ વિશિષ્ટ રીતે છે. તેથી અધિકારી જિજ્ઞાસુ અને વિદ્વાન તત્ત્વજ્ઞ વાચક વર્ગ માટે આ પ્રકાશન ખત્રીશ જાતનાં ભોજન-સામગ્રી પીરસેલ થાળ જેવું મહત્ત્વપૂર્ણ સાબિત થયું છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પરોક્ષ અને અપરોક્ષ રીતે સહાય આપનારા સહુની ગુણાનુરાગભરી અનુમોદના કરવા સાથે વિશેષમાં જણાવવાનું કે-આ પ્રકાશનના આર્થિક ક્ષેત્રને સુસમૃદ્ધ બનાવવા ખંતભર્યો શ્રમ ઉઠાવનાર પૂ. પં. શ્રી સુરો-દયસાગરજી મ.શ્રીના ધર્મપ્રેમની બહુમાનભરી અનુમોદના.

જેઓશ્રીએ

૭૫ વર્ષની અતિવૃદ્ધવયે ગેસ દ્રબલના જીવલેણ હુમલા વખતે પણ
જીવન-સંધ્યાના છેલ્લા ૧૫ દિવસ
અર્ધ-પન્નાસને ધ્યાનસ્થ દશાએ રહી
વિષમ કલિકાલે પણ અનશનની આંખી કરાવી
તે

પરમપૂજ્ય આગમમર્મજ્ઞ આગમવાચનાદાતા આગમોદ્ધારકશ્રી

ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત

પૂ. આ. શ્રી આનંદસાગર-સૂરીશ્વરજી મહારાજ

(પૂજ્ય આગમોદ્ધારકશ્રી છેલ્લા ૧૫ દિવસ ધ્યાનસ્થ મુદ્રાએ રહેલ તેનું મૌલિક દશ્ય)

(પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીની પાછળના ભાગે

પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રી [ચરમાવાળા] દેખાય છે.)

વળી પ્રસ્તુત પ્રકાશનના સંપાદનની જવાબદારી સ્વીકારી સર્વાંગસંપૂર્ણ
બનાવવા પ્રયત્નશીલ પ. પૂ. પરમતપસ્વી, શાસનસંરક્ષક ઉપાધ્યાય ભગવંત
શ્રી ધર્મસાગરજી મ. શ્રીના શિષ્યરત્ન પૂ. પં. શ્રી અભયસાગરજી
મ. શ્રીને અત્યંત ભાવભરી વંદનાંજલિ.

આ સિવાય પ્રકાશનને પગલર બનાવવા માટે ઉપદેશ-પ્રેરણા આપનાર
પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો તથા શ્રી જૈનસંઘ અને સદ્ગૃહસ્થો આદિની
શ્રુતભક્તિની હાર્દિક સદ્ભાવના ભરી અનુમોદના.

તેમાં ખાસ કરીને પ.આ. દેવશ્રી હેમસાગરસુરીશ્વરજી મ. પૂ. આ. દેવ
શ્રી દેવેન્દ્ર સાગરસુરીશ્વરજી મ. પૂ. પં. શ્રી કંચનસાગરજી મ. પૂ. પં. શ્રી
દાસતસાગરજી મ. પૂ. પં. શ્રી યશોભદ્રસાગરજી મ. પૂ. પં. શ્રી સૌભાગ્ય-
સાગરજી મ. પૂ. મુનિશ્રી ગુણુસાગરજી મ. પૂ. મુનિશ્રી અભયુદયસાગરજી
મ. પૂ. મુનિશ્રી મહાયશસાગરજી મ. પૂ. મુનિશ્રી સુધર્મસાગરજી
મ. આદિ મુનિ ભગવંતો તથા સાગર સમુદાયના સર્વ સાધ્વીગણ, છાપવા
માટેની અનેક સામગ્રી ઉદારભાવે આપનાર શ્રી ચંદ્રસાગરસુરીશ્વરજી
જ્ઞાનમંદિર, ઉજ્જૈનના કાર્યવાહક શ્રી કુંદનલાલજી મારુ આદિ અનેક
પુણ્યવાન ગૃહસ્થો આદિ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના ધર્મપ્રેમભર્યા સહયોગની
કૃતમૃતા ભાવે સાદર નોંધ લઈએ છીએ.

વધુમાં આ પ્રકાશન અને વ્યવસ્થા તંત્રમાં નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા
આપનાર ધાર્મિકશિક્ષક શ્રી હરગોવિન્દસભાઈ (પ્રધાનાધ્યાપક શ્રી અભય
દેવસુરિ જ્ઞાનમંદિર-કપડવંજ તથા બાબુલાલ કેશવલાલ શાહ
ચાણુસ્માવાળા (૧૧ નગરશેઠ માર્કેટ, રતનપોળ-અમદાવાદ) તેમજ સંપાદન,
પ્રકાશન અંગેની ત્રીજીવટભરી ખંતપૂર્વક તપાસ અને પ્રુક રીડિંગ આદિની
મુકસેવા આપનાર શ્રી રતીભાઈ ચી. ઢાશી (અધ્યાપક શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય
જૈન પાઠશાળા અમદાવાદ) દીપકકુમાર બાબુભાઈ જીડિયાળી, આર્ટિસ્ટ
હસમુખભાઈ, પોપટલાલ જી. ઠક્કર (સકિત પ્રિન્ટરીઆ માલિક)

ટાઇટલ પેજ આદિનું સુંદર સ્વચ્છ કામ કરી આપનાર દીપક પ્રીન્ટરીના કાર્યવાહકો આદિ સઘળા સહયોગી મહાનુભાવોની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણાંજલિ.

છેલ્લે આ પ્રકાશનમાં હાંમસ્થતાના કારણે જે કંઈ ક્ષતિઓ રહેવા પામી હોય તે માટે ક્ષમા યાચના સાથે પુસ્તક પ્રકાશનનો સદુપયોગ કરી પુણ્યવાન વિવેકી આત્માઓ જીવનને તત્વદષ્ટિ-સંપન્ન બનાવે એ મંગલ કામના.

વીર નિ. સં. ૨૫૦૧
વિ. સં. ૨૦૩૧
ભા. વ. ૧૦
સોમવાર

નિવેદક
મુખ્ય કાર્યવાહક
શ્રી આગમોદ્ધારક અંથમાળા
કુપડવંજ

નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ

નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ સાથે જણાવવાનું કે ચાલુ સાલમાં અતિ-વૃષ્ટિ, પોસ્ટની અનિયમિતતા, તથા પ્રેસે મોકલવા-તથા પાછા મેળવવામાં થતો વિલંબ તથા અન્ય મુશ્કેલીઓ જે અનિવાર્ય હોવાના કારણે “આગમ જ્યોત” આસો સુદ ૧૫ શરદ પૂર્ણિમાના રોજ પ્રગટ થવામાં વિલંબ થયો છે, તે બદલ હાર્દિક ક્ષમાપના.

—સંપાદક

નમઃ શ્રી જનશાસનાય

સંપાદકીય

જિનશાસનની મંગળકારી આરાધના તત્ત્વદષ્ટિના સુમેળથી વધુ સ્વ-
પર-હિતકારી નિવડે છે.

જ્ઞાનીઓની અનુભવ-સત્ય આર્ષવાણીનો સાક્ષાત્કાર દિન-પ્રતિદિન થઈ
રહેયો છે-કેમકે અદ્વિતીય આગમ-વ્યાખ્યાતા આગમ-જ્યોતિર્ધર, તાત્ત્વિક
પદાર્થોની ઝીણવટ ભરી છણાવટ કરનારા પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્ય-
દેવશ્રીના સંકડોની સંખ્યામાં થરપીળખ રહેલ વ્યાખ્યાનોના લખાણના
દિશાળ જાથાને સુવ્યવસ્થિત કરી તત્ત્વ જિજ્ઞાસુઓ લાલ લઈ શકે તેવા રૂપે
રજુ કરવા માટે વાત્સલ્યસિંધુ કરુણાવારિધિ સ્વર્ગસ્થ પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીએ
વિ. સં. ૨૦૨૨માં જ્યારે સેવકને “આગમજ્યોતના સંપાદનની જવાબદારી
સોંપેલી, ત્યારે તો છે તેને વ્યવસ્થિત કરી તૈયાર કરવાનું સામાન્ય કામ
સમજી પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય દેવશ્રીના લાડીલા લઘુશિષ્ય પૂ. પં. શ્રી
સૂર્યોદય સાગરજી મ.ની હુક અને વિવિધમુખી સહકારના બળે સ્વીકારેલી.

પણ દશવર્ષના અનુભવના નીચોડરૂપે સમજાય છે કે-તત્ત્વદષ્ટિના ઘડતર
વિના આ કાર્ય શક્ય નથી અને તત્ત્વદષ્ટિનું ઘડતર પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય
ભગવંતશ્રીના તાત્ત્વિક લખાણોના વારંવાર પરિશીલનથી સુશક્ય બન્યું.

પરિણામે અને પોતાને જિનશાસનની સફળ આરાધનાના રસાસ્વાદનું
સૌભાગ્ય મળ્યું,

એ રીતે પ્રસ્તુત સંપાદન અત્તરના વેપારીને બીજાને માલ બતાવવા
જતાં પોતાને પણ સુગંધ મળી રહે તેમ તત્ત્વરથિ જિજ્ઞાસુ જીવોના ઉદ્દેશથી
પૂ. સ્વ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની આજ્ઞાના બહુમાન સાથે કરાયેલ આ પ્રયત્ન
મને પોતાને પણ સંયમશુદ્ધિ અને જીવન-જન્યુતિમાં અચૂક સહાયક
નીવડયો છે.

એ રીતે આવી મહાપાવન કાર્યની જવાબદારી સોંપનાર પૂ. ગચ્છાધિ-
પતિશ્રીને આ ક્ષણે ભક્તિ-મયાં હૈયાથી ભાવભરી શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પુ છું.

વળી આગમિક ગહન પદાર્થોની ઉંડી છણાવટ તર્કપ્રધાન શૈલિથી
બરંવાર આવે તેવા તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનોનું સંપાદન કરી મારા ગળબહારની-

ચીજ છતાં દેવ-ચુક-પ્રતાપે જિનશાસનની શ્રદ્ધાળયે પરમારાધ્ય શ્રી પંચ-
પરમેષ્ઠીઓની ચરણકૃપાથી તેમજ શાસ્ત્રૈહ પર્યાબોધક વાત્સલ્યવારિષિ પૂ.
સ્વ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની મંગળ આશિષ અને મારા જીવનના ઘડતરની
અનન્યશિલ્પી, પરમોપકારી મહાતપસ્વી, પરમારાધ્ય પૂ. ઉપાધ્યાય ભગવંત
ગુરુદેવશ્રીના કૃપા-કટાક્ષ પ્રતાપે યતિક્ષિત સફળતાના પંથે પગલાં માંડી
શક્યો છું, એમ અનુભવથી સમજાય છે.

આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત સંપાદનની સફળતામાં નાંચેના મહાનુભાવોના
કસ્ટ્યાલાર્યા ધર્મ-સહયોગની નોંધ નમ્રાતિનમ્રભાવે કૃતજ્ઞતાપૂર્વક લઈ છું.

પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય દેવશ્રીના ઉપસંપદા-પ્રાપ્ત, શિષ્યરતન
વિદ્વદ્ય પૂ. પં. શ્રી કચ્ચનસાગરજી મ.

જેઓના મમતા, લાગણીભરી વિવિધ સૂચનાઓ અને કાર્યલક્ષી
માર્મિક શૈલિ આદિએ સંપાદન કાર્યને સફળ બનાવ્યું છે.

પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય દેવશ્રીના લઘુશિષ્યરતન, કર્મત્રયાદિ-
વિચાર-ચતુર સહૃદયી પૂ. પં. શ્રી સૂર્યોદય સાગરજી મ.

જેઓએ વિવિધ હાર્દિક પ્રેરણાઓ, આર્થિકક્ષેત્રે મને નિશ્ચિત
બનાવનાર ભવ્ય યોજનાઓ અને તાત્વિક સામગ્રીની ભવ્ય ગોઠવણીની
ફરેખા આદિદ્વારા મારા કાર્યભારને હળવો બનાવેલ છે.

પરમપૂજ્ય શાસન પ્રભાવક પૂ. આ. શ્રી હેમસાગર સૂરીશ્વરજી મ.

જેઓએ નિવ્યાજ ધર્મસ્નેહ અને અંતરની લાગણી સાથે પૂ. આગમો-
દ્ધારકશ્રીની શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્રની વાચનાની આખી પ્રેસકોપી સાદર મને
આપી, તે ઉપરાંત ખીજી પણ ધણી મહત્ત્વની સૂચનાઓ દ્વારા યોગ્ય સહકાર
આપ્યો છે.

૦ પરમ પૂજ્ય ગુણગરિષ્ઠ ધર્મસ્નેહી મુનિરતન શ્રી ગુણસાગરજી
મહારાજ.

જેઓની વિવિધ હાર્દિક મમતાભરી સૂચનાઓથી સંપાદનનું
કાર્યક્ષેત્ર વધુ નિર્મળ થયું.

આ ઉપરાંત આ સંપાદનમાં આજ્ઞા થતાંની સાથે નાની-મોટી દરેક
જાતની કામગીરી કરી વિનીતભાવ દર્શાવનાર ધર્મસ્નેહી મુનિશ્રી: અશોક

સાગરજી મ. મુનિશ્રી નિરૂપમસાગરજી મ. મુનિશ્રી રવીન્દ્રસાગરજી મ.
બાલમુનિશ્રી પુણ્યશેખર સાગરજી મ. આદિ અનેક મહાનુભાવોના
સહયોગના ફળરૂપે આ સંપાદન વ્યવસ્થિત થઈ શક્યું છે.

યથાશક્ય જાગૃતિ રાખી પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીના આશય-
વિરુદ્ધ કંઈ ન થાય તેની તકેદારી રાખવા છતાં છદ્મસ્થતાના કારણે
જિનાજ્ઞા કે પરપરા વિરુદ્ધ કંઈ સંપાદન થવા પામ્યું હોય, તો તે
બદલ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ સમક્ષ હાર્દિક મિથ્યા-દુષ્કૃત દેવા સાથે પુસ્તકવાન
તત્ત્વચિવાળા જિજ્ઞાસુ મહાનુભાવો આ પ્રકાશનને જ્ઞાની-ગીતાર્થ-ગુરુ ભગ-
વંતની નિશ્રાએ વાંચી-વિચારી અંતરંગ તત્ત્વદષ્ટિની સફળ કેળવણી કરી
સંપાદકના અનુભવની જેમ પોતે પણ જિનશાસનની રસાસ્વાદ પૂર્વક
સ્ફુળ આરાધનાનો લાભ લેવા લાઝમશાળી અને, એજ મંગળ અભિલાષા...

વીર સં. ૨૫૦૧

વિ. સં. ૨૦૩૧

ભાદરવા વદ ૧૦

મંગળવાર

જૈન ઉપાશ્રય

ભટેવા પાર્શ્વનાથ તીર્થ

મુ : ચાણુસ્મા (ઉ. ગુ.)

નિવેદક

શ્રી શ્રમણસંઘ સેવક

પૂ. ઉપાધ્યાય તપસ્વી ગુરુદેવ

શ્રી ધર્મસાગર ગણિવર ચરણસેવક

અભયસાગર

श्री

आ.....ग.....म.....ज्यो.....त

वर्ष-१०

पुस्तक १-२-३-४

वि.....ष.....य.....द.....र्श.....न

पृष्ठ

प्रकाशक तरङ्गथी
संपादकीय
अनुकंभलिका

३ थी ५
६ थी ८
८ थी १४

पृष्ठ

पुस्तक-१
" २
" ३
" ४

१६ थी ६४
१ थी ४०
१ थी ५२
१ थी २६

पुस्तक १ लुं

पृ. १ थी २०/४

डेवलीबाषित-धर्मनी लोकोत्तमता पृ० १ थी ३
धर्मना विशेषणनी आवीशी पृ० ४ थी ६
तीर्थयात्रा-संबयात्रा पृ० ७ थी ६२

० संसार समुद्रथी तरवानां
साधनो कथं गतिमां ? १३

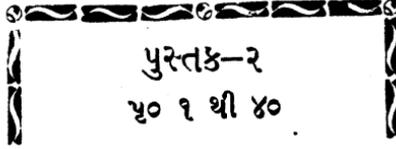
० ज्ञानक्षेत्र तरवा भाटे प्रथम
नंअरे डेम ? १६

- શ્રુત અને શ્રુતિ એટલે શું ? ૧૭
- તત્ત્વપ્રેમી જિજ્ઞાસુઓ માટે
રસથાળ ૮
- શ્રાવક અને મહાશ્રાવકમાં
તફાવત ૯
- શ્રુતજ્ઞાનનું પુસ્તકારૂઢપણું કેમ
અને કયારે ? ૧૮
- આગમોત્પત્તિનું સ્થાન
વલ્લભીપુર નહીં. ૧૯
- અનાગમ મતવાદીઓને અંગે
કંઈક ૨૦
- પૂ. આ. દેવર્ધિક્ષમશ્રમણુલું
મહત્ત્વ ૨૧
- દ્રવ્યશ્રુતનો મહિમા ? ૨૨
- સ્થાપના રૂપ શ્રુતજ્ઞાનનો
પ્રભાવ ૨૩
- શ્રુતજ્ઞાનનું સંરક્ષણ કેવી રીતે ? ૨૫
- શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકાંશ લાભ
કોને ? ૨૫
- જ્ઞાનદાન કયું ? ૨૬
- જ્ઞાનદાનનું અનન્ય કારણ
કયું ? ૨૭
- જામો અરિહંતાણં ખોલવાનું
તાત્પર્ય શું ? ૨૮

- મિથ્યાત્વીઓમાં પણ શ્રી જિન-
પ્રતિમાની પૂજનો પ્રભાવ ૩૦
- સિદ્ધલગવાનની પણ આકૃતિ
હોય ૩૧
- અરિહંત અને સિદ્ધમાં
તફાવત શો ? ૩૪
- શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકજી
મહારાજ શું ફરમાવે છે ? ૩૫
- મૂલ પ્રમાણવાળી શું મૂર્તિઓ
હોય એવો નિયમ નથી ? ૩૬
- સ્થાપનાનું પ્રાગલ્ભ્ય કેટલું ? ૩૬
- મૂર્તિમાન્યા વિના ચાલે
તેમ નથી ૩૭
- પરમેશ્વરનાં વચનોને સાક્ષાત્
શ્રવણ કરવાનું સહલાગ્યકોનું ? ૩૮
- આર્યનું લક્ષણ શું ? ૩૯
- મૂર્તિની જગો પર દયાનંદની
સ્થાપના ૩૯
- વિરાધનાને નામે પૂજનો
નિષેધ કેમ ? ૪૦
- અતિશયોથી યુક્ત લગવાનું
ભોળી કેમ નહિ ? ૪૧
- સૂત્રથી પણ મૂર્તિ અને
પૂજની સિદ્ધિ ૨૯

- યાત્રિક ગણુનો નેતા કેવો ? ૪૨
- શ્રી જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા
ખનાવવાથી થતા લાભો ૪૩
- શ્રી જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા
ખનાવવાથી થતો લાભ પ્રતિમાના
પ્રમાણમાં કે લાવમાં ? ૪૪
- જિનમુદ્રાના દર્શનની ઉંડી
અસરો ૪૭
- યાત્રિકગણુના નેતા ખનનારાનો
ઉચ્ચ આશય ૪૮
- જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા
લાવ જિનેશ્વરને ઝોળખવીનું
સાધન છે. ૪૮
- ઢુંઢકો સંબંધી ઉપહાસમિત્ર
લૌકિકતર્ક ૪૯
- ગુણુનો સાક્ષાત્કાર થાય નહિ ૫૦
- ઈશ્વરને વ્યાપક
માનનારાઓનો કુતર્ક ૫૧
- મૂર્તિની ભાવવાહિતાનો
પરિચય ૫૧
- જિનમૂર્તિમાં થાન્ત દષ્ટિનું
મહત્ત્વ ૫૨
- આદર્શ મૂર્તિ કઈ
ખની શકે ? ૫૩

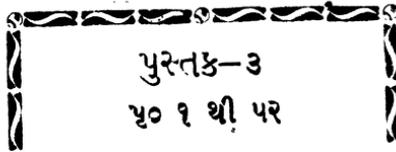
- મૂલ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા
શુ કરવું પડે ? ૫૩
- શ્રી જિનેશ્વરની દર્શનીયતા
વિચારી યાત્રિકગણુનો
નેતા શુ કરે ? ૫૪
- દેશના સમયે શ્રી જિનેશ્વરની
ચતુર્મુખતા શાથી ? ૫૪
- મૂર્તિ જેમ દર્શનીય તેમ
વંદનીય પણ ખરી ? ૫૫
- પ્રતિમા પણ નિર્જરાનું
કારણ છે. ૫૫
- પ્રતિબિંબની કિંમત વ્યક્તિના
હિસાબે જ હોય ૫૭
- કબરના અવલંબને પણ
ઈષ્ટનું સ્મરણ થાય છે. ૫૭
- મૂર્તિના ઉત્થાપકોનો
મુકાબલો ૫૮
- મૂર્તિની આરાધના શાથી ? ૫૯
- મૂર્તિની જેમ
ખડૂગાદિવંદનીય શાથી ? ૬૦
- ઉપકારીના ઉપકારથી તેના
ગુણુ ન ભૂલાય ૬૧
- યાત્રિકગણુનો નેતા ઉદાર
ખની જેખમદારી કેમ
ઉઠાવે છે ? ૬૨
- તીર્થયાત્રાનું મહત્ત્વ કેમ ? ૬૩-૬૪

पुस्तक-२

पृ० १ थी ४०

सरणता धर्मतुं प्रवेशद्वार १ थी ७
अर्धभागधी लाषा अटले? ८
तत्त्वार्थाधिगम सूत्रतुं हृदयग्राही विवेचन ९ थी ४०

पुस्तक-३

पृ० १ थी ५२

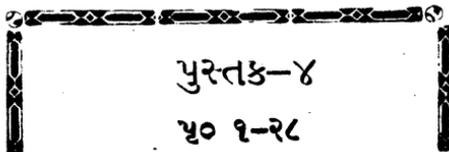
जिनप्रतिमा-चैत्यनी महत्ता पृ० १ थी ८

- ० त्याग धर्मनी महत्ता ९
- ० जैनाना गुरे पणु त्यागी
होय छे १४
- ० रत्नकणिका १८
- ० अनागम मत याने
द्विगण्यरो धर्म १९
- ० जिनवचनना अलावे
जैनधर्मनो अलाव २१
- ० जैन साधुज्योना आचार स'अ'धी
अज्ञानमांथी उद्दलवेला
ग'इकी स'अ'धी गांधीलना
विकृत विचारो (रहस्य स्कीट) २३

○ ધર્મની મહત્તા પૃ. ૨૬ થી ૩૮

○ ધર્મની મહત્તા	૨૬	○ ધર્મના ફાંટા દેખી દૂર રહેનારાઓને	૩૩
○ આર્યપ્રભાની માન્યતા	૨૬	○ ખારીક બુદ્ધિથી ધર્મને તપાસો	૩૩
○ નકલ કોની નીકળે	૨૭	○ દષ્ટિદોષ	૩૪
○ ભાગ્યનેજ પ્રતાપ	૨૭	○ મૂળ વસ્તુને કદી ન છોડો	૩૪
○ મનુષ્યપણાની કિંમત	૨૮	○ ધર્મને માથે ધૂળ ઉડાડનારા	૩૫
○ જૈનો જીવ કોને માને ?	૨૯	○ ધર્મના પડીકા વેચવાવાળા	૩૬
○ જગતની દષ્ટિએ જોતાં શીખો	૩૦	○ ધરનાંજ સર્ટીફિકેટો દેનારા	૩૬
○ ધર્મ એ મહાન કીમતી ચીજ	૩૧	○ વૈયાવચ્ચ, એ મહાન ગુણુ	૩૭
○ સાચા ચોકસી ખતો	૩૨	○ ભગવાનને કોણુ માની શકે ?	૩૭
○ નકલીઓથી સાવધાન	૩૨	○ વાડાબંધીનું પરિણામ	૩૮

- દીવાદાંડીનાં અજવાળાં ૩૯ થી ૪૮
- મનક મુનિની મહત્તા ૪૦ થી ૪૮
- સાચો આસ્તિક (કણિકા) ૪૮
- પર્વાધરાજશ્રી પર્યુષણા પર્વનું અદ્ભુત રહસ્ય ૪૯ થી ૫૨

પુસ્તક-૪

પૃ. ૧-૨૮

- દ્રવ્યથી પણ શાસનની વફાદારીનું મહત્ત્વ ૧ થી ૭

हैयानो अंकार
८ थी - १६

- ० सदा याद राधो ७
- ० आगमसंअह स्तवः ८
- ० श्री वीतराग परमात्म-
स्तुति ९
- ० श्री वर्तमान-तीर्थस्तवः १०
- ० सुंदर सुभाषितो १२ थी १५
- ० रससामग्री १६
- ० मोहविषय १६
- ० श्री अजित जिनस्तवन १७
- ० अभोध शस्त्र १७
- ० श्री सिद्धगिरिराज मंडन
आदीश्वर लगवान स्तवन १८
- ० श्री आदीश्वर लगवान स्तवन १९

गुरु चरणमांथी भणेलुं
पृ. २० थी २८

आगमन्येतामां सेट आपनारनी
नाभावली २४

आगमन्येता स्थायी इंडमां
दाल लेनार लाज्य-
शाणीओनी नाभावली २५ थी २७

વીર નિ. સં.

૨૫૦૧

૫૪

૧૦

કેવલિપણ ત્તે ધમ્મો

લોગુનમે

કેવલીભાષિત-ધર્મની

લોકોત્તમતા

વિક્રમ સં.

૨૦૩૧

૭
પુસ્તક-૧

માહ

જગતભરમાં આસ્તિક અને નાસ્તિક એવી રીતે દર્શનના એ વિલાસો ગણવામાં આવે છે.

તેમાં નાસ્તિક વર્ગ તો દેવને કે ગુરૂને નામાંતરે પણ માનવા તૈયાર નથી હોતો, પરંતુ ધર્મને તો કામને નામે પણ માને છે, અર્થાત્ નાસ્તિકોના મતે 'સંસારનું' સૌભાગ્ય એજ ધર્મ ગણવામાં આવેલો છે.

એટલે સ્વ. શબ્દોનાં એમ કહી શકાય કે દુર્ગતિના સાધનોની પ્રાપ્તિને જ નાસ્તિક દર્શનો ધર્મના નામે ધપાવે છે.

ન્યારે આસ્તિક તરીકે ગણાતા દર્શનોમાં જો કે ઘણા ભાગ તો ધર્મને માનવાની સાથે દેશ અને ગુરૂ એ બંને તત્ત્વોને માનનારો હોય છે, છતાં વૈદિક જેવા દર્શનકારો સર્વજપણાદિકને મહિં માનનારો હોઈને વાસ્તવિક દેવતત્ત્વને માનનારા હોતા નથી અને કેટલાક

દર્શનકારો વર્ણની શ્રેષ્ઠતાના પોકારમાં પડેલા હોવાથી ત્યાગી શુદ્ધ-સંસ્થાને પણ માનવાવાળા હોતા નથી.

છતાં સર્વ આસ્તિક દર્શનકારોને ધર્મરૂપી તત્ત્વ તો માનવાની ક્ષમ પડે છે અને તે માને પણ છે.

સર્વ આસ્તિક દર્શનકારો સંસારનું પર્યાટન કરનારો જીવ છે એવું માનતા હોઈને સંસારના પર્યાટનમાં ભવિષ્યની ખરાબ જીંદગી ન મળે અને સારી જ જીંદગી મળે એવા પ્રયત્નો અને આ બંનેને ધર્મ તરીકે ગણવાને માટે તૈયાર રહે છે. આ ધ્યેયને અનુસરીને જ સર્વ આસ્તિક દર્શનકારો યત્નોઽમયુદયનિઃશ્રંયસસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ એવી રીતે ધર્મનું લક્ષણ કરીને “ભવિષ્યની ખરાબ જીંદગીનું નિવારણ અને સુંદર જીંદગીનું મેળવવું જેનાથી અને તેને ધર્મ” માનવાને તૈયાર રહે છે.

જગતની અંદર લોકોત્તર માર્ગ તરીકે પ્રસિદ્ધ એવો જૈનધર્મ પણ ધર્મના ફલને ખતાવતી વખતે આ વાત જણાવે છે.

તેથી જૈનધર્મમાં ધર્મનું ફલદ્વારા સ્વરૂપ જણાવતાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવેલ છે કે—

દુર્ગતિપ્રસૂતાન જન્તાન , યસ્માત્ ધારયતે તતઃ ।

ધત્તે ચૈતાન શુભે સ્થાને, તસ્માદ્ ધર્મ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥

અર્થાત્—દુર્ગતિ દેવાવાળા કાર્યો કરવા દ્વારા દુર્ગતિ તરફ ધસી રહેલા જીવોને તે કાર્યોથી નિવર્તાવવા દ્વારા દુર્ગતિમાં પડતાં ખચાવી લે અને સદ્ગતિના સાધનો દેખાડવા દ્વારા જીવોને સદ્ગતિના સ્થાને ધારણ કરે, એ નિરૂક્તિથી ધર્મ ગણવામાં આવ્યો છે.

મરેનું સુખ મરુપ્ય રહેજે સમજી શકશે કે ઉપર જણાવેલી સર્વ આસ્તિકદર્શન સંબંધી ધર્મની વ્યાખ્યા માત્ર ફલદ્વારા જણાવવામાં આવેલી છે, પણ ધર્મના સ્વરૂપનો વિચાર આમાં નથી કર્યો.

પરંતુ એ વાત જગતમાં સિદ્ધ છે કે કારણને અનુરૂપ કાર્ય થઈ શકે છે, પરંતુ જેમ કારણ વગર કાર્ય થતું નથી; તેમ વિરૂદ્ધ વસ્તુના કારણોથી પણ કાર્ય થતું નથી.

એટલે ધર્મનું જે ફલ દુર્ગતિને રોકવારૂપ અને સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરવારૂપ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે, તેમાં કોઈપણ સુજનો કે આસ્તિકદર્શનને અનુસરવાવાળાનો વિરોધ હોયજ નહિ.

પરંતુ તેવા ફળને નિપજાવી શકે તેવાં કારણો કયાં છે? કે જેને વાસ્તવિક રીતે ધર્મ સ્વરૂપવાળો ધર્મ કહી શકાય. એ સ્વરૂપને જણાવનારા કારણોને જણાવવા માટે શાસ્ત્રકાર ભગવાનોએ ધર્મના વિશેષણોની ખાવીશી જણાવી છે.

તે વિશેષણની ખાવીશીનું વિશેષ વિવેચન અત્રે ન કરતાં માત્ર તે ક્રમસર વિશેષણની ખાવીશી જણાવીને ધર્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું દિગ્દર્શન કરવું અહીં પ્રસ્તુત લાગે છે.

ધર્મનું સ્વરૂપ

બ્રાહ્મણ્યમવે ષમ્ને

ધર્મની ઉત્પત્તિ જ્ઞાનીઓની મર્ધાના પ્રમાણે આજ્ઞા-શુદ્ધ આચરણમાંથી છે.

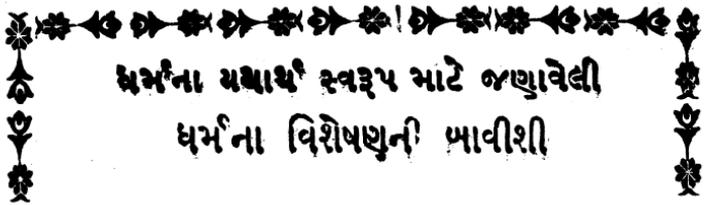
x x x

ષમ્ને આચરમૂલે

આચાર = જ્ઞાનીઓની

આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ધર્મનું

મૂલ્ય છે.

ધર્મના વધારા સ્વરૂપ માટે જાણાવેલી

ધર્મના વિશેષણની ખાવીશી

- ૧ કેવલિમહારાજ એટલે જેઓને આર્થિક, શારીરિક કે કૌટુંબિક ખેંચાણ હોય નહિ તેમજ સ્વ-પર તરીકેનો વિભાગ થઈ રાગ-દ્વેષ સર્વથા ન હોય તેવા લોકાલોકપ્રકાશક એવા કેવળ જ્ઞાન-વાળા પુરૂષે પ્રકાશેલો ધર્મ!!!
- ૨ જગતમાં વર્તતા સર્વજીવો વધાદિરહિતપણે, બલાત્કાર રહિતપણે, પીડારહિતપણે અને મરણરહિતપણે જીવવાને માટે હક્કદાર છે, અને તેથી કોઈપણ જીવને કોઈપણ જીવે હુણવા વિગેરેનો હક ધરાવી શકાય નહિ એવી અહિંસારૂપ જેનું લક્ષણ છે તેવો ધર્મ.
- ૩ જગતના સર્વજીવો હિતને પ્રાપ્ત કરે તેજ ઈષ્ટ ગણી જગતના સર્વ જીવોને હિતકારી એવા વચનો વાપરવા એજ ધર્મનો અધિક્ષતા છે અર્થાત્ તેવા સત્યથી અધિક્ષિત ધર્મ.
- ૪ સંસારમાં પરિવર્તન કરવાવાળો જીવ અનાદિકાળથી પોતાના હિતને ભૂલેલો છે અને પૌદ્ગલિક તેમ જ સાંસારિક હેતુમાંજ હિતની ખુદ્ધિ ધારી રહ્યો છે, તેવાને જો વાસ્તવિક આત્માના હિતની ખુદ્ધિનો ખ્યાલ આપનાર હોય કે તેવી ખુદ્ધિના સાધનોને સફલ કરવા માટે જો કોઈ પ્રયત્નશીલ હોય તો તે માત્ર વિરતિધારી મહાત્માઓ જ છે. અને તેવા સંયમી મહાત્માઓના સંસર્ગ, વિનય, ભક્તિ, વૈયાવચ્ચ, પ્રશંસા અને સેવા કરવી તે મૂળ છે જેનું એવો ધર્મ!!!
- ૫ જગતમાં અગ્નિ એક એવી વિચિત્ર ચીજ છે કે જેના સંયોગમાં આવેલી જગતની સર્વ ચીજો પોતાના મૂલ સ્વરૂપથી પરાવર્તન પામે છે.

એવી રીતે સંસાર સમુદ્રની અંદર જીવાત્માઓ માટે પણ ક્રોધરૂપી અગ્નિ એવી ચીજ છે કે જેના સંયોગને પ્રતાપે જીવની પરિણતિનું બેહુદું રૂપ થયા સિવાય રહેતું નથી. માટે જેની અંદર ક્ષમા ગુણ એટલે ક્રોધના કારણોથી દૂર રહેવું છતાં આકસ્મિક ક્રોધના કારણો મળી જાય તો પણ ક્રોધ કરવાથી દૂર રહેવું એ ક્ષમાગુણ જેના આચરણમાં પ્રધાન હોય તે ધર્મ.

ઉપર પાંચ વિશેષણોથી ધર્મને અંગે સાર્થકતા જણાવવામાં આવી છે. આવી રીતે સર્વ વિશેષણો એટલે આખી વિશેષણની ખાલીશી સુંદર અને સૂક્ષ્મ વિચારથી ભરપૂર છે તે વિશેષણોની ખાલીશી નામમાત્રથી નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧ કેવલિ પ્રજ્ઞપ્ત — કેવલિ મહારાજે કહેલો એવો ધર્મ
- ૨ અહિંસાલક્ષણ — અહિંસા જેનું લક્ષણ છે એવો ધર્મ
- ૩ સત્યાધિષ્ઠિત — સત્યથી અધિષ્ઠિત એવો „
- ૪ વિનયમૂલ — વિનય છે મૂલ જેમાં એવો „
- ૫ ક્ષાન્તિપ્રધાન — ક્ષમા છે પ્રધાન જેમાં એવો „
- ૬ અ-હિરણ્યસુવર્ણ — હિરણ્ય અને સુવર્ણ જેમાં રાખવાનું નથી એવો „
- ૭ ઉપશમપ્રલવ — ઉપશમ જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય એવો „
- ૮ નવબ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત — નવ પ્રકારના બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ છે જેમાં એવો „
- ૯ અ-પચમાન — જેમાં રાંધવાદિ ક્રિયા નથી, એવો „
- ૧૦ ભિક્ષાવૃત્તિ — જેમાં ભિક્ષાએ વૃત્તિ કરવાની છે એવો „
- ૧૧ કુક્ષિસંબલ — જે કંઈ મળ્યું તે જરૂરપૂરતું જ લેવાનું છે, પણ બીજા દિવસ માટે ખોરાક પણ સંગ્રહવાનો નથી એવો ધર્મ.

- ૧૨ નિરગ્નિશરણુ — અગ્નિ અને ઘર નથી જેમાં એવો ધર્મ
- ૧૩ સંપ્રક્ષાલિત — કર્મના દોષ રહિતપણથી
થવાવાળો એવો ધર્મ.
- ૧૪ ત્યજ્જાદોષ — ચાલુ દોષોનો ત્યાગ કરવાવાળો એવો ,,
- ૧૫ ગુણુગ્રાહી — જેમાં ગુણોનું જ ગ્રહણ કરવાપણું
હોય એવો ધર્મ.
- ૧૬ નિર્વિકાર — વિકારરહિતપણું છે એવો ધર્મ.
- ૧૭ નિર્વૃત્તિ લક્ષણુ — નિર્વૃત્તિનું લક્ષણુ છે, જેમાં એવો ,,
- ૧૮ પાંચમહાવ્રત યુક્ત — પાંચમહાવ્રતોથી યુક્ત એવો ,,
- ૧૯ અ-સંનિધિસંચય — સંનિધિ અને સંચય જેમાં
નથી એવો ધર્મ.
- ૨૦ અવિસંવાદી — વિસંવાદ એટલે મન વચન અને
કાયાની વિરુદ્ધતા જેમાં નથી એવો ધર્મ.
- ૨૧ સંસારપારગામી — સંસારના પારને પામવાનું
જેમાં છે એવો ધર્મ.
- ૨૨ નિર્વાણુ લક્ષણુ — મોક્ષરૂપી ફળ છે જેમાં એવો ધર્મ.

આવી રીતે ઉપર જણાવેલી વિશેષણુની ખાવીશી જે ધર્મને
લાગુ થયેલી હોય, તે ધર્મ દુર્ગતિને રોકવારૂપ અને સદ્ગતિને
આપવારૂપ તેના ફલને મેળવી આપનારો થાય તેવી શ્રદ્ધા સુજ્ઞાને
હોય અને આવી શ્રદ્ધા પવિત્ર શ્રદ્ધા તરીકે પ્રશંસવા લાયક ગણાય.

આ રીતે કેવલીભાષિત ધર્મની મહત્તા વિવેકપૂર્વક સૂક્ષ્મદષ્ટિથી
સમજવા જેવી છે.

भव-समुद्राणी तारवावाणा तीर्थानि
 शुद्धारवा भाटे यती

मंगणकारी-भवभवहारिणी

तीर्थयात्रा-संधयात्रा 卐

તત્વપ્રેમી જિજ્ઞાસુઓ માટે
● ર સ યા ત્ર ●

[આગમોના તલસ્પર્શી વ્યાખ્યાતા પૂઠ આગમોદ્ધારક-શ્રીએ શ્રી સિદ્ધચક્ર (વર્ષ ૬ અંક ૪-થી)માં તીર્થયાત્રા અને સંઘયાત્રા નામથી ઘણી મોટી લેખમાળા લખેલ.

જેમાં તીર્થની મહત્તા, આરાધકજીવોને તેની ઉપયોગિતા તથા તે અંગેના મહત્વના શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિકોણો જણાવવા સાથે તીર્થની યાત્રા કરનારાના કર્તવ્યો, છ'રી પાળતા સંઘને લઈને જવાની આદર્શ વિધિ વગેરેનું અદ્ભુત વર્ણન સુંદર રીતે કરેલું.

“આગમમ્ભયોત”ના પ્રથમ પુસ્તકમાં આવી સળંગ લેખમાળા આપવાનું ધારાધોરણ છે.

તે મુજબ આઠ વર્ષ સુધી “આગમ રહસ્ય” લેખમાળા ચાલી, તે પુરી થયેથી નવમા વર્ષથી “તીર્થયાત્રા-સંઘયાત્રા” નામની લેખમાળા શરૂ કરેલ છે. તેનો બીજો હપ્તો આ પુસ્તકમાં અપાય છે.

જિજ્ઞાસુ વાંચકો ગુરુગમથી આ લેખોને વાંચે-
વિચારે!!! સં૦]

॥ श्रीवर्तमानस्वामिने नमः ॥

આગમવાચનાદાતા જૈનાગમમંદિરસંસ્થાપક
ધ્યાનસ્થસ્વર્ગત પૂ. આ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ
લખેલ

તીર્થયાત્રાને લગતી માર્મિક અનેક
મહત્વપૂર્ણ બાબતોને સૂચવતો
મહાનિબંધ

卐 તીર્થયાત્રા-સંઘયાત્રા 卐

[પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ “તીર્થયાત્રા”
સંબંધી શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓ અને મહત્વની બાબતોને જણાવતો
મહાનિબંધ વિ. સં. ૧૯૯૩માં લખેલ.

તે વખતે જામનગરથી શેઠ પોપટલાઈનો સૌરાષ્ટ્રના તીર્થોની
યાત્રાએ શ્રી સિદ્ધગિરિનો છ'રી પાળતો સંઘ નિકળેલ, તે નિમિત્તે
લેખમાળારૂપે આ નિબંધ “સિદ્ધચક્ર” પાક્ષિકમાં વિ. સં. ૧૯૯૩માં
ઘણા અંકો સુધી ચાલેલ.

અત્યંત ઉપયોગી જાણી ગયા વર્ષના પ્રથમ પુસ્તકથી આ નિબંધ
આપવો શરૂ કર્યો છે. ગતવર્ષના પ્રથમ પુસ્તક (પા. ૭૧)થી
હવે આગળ ચાલે છે.]

શ્રાવક અને મહાશ્રાવકમાં તફાવત

સમ્યક્ત્વ પૂર્વક બારવ્રતને ધારણ કરવા તે શ્રાવકનો ધર્મ છે.
તેને શાસ્ત્રકારો ગૃહિધર્મ તરીકે સૂત્ર-સિદ્ધાંતમાં જગો-જગો પર
જણાવે છે, તેને ધારણ કરનારો “સંપત્તદંસનાઈં” વગેરે શાસ્ત્રીય
વાક્યોથી શ્રાવક તરીકે ગણાય છે.

પરંતુ મહાશ્રાવકે તે તે ગણાય કે “જેઓ સમ્યક્ત્વ પૂર્વકે દ્વાદશવ્રતમાં સ્થિત હોવા સાથે સાતક્ષેત્રમાં પોતાનું ધન ભક્તિપૂર્વકે વાપરતો હોય અને અત્યંત દીન-હીન જંતુવર્ગમાં દયાથી પોતાના ધનનો વ્યય કરનારો હોય.”

આ માટે આગમમાં જણાવાયું છે કે શ્રાવકે પોતાના ધનનો વ્યય જિનબિંબ વગેરે ક્ષેત્રોમાં કરવો જોઈએ, એમ જણાવી સ્પષ્ટપણે શ્રાવકની ફરજ સાતક્ષેત્રના પોષણમાં પર્યાવસિત કરેલી છે.

આ વાત કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિભ મહારાજે પણ શ્રી યોગશાસ્ત્રની અંદર—

‘इत्थं व्रतस्थितो भक्त्या, सप्तक्षेत्रवां धनं वपन् ।
दयया चातिदीनेषु, महाश्रावक उच्यते’ ॥

એ શ્લોકથી સ્પષ્ટ કરેલ છે.

એટલું જ નહિ, પરંતુ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભ મહારાજ સાત ક્ષેત્રોમાં ધન વાપરવાની જરૂરીયાતનું પોષણ કરતાં ઘણી જ તીખી ભાષા વહે છે.

તેઓશ્રી તે જણાવે છે કે “જ્યારથી જીવમાત્ર ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજના ધર્મને પ્રાપ્ત કરે અને સમ્યગ્દર્શનને પામે ત્યારથી તે જીવ ત્યાગને જ ધર્મ ગણવાવાળો હોય.”

અરિહંત ભગવાનને દેવ માનવાનું કારણ પણ ત્યાગ જ છે.

પંચમહાવ્રતધારક મહાત્માઓને ગુરૂ માનવાનું કારણ પણ ત્યાગ જ છે.

અણુવ્રત-ગુણુવ્રત અને શિક્ષાવ્રતોનું પર્યાવસાન પણ સર્વપાપનો ત્યાગ જ છે.

જીવાજીવાદિકે તત્વોના જ્ઞાનનું ફલ પણ ત્યાગ જ છે,

આ કારણથી પૂ. આ. ભગવાન શયંભવસૂરિએ જ્ઞાણના જ્ઞાનના ફલને નિરૂપણ કરનારી કંડિકા જણાવતાં જ્ઞાણજ્ઞાનનું મધ્ય પર્યાવસાન સંયમ સ્વીકારમાં જણાવ્યું છે, અને જ્ઞાણિક નવતત્વના જ્ઞાનમાં પણ આશ્રવની હેયતા જણાવવા સાથે સંવરની ઉપાદેયતા જણાવવામાં આવી છે.

મોક્ષની મુદ્ધિ તરીકે જે કોઈપણ જ્ઞાન જણાવવામાં આવ્યું હોય તે આશ્રવનું સર્વથા છોડવાલાયકપણું અને સંવરનું સર્વથા આદરવાલાયકપણું છે.

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાનું અવિચલપણું જે કોઈપણ જગો પર હોય તે તે આશ્રવના છોડવાલાયકપણામાં અને સંવરના આદરવાલાયકપણામાં છે.

આ બધી હકીકતની સાથે શાસ્ત્રકારો ચોક્ષા શબ્દોમાં ફરમાવે છે કે સમ્યક્ત્વ અને દેશ-વિરતિ તેઓને જ હોય કે જેઓ સર્વવિરતિધર્મની ઉત્તમતા સ્વીકારવા સાથે તેને મેળવવાની ધારણાવાળા હોય છે.

દરેક શ્રાવકે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજા કરવી તે તે શ્રાવકોના ષટ્કર્મમાં પ્રથમકર્મ તરીકે છે, પરન્તુ તે પ્રથમકર્મ તેઓને હોય કે જેઓ સર્વવિરતિના અભિલાષી હોય અને સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ કરાવનાર તરીકે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજાને આચરતા હોય.

આવી સ્પષ્ટ ધારણા કર્યા સિવાય જે કોઈ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજા કરે તે પૂ. આ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ વગેરે પંચાશકાદિ શાસ્ત્રો દ્વારા બહુર કરે છે કે તેવી પૂજા કારણરૂપ દ્રવ્યપૂજા નથી, પરન્તુ લૌકિક હોઈને અપ્રધાનરૂપ દ્રવ્યપૂજા છે.

આ બધા ઉપરથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ કે શ્રાવકપણું ધરાવનાર, સમ્યક્ત્વવાળો થવા માગનાર, દેશવિરતિમાન થવા ઇચ્છનાર અને

યાવત્ જીવાજીવના જ્ઞાનને ધરાવનાર પણ ભગવાન જિનેશ્વરની દ્રવ્યપૂજા જેઓ કરે તેઓ સંયમના (સર્વવિરતિના) અભિલાષી હોય.

આ અપેક્ષાએ કલિકાલસર્વજ્ઞ પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી-મહારાજ ચોક્ષા શબ્દોમાં ફરમાવે છે કે—

“જે ધનઋદ્ધિ દુનિયામાં ખેલાં ન હોય તો પણ નવી મેળવી શકાય તેવી છે, શરીરથી ભિન્ન હોઈને તેની આપત્તિથી જીવને આપત્તિ ન થાય તેવી છે, વળી એકજ જન્મમાં પણ ઘણી ઘણી વખત આવવા-જવાવાળી છે, એટલે મળવા અને છુટવાવાળી છે, તેવી ધનઋદ્ધિની પણ જેઓ મમતા છોડી શકે નહિ, એટલુંજ નહિ પણ મહોદય સ્વરૂપ, સદાનંદરૂપ, શાશ્વત એવા મોક્ષપદને મેળવી આપનારા વીતરાગ (મૂર્તિ-મંદિર), જ્ઞાન (પુસ્તક), સંઘ (સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક શ્રાવિકા) રૂપ સાતક્ષેત્રોમાં જે વ્યય કરી શકતો નથી, અર્થાત્ સાતક્ષેત્રોની ઉત્તમતાને ચરિતાર્થ કરી બતાવી શકતો નથી, પરંતુ ધનઋદ્ધિની મમતામાંજ ફસાયેલ રહે છે, તે મનુષ્ય ભલે રાજા હોય ! મહારાજા હોય ! શેઠીઓ હોય ! શાહુકાર હોય ! વાસુદેવ હોય ! કે ચક્રવર્તી હોય ! પરંતુ તે બિચારો ખાલી હાથે હાથ ઘસતો જનારો હોવાથી કેવલ વરાકજ છે, અને તેવો વરાક શરીરદ્વારા કરાતું કષ્ટાનુષ્ઠાનરૂપ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર કે જે સર્વથા મમતા રહિત સ્વરૂપ છે—તે ક્યાંથી કરી શકે ?”

“કેમકે શરીર એ એકભવમાં વધારે વખત મલવાવાળી ચીજ નથી, જીવથી દૂર રહેવાવાળી વસ્તુ નથી, અને વારંવાર આવવા જવાવાળી વસ્તુ પણ નથી, તો તેવા શરીરને સમર્પણ કરવા રૂપ અર્થાત્ દેહની દરકારને દૂર રખાવવાવાળું ચારિત્ર તો તે બિચારો ફરી શકેજ શામાં ?”

ઉપર જણાવેલ કલિકાલસર્વજ્ઞ પૂ. આ. શ્રીહિમચંદ્રસૂરી-
શ્વરજીના વચનને જાણનારો મનુષ્ય સમજી શકે કે શ્રાવકશાસ્ત્રમાં
વ કારથી ઋદ્ધિમાનોને અંગે નિરૂક્તાર્થ જણાવતાં શાસ્ત્રકારો જે કહે છે
વપત્યનારતં ઘનનિ ક્ષેત્રેષુ અર્થાત્ “હું મેંશાં લાભાન્તરાયના ક્ષયોપશ-
મને લીધે મળેલા સર્વપ્રકારના ધનને જિનમન્દિરાદિ ક્ષેત્રોમાં વાવેજ
બધ તેને શ્રાવક ગણવો.”

આ બધી હુકીકૃત ધ્યાનમાં લઈને યાત્રિકગણુનો નેતા પોતાના
આત્માને મહાશ્રાવકપણામાં કે શ્રાવકપણામાં દાખલ કરવા માટે
સાત ક્ષેત્રની સતત આરાધના કરવારૂપ યાત્રા કરવા માટે પોતાના
આત્માને તૈયાર કરે તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

સંસારસમુદ્રથી તરવાનાં સાધનો કઈ ગતિમાં ?

દરેક સંસારી આત્મા અનાદિકાલથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો
અનંત પુદ્ગલપરાવર્તોએ મનુષ્યભવ કે—જે ભવમાં મોક્ષ મેળવી શકાય
છે. અર્થાત્ દેવ, તિર્યંચ કે નારકીની ગતિ કોઈ કાલે મોક્ષ આપી
શકી નથી, આપતી નથી, કે આપશે પણ નહિ. તેથી મનુષ્યભવને
મોક્ષનું આઘ સાધન ગણી શાસ્ત્રકારો પણ વખાણે છે, તેવા મનુષ્ય-
પણામાં આવેલો મનુષ્ય તરવાના સાધનો મેળવ્યા સિવાય તરી શકતો નથી.

જો કેવલ મનુષ્યપણામાત્રથી મોક્ષ મેળવી શકાતો હોત તો
ક્યારનોએ મોક્ષ મળ્યો હોત, કારણ કે વ્યવહારરાશિમાં આવેલા
દરેક જીવને અનંતી વખત મનુષ્યપણું મળી ચૂક્યું છે. તો તેટલા
બધા મનુષ્યપણુને પામનારો છતાં જીવ સંસારમાં રખડપટ્ટી જે
કરે છે, તે જણાવે છે કે કેવલ મનુષ્યપણું એ મનુષ્યને તારનારી
ચીજ નથી, પરન્તુ જેઓ મનુષ્યપણામાં તરવાની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી
શકે છે તેઓજ મનુષ્યપણા-દ્વારા તરી શકે છે.

મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયા પછી શાસ્ત્રકારો તરવાનાં સાધનો આ
પ્રમાણે જણાવે છે—

“શાસ્ત્રોનું શ્રવણુ-શ્રવાદિકતત્વ અને દેવાદિરત્નત્રયીનું શ્રદ્ધાન અને સર્વાવરતિના માર્ગે વીર્યનો ઉદ્દાસ” આ ત્રણુને જ તરવાના સાધન તરીકે જણાવે છે. પરન્તુ તે શાસ્ત્ર-શ્રવણુદિકમાં આત્મા તત્પર કેવી રીતે થાય! તે વિચારવાની ઘણી જરૂર છે.”

આંખાની મીઠાશ સાંભળવાથી કે વિચારવામાત્રથી જેમ આમ્રવન તૈયાર થઈ જતું નથી કે મળી જતું નથી, તેવી રીતે શાસ્ત્રશ્રવણુદિ-શબ્દોને રટવાથી કે મનન કરવાથી તે વસ્તુઓ મળી જતી નથી. એટલુંજ નહિ, પરન્તુ શાસ્ત્રશ્રવણુદિકની તીવ્રદશા મેળવવા માટે જીવોને તીવ્રપ્રયત્નની જરૂર રહે છે.

આટલા માટે શાસ્ત્રકારો સાતક્ષેત્રના આરાધનની જરૂર જણાવતાં જ્ઞાનક્ષેત્રના આરાધનની જરૂરીયાત વધુ જણાવે છે.

લવોદ્ધિથી પાર ઉતરવાના સાધનોમાં આઠ કોણુ ?

શાસ્ત્રોના આદર સિવાય, શાસ્ત્રોની લક્ષિત સિવાય, શાસ્ત્રોના બહુમાન સિવાય, શ્રુતજ્ઞાન એટલે શાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. તો પછી તેમાં તનમયતા થવાનો વખત તો લક્ષિત-આદિ સિવાય આવે ક્યાંથી? જિનેશ્વરમહારાજનો અર્થથી શાસ્ત્રની પ્રરૂપણુ કરનારા છે. ગણધરમહારાજ કે જેઓ આગમોની રચના કરનારા છે. તેઓ મોક્ષે ગયાને હજારો વર્ષો ચાલ્યાં ગયાં છે, છતાં તેઓના વચનોને સાંભળવાનો વખત લાવી આપનાર જે કોઈપણ હોય તો તે માત્ર શાસ્ત્રો છે.

આ માટે મહાપુરૂષો સ્પષ્ટશબ્દોમાં જણાવે છે કે-

કથ અમ્હારિમા પાળી, દુનમાદોસદ્વાસઢા ।
હા અળાહા કઢ્ઢં હુતા, જહ ણ હુતે જિઆગવો ॥

અર્થાત્ દુષ્પમાકાલની વક્તાં અને જડતાએ કરીને ભરપૂર થયેલા વર્તમાનકાલના જીવો જે જિનેશ્વરમહારાજનું આગમ પ્રવર્તતું ન હોત તો કઈ દશાને પામત ?

એટલે વર્તમાન દુષ્કાળમાં ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની હયાતી ન હોવાને લીધે મનુષ્યને કોઈપણ તરવાનું જે સાધન હોય તો તે માત્ર જિનાગમ છે.

આ કારણથી મહાપુરૂષોએ જણાવ્યું છે કે—

આગમં આચરતેણં, અત્તણો દ્વિઅકલ્હિણા ।
તિન્થણાહો ગુરૂ ધમ્મો, સદ્દે તે બહુમણિઆ ॥

અર્થાત—આત્માના હિતની ઈચ્છાવાલાએ જે આગમનો આદર કર્યો તો તે ભાગ્યશાળીએ તીર્થંકરમહારાજ, ગુરૂમહારાજ અને ધર્મં એ સર્વે તત્વોની માન્યતા કરી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે તીર્થંકરમહારાજ અને ગણુધર-મહારાજની હયાતી સિવાયના વખતમાં દેવ, ગુરૂ અને ધર્મં એ ત્રણે તત્વોનું જ્ઞાન વગેરે મેળવવાનું જે કોઈપણ સાધન હોય તો તે માત્ર જિનેશ્વરભગવાનનું આગમ છે.

આગમને અનુસરીને સાચા દેવ, સાચા ગુરૂ, અને સાચા ધર્મને મેળવી શકાય છે. આગમનું અન્યથાપણું હોય તો સાચા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મને મેળવવાનું અસંભવિત થાય છે.

આ વસ્તુ વિવેકીએ સહેલાઈથી સમજી શકે છે.

અન્યમતવાળાઓ સાચા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મને નથી પામી શકતા તેનું જે કોઈપણ મુખ્ય કારણ હોય તો તેઓએ માનેલા આગમોનો અન્યથાભાવ છે. અને જૈનજનતા સાચા દેવ, સાચા ગુરૂ અને સાચા ધર્મને બાણી, માની અને આરાધી શકતી હોય તો તેનું કારણ પણ જૈનઆગમનું વ્યવસ્થિતપણું છે.

તત્વદષ્ટિએ વિચારીએ તો ખુદ જિનેશ્વરભગવાનરૂપી દેવતત્વની માન્યતા તેઓશ્રીની યથાર્થ તત્વવાદિતાને આધારે છે.

આ કારણથી શાસ્ત્રકારો દેવના સ્વરૂપને જણાવતાં “**યથાસ્થિતાર્થ-વાદી ચ**” તેમાં વચનાતિશય વિગેરે વસ્તુઓને મુખ્યસ્થાન આપે છે.

ગુરુમહારાજની પરીક્ષા પણ સર્વ અન્યમતવાળાઓ તો શું ? પરંતુ લોકોત્તર એવા જૈનમાર્ગવાળાઓ પણ જીવાદિશિક્ષારૂપ આગમદ્વારા કરે છે.

ધર્મને અંગે વિચાર કરીએ તો આગમદ્વારા પ્રવર્તતું અને આગમથી અવિરૂદ્ધ જે મૈત્ર્યાદિકભાવનાએ યુક્ત અનુષ્ઠાન તે ધર્મ કહી શકાય છે.

એટલે સ્પષ્ટ થાય છે કે દેવ, ગુરુ કે ધર્મ એ ત્રણે તત્વમાંથી કોઈપણ તત્વની માન્યતા આગમ સિવાય કે આગમનિરપેક્ષ બની શકે નહિ.

એ વસ્તુઓ વિચારતાં ઉપર જે મહાપુરૂષે જણાવ્યું કે આગમને આદરનારો મુમુક્ષુ પુરૂષ દેવ, ગુરુ અને ધર્મને માનનારો બની શકે છે, તે વાત વિવેકી મુજ્જ મનુષ્યોને સોળે સોળ આના સાચી તરીકે સમજાશે.

તેથી આગમ એટલે જ્ઞાનક્ષેત્ર મનુષ્યોને તરવા માટે પહેલા નંબરે જરૂરી છે, એમ લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

જ્ઞાન ક્ષેત્ર તરવા માટે પ્રથમ નંબરે કેમ ?

શાસ્ત્રકારોએ પણ ચતુરંગી જણાવતાં મનુષ્યપણાની સાથે શાસ્ત્ર-શ્રવણને સ્થાન આપેલ છે.

જે કે જ્ઞાનના મતિ આદિ પાંચ ભેદો છે, પરંતુ લેવા-દેવાના વ્યવહારમાં અને સ્વપરપ્રકાશનપણામાં શ્રુતજ્ઞાન સમર્થ હોય છે, અને તેથી શાસ્ત્રકારો પણ અંવણા ય પરેસિં ચ જમ્હા તં પરિમાવગં અથવા અણુઓગે દીવદ્વિજ્ઞેતો ઇત્યાદિક કહી શાસ્ત્રનું સ્વ-પરપ્રકાશકપણું સ્પષ્ટ કરે છે.

જે કે ન્યાયશાસ્ત્રકારો ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ મતિજ્ઞાનને અને અનિન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ અનુમાનને પરાર્થ માને છે, પરંતુ તે માત્ર ઉપચારથી

છે, અને તે વસ્તુતાએ તો વચનરૂપ હોઈને શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એટલે કાર્યદ્વારા પરાર્થ-પ્રત્યક્ષ હો કે પરાર્થ-અનુમાન હો, પરન્તુ સ્વરૂપદ્વારા તો વચનરૂપ-આપન્ન શ્રુતજ્ઞાન છે.

માટે એ વસ્તુ નક્કી થઈ કે સ્વ-પરન્તુ સ્વરૂપ જણાવવાને માટે શ્રુતજ્ઞાન સમર્થ છે, અને તેથી મનુષ્યોને તરવાના સાધનોમાં મતિ-આદિક સર્વજ્ઞાનોની ઉપયોગિતા હોય, છતાં પણ ક્ષેત્ર તરીકે જો કોઈપણ જ્ઞાન ગણવામાં આવે તો તે માત્ર શ્રુતજ્ઞાન એટલે આગમ શાસ્ત્રો છે.

તેથી શાસ્ત્રકારો પણ સુદ્ધ એટલે શ્રુતિને ચાર અંગમાં સ્થાન આપે છે.

શાસ્ત્રને અંગે શ્રુત અને શ્રુતિશબ્દનો જે વપરાશ પૂર્વકાળમાં અને વર્તમાનકાલમાં ચાલે છે, તેની ઉંડી તપાસ કરતાં વિવેકી મનુષ્ય સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે શ્રુતજ્ઞાનનો ઘણો મોટો ભાગ અલિખિત એટલે પુસ્તકારૂઢ થયા વિનાનો હોય છે, અને ગુરૂપરંપરાએ શ્રવણથી તે મળી શકે અને પૂર્વકાલમાં બધું જ્ઞાન શ્રવણથી મળતું, વળી ગણધર મહારાજે સાક્ષાત્ તીર્થંકર પાસેથી સાંભળેલું જ્ઞાન, માટે તેને શ્રુત કહેવાય છે.

શ્રુત અને શ્રુતિ એટલે શું ?

સામાન્ય રીતે બારમા અંગના ચોથા પૂર્વગત નામના લેદમાં આવતા ચૌદ પૂર્વોત્તુ લખાણ કરવા જતાં સોલ હજાર અને ત્રણસો ત્યાશી જેટલા મહાવિદેહના હાથીઓ પ્રમાણ શાહી જોઈએ.

એટલે કહેવું જોઈએ કે સમસ્તપૂર્વોત્તુ, બારમા અંગતું કે સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનતું પુસ્તકારૂઢપણું અસંલવિત જ છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ એક પણ પૂર્વોત્તુ પુસ્તકારૂઢપણું પણ અસંલવિત છે.

માટે સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનનો પ્રવાહ ગુરૂપરંપરાએ શ્રવણને આધારે પ્રવર્તી શકે, અને તેથી તેને શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે, તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

જેનોના આ શ્રુતજ્ઞાનના પ્રકાશનને માટે વપરાયેલો આ શ્રુતિ શબ્દ દેખીને પુસ્તકમાં રૂઢ થઈ શકે એવા પણ સામાન્યસૂત્રોને લૌકિક-માર્ગવાળાઓએ શ્રુતિ શબ્દથી બહાર કરેલાં છે.

ધ્યાન રાખવું કે શ્રુતિ શબ્દ વેદ માનનારાઓના માનેલા અમુક શ્રુતને લાગુ કરવામાં આવે છે, અને તે શ્રુતિ સિવાયના બાકીના ભાગને સ્મૃતિ-ઈતિહાસ વિગેરે ઉપનામો આપવા પડે છે અને તેને વેદાંગ રૂપે કહેવા પડે છે.

ન્યારે આ શ્રુતજ્ઞાન સમસ્ત શ્રુતના અવબોધમાં વ્યાપક થઈનેજ રહેલું હોય છે.

શ્રુતજ્ઞાનનું પુસ્તકારૂઢપણું કેમ અને ક્યારે ?

આવું શ્રુતજ્ઞાન સર્વજ્ઞાના વચનના આધારે ગણુધરમહારાજને ગુથેલું હતું, તે અનેક પદ્ધતિપરંપરા સુધી તેવીને તેવી સ્થિતિમાં પ્રવર્ત્યું, છતાં દુષ્પમાકાલની સ્થિતિ જે બુદ્ધિની હાનિ કરવા રૂપ છે, તેના પ્રભાવે ઘટાડો થવો શરૂ થયો, યાવત્ સાત-આઠ પાટ થતાં તે દશમું પૂર્વ પણ બ્યુચ્છેદ થવાનો વખત આવ્યો, અને ત્યાર પછી સાડીચારસો વર્ષ જેવા ટુંકા સમયમાં એક પૂર્વ જેવા જ્ઞાનનો પણ પ્રવાહ રહેવાનો વખત રહ્યો નહિ, અને તેવી વિસ્મરણદશાને અંગે વીરમહારાજ પછી નવસેએંશી અગર નવસેત્રાણું વર્ષે શ્રી દેવર્દ્ધિશ્વમાશ્રમણુ વગેરે સમસ્ત આચાર્યોએ એકત્ર થઈ શ્રીવદ્ધલીપુરની અંદર સિદ્ધાન્તને પુસ્તકારૂઢ કર્યો.

જેવી રીતે “સિદ્ધાન્તને પુસ્તકારૂઢ કર્યો” એ વાક્યથી સમસ્તશાસ્ત્રો પુસ્તકો ઉપર લખ્યાં એ અર્થ થાય છે, તેવીજ રીતે એ પણ વાત

ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે શ્રી દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રના વૃત્તાન્ત ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે શાસ્ત્રીય વાતોમાં આચાર્યોનો પરસ્પર વિવાદ થતાં નિર્ણયને માટે અન્યગચ્છીય કે અન્ય-કુલ કે અન્ય ગચ્છના આચાર્યોને પૂછીને તેમના કથનને અનુસારે નિર્ણય કરાતો હતો.

અર્થાત્ એમ કહીએ તો ચાલે કે શાસ્ત્રજ્ઞોની દોરવણી નિર્ણય પૂ. આ. દેવર્દ્ધિક્ષમાશ્રમણુ સુધી ચાલ્યો હતો, પરંતુ પૂ. આ. દેવર્દ્ધિગણિક્ષમાશ્રમણે એ દોરવણીના નિર્ણયને પલટાવી પુસ્તકીય નિર્ણય શરૂ કર્યો, એટલે પૂ. આ. દેવર્દ્ધિગણિક્ષમાશ્રમણુ પછી કોઈપણ વસ્તુના નિર્ણયમાં દોરવણી મેળવવાની જરૂર રહી નથી, પરંતુ માત્ર શાસ્ત્રના અક્ષરોજ દેખાડવાની જરૂર રહી. આ કારણથી અન્ય ભાષ્યકાર શ્રી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણુ મહારાજ સિદ્ધાન્તી તરીકે ગણાયા.

આગમોત્પત્તિનું સ્થાન વલ્લભીપુર નહિં.

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સિદ્ધાન્તના પુસ્તકારોહણનું થયેલું કાર્ય જો કે વલ્લભીપુરમાં થયેલું હતું, પરંતુ તે સૂત્રની ઉત્પત્તિનું સ્થાન ન હતું અને તેથી સૂત્રોમાં અસલ મગધદેશની પરિભાષા-રીતિ, ભૂગોળ અને ઇતિહાસ વગેરે સંકળાયેલા છે.

દિગંબરલોકો કે જેઓ અનાગમવાદી છે અને જેઓ પોતાના મુખે પોતાનાં શાસ્ત્રો આચાર્યોની માત્ર કલ્પનાનું જ ફલ છે એમ કબુલ કરે છે, તેઓના પ્રલાપ પ્રમાણે જૈનસૂત્રો વલ્લભીપુરમાં અંશે પણ બનેલાં નથી.

દિગંબરોએ શ્વેતાંબરોના પુસ્તકાફઠ કરેલા આવશ્યકાદિ સિદ્ધાંતોના અવલંબનથી મૂલાચાર વગેરે ગ્રંથો કર્યા અને આવશ્યકનિર્ચુકિત આદિના અનુકરણથી પુરાણરૂપે તીર્થંકરોના ચરિત્રો રચ્યાં, પરંતુ જેમ ચોરી કરનારને વસ્તુની અસલ ઉત્પત્તિનો ખ્યાલ ન હોય તેવી રીતે આ દિગંબરોને અસલ વસ્તુનો ખ્યાલ રહ્યો નથી.

તેથી ખુદ મહાવીર મહારાજની વખતે અધમાધમ કોટિમાં રહેલ અને આચારમાં જે અધમ ગોશાલો મંખલીપુત્ર હતો તેનું અંશે પણ ખ્યાન દિગંબરોએ લગવાનું મહાવીર મહારાજના જીવનમાં લીધું નહિ. તોપણ બૌદ્ધના જુના પુસ્તકો અને વર્તમાન ઇતિહાસને પ્રગટ કરનારા શોધકોએ જાહેરમાં આણેલા શિલાલિખોથી સ્પષ્ટ થઈ ચુક્યું છે કે-અધમાધમ કોટિવાળો ગોશાલો લગવાનું મહાવીર મહારાજની વખતે એક પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે હતોજ.

આ વાતને મેળવનારો મનુષ્ય જો મધ્યસ્થ હોવા સાથે સુસ્ત અને વિવેકી હશે તો દિગંબરના ગ્રન્થોને કલ્પિત માન્યા સિવાય રહેશે નહિ.

અનાગમમતવાદીઓને અંગે કંઈક.

મગધાદિક દેશોની સ્થિતિ અને ગંગાદિક નદીઓની સ્થિતિ વગેરે જૈનસૂત્રોમાં જણાવવામાં આવી છે, તેવીજ રીતે બૌદ્ધસૂત્રોમાં પણ જોવામાં આવે છે.

એ દેખીને કયો સુસ્ત મનુષ્ય વર્તમાન જૈનઆગમને જિનેશ્વર મહારાજના વચન તરીકે માનવા તૈયાર ન થાય? કેટલાક વ્યાવહારિક દાખલા-ઉખાણાં-દષ્ટાન્તોનો જૈન અને બૌદ્ધમાં સરખો પ્રવાહ દેખીને પણ કયો સુસ્ત મનુષ્ય વર્તમાન સૂત્રોને જૈનાગમ તરીકે માનવામાં આનાકાની કરે ?

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે દિગંબરો પોતાના હાથે પોતાના પૂર્વાચાર્યોની હાંસી કરાવે છે. કારણ કે તેઓ જૈનસૂત્રોનો વ્યુત્પત્તિ મનાવીને પોતાના આચાર્યોના કરેલા ગ્રંથોનો પ્રવાહ આલ્યો આવ્યો એમ મનાવવા તૈયાર થાય છે. તો શું દિગંબર આચાર્યોએ પોતાના ગ્રન્થો ચલાવવા માટેજ જૈનસૂત્રોનો વ્યુત્પત્તિ કયો ન ગણાય ? કેમકે જો એમ ન હોય તો દિગંબર આચાર્યો મૂળસૂત્રના હબરો અને

લાક્ષ્મી શ્લોકો કંઠસ્થ રાખી જિનાગમનો કેટલોક ભાગ તો બળવી શકત.

વળી જૈનાગમો વ્યુચ્છેદજ થયાં હતાં, એ વાત દિગંબરના કહ્યા પ્રમાણે સાચી હોય તો પછી તેઓના આચાર્યોએ જે શાસ્ત્રો કર્યાં તે કલ્પનાથી ઉભાં કર્યાં એમ કહીએ, પરંતુ કલ્પના આવા રૂપે ન હોઈ શકે એ ચોક્કસ હોવાથી શ્વેતાંબરોએ માનેલા જૈનાગમને અનુસારે નવા ગ્રંથો કર્યા અને તે બાણે મારવાડીના ચોપડાજ ન હોય એની માફક જિનાગમની તેણે વ્યુચ્છિત્તિ માની.

ખરો અર્થ તો એટલો જ છે કે જેમ કોઈ કુલાંગાર પોતાના બાપનું નામ લેતાં શરમાય તેવી રીતે આ દિગંબરો જિનેન્ધર મહારાજના વચનની હયાતિ માનતાં શરમાય છે.

પૂ. આ. દેવર્ધિક્ષમાશ્રમણુનું મહત્ત્વ

પૂ. આ. દેવર્ધિગણિક્ષમાશ્રમણે સિદ્ધાન્તોનું જે પુસ્તકોમાં આરોહણ કર્યું છે, તે એટલું બધું ઉપયોગી છે કે જેથી શેષજ્ઞાનનો વ્યુચ્છેદ પણ તેવું નુકસાન કરી શક્યો નથી.

પૂ. આ. દેવર્ધિગણિક્ષમાશ્રમણે જે સિદ્ધાન્તને પુસ્તકોમાં આરોહણ કર્યું ન હોત તો શુદ્ધમહાત્રતને પાલનારી આચાર્ય પરંપરા દિગંબરોની માફક પરાવલંબી અને ભુઠ્ઠા ગ્રંથો સત્ય કરનારી થાત અને તેથી જૈનશાસન જ્ઞાનશૂન્ય કેવલ અંધકારમયજ રહેત,

પરંતુ કોટાકોટી વખત નમસ્કાર થાયો તે શ્રીદેવર્ધિ-ગણિક્ષમાશ્રમણને કે જેઓના પ્રભાવે મેઘા અને સ્મૃતિથી હીન એવા પણ આ હુંડા-અવસર્પિણીના દુષ્પ્રમ-કલમાં જૈનશાસનમાં જ્ઞાનની જ્યોત અખંડપણે પ્રવર્તી રહી છે.

દિગંબરોના હિસાબે તો છ મહિનાના છોકરાને ભણવા લાયક જે દશવૈકાલિક અને પ્રકીર્ણુઅધ્યયન તરીકે અત્યન્ત સ્તોકપ્રમાણવાળું ઉત્તરાધ્યયન જેવું સૂત્ર ધારણ કરવાને પણ તેમના આચાર્ય શક્તિમાન હતા નહિ. કેમકે જે એમ ન હોત તો દશવૈકાલિક અને ઉત્તરાધ્યયન જેવા નાના નાના આગમો તો જરૂર દિગંબરોમાં સ્થિતિને પામત, પરન્તુ તેઓના કમભાગ્ય કે જેથી મૂલઆગમની વાનગી સુદ્ધાં પણ દિગંબરોમાં રહેવા પામી નહિ.

ખરી રીતે તો ક્રોધના માર્યા શિવભૂતિએ નાગા થઈને જંગલમાં નાચવાનું કર્યું, તેથી તેનામાં અને તેની પરંપરામાં સમસ્ત સૂત્ર કે સૂત્રનો અંશ પણ રહેવા પામ્યો નહિ. એ સત્ય હકીકત સુજ્ઞ મનુષ્યોએ સમજવી મુશ્કેલ નથી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જૈનશાસનનો સમગ્ર આધાર શ્રીદેવદ્વિ-ગણિક્ષમાશ્રમણે સિદ્ધાન્તોના કરેલા પુસ્તકારોહણ ઉપર છે.

એટલે જે જે સત્પુરૂષને જૈનશાસનની ભક્તિ હોય, સાચા દેવ-ગુરૂ-ધર્મને ઓળખવા હોય તેઓએ તો પ્રથમ નંબરે જ્ઞાનક્ષેત્ર તરફ લક્ષ્ય દોરવું અને દોરવવું જોઈએ.

આ વાતને ધ્યાનમાં રાખીશું તો મહારાજકુમારપાળે મંત્રીવસ્તુપાલે અને સંગ્રામસોની વિગેરે મહાનુભાવોએ જૈનાગમક્ષેત્રમાં કરોડો રૂપૈયા કેમ ખરચ્યા છે? અને અનેક જગોપર જૈનશાસ્ત્રના ભંડારો પરિપૂર્ણ રીતિએ કેમ સ્થાપ્યા છે? તેનું મહત્વ સમજાશે,

દ્રવ્ય શ્રુતનો મહિમા ?

જૈનશાસ્ત્રમાં મુખ્યતરીકે ગણાતા શ્રીભગવતી સૂત્રમાં શ્રુતજ્ઞાન તો શું? પણ દ્રવ્યશ્રુતને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, તે પુસ્તકોની મહત્તાને ઘણો ઉપયોગી છે,

વળી દેવલોકમાં લગવાનું શ્રીજિનેશ્વર-મહારાજની પ્રતિમાની માફકનું પુસ્તકરત્ન કે જેઓ સ્કેટિકરત્નના પત્રમાં અરિષ્ટરત્નમય અક્ષરવાળાં છે તેનું પ્રક્ષાલન, અને ચન્દન, પુષ્પ વગેરેથી પૂજન કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ દેવતાઓને પણ પુસ્તકરૂપી જ્ઞાનક્ષેત્ર અત્યન્ત આદરણીય બુદ્ધિથી જિનપ્રતિમાની માફક જોવાનું હોય છે.

વળી ગણુધરમહારાજઓની દીક્ષા વખતે ઇન્દ્ર મહારાજઓ જે કરતા નથી તે મહોત્સવ ગણુધરમહારાજઓને શ્રુતજ્ઞાનની અનુજ્ઞા કરવાની વખતે કરવામાં આવે છે. વજ્રમયથાળમાં સુગંધી ચૂર્ણ લઈને ઇન્દ્રમહારાજઓ તે શ્રુતજ્ઞાનની અનુજ્ઞા વખતે લગવાનું જિનેશ્વરમહારાજની આગળ ઉભા રહે છે, તે શ્રુતજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ વર્તમાનશાસનમાં પુસ્તક સિવાય હોય નહિ, માટે પુસ્તકરૂપી જ્ઞાનક્ષેત્ર ભવ્યજીવોને અત્યન્ત આદરને પાત્ર થાય એમાં નવાઈ નથી. વળી અનુયોગદ્વાર વિગેરે શાસ્ત્રોમાં પુસ્તક અને પત્રોને સ્થાપના શ્રુત તરીકે ઓળખાવીને લગવાનું જિનેશ્વરની સ્થાપના જે પ્રતિમા છે તેની માફક અત્યન્ત આદરણીય જણાવે છે.

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર લગવાનું જે નમો તિત્થસ્સ યોલે છે તે પણ પ્રવચન એટલે શ્રુતની મહત્તાને અંગે છે.

પ્રવચન-શબ્દથી શાસ્ત્ર અને લોકોમાં જે ચતુર્વિધ સંઘ ગણુવામાં આવે છે, તે પણ માત્ર શ્રુતજ્ઞાનના આધારની અપેક્ષાએ છે.

એવી રીતે શાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરેલી હકીકતને વિચારનારો મનુષ્ય પુસ્તકરૂપી સ્થાપના શ્રુતની મહત્તાને સમજ્યા સિવાય રહે નહિ!

સ્થાપના રૂપ શ્રુતજ્ઞાનનો પ્રભાવ

જૈનજનતામાં એ વાત તો જાણીતી છે કે ઉપમિતિભવપ્રપંચા-કથાના કર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિમહારાજ લલિત વિસ્તરા નામના પુસ્તકરૂપી સ્થાપના શ્રુતદ્વારા પ્રતિબોધ પામ્યા હતા.

પૂ. આ. શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણ પછી જે કોઈના પણુ આધારે શાસનની પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો તે માત્ર પુસ્તક દ્વારા ટકેલ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા જ, તેવી રીતે જ્ઞાન સિવાયના બાકીના છએ ક્ષેત્રોની મહત્તા તેને સ્થાપવાની, પોષવાની, વધારવા વિગેરેની રીતિઓ તેમજ તે છએ ક્ષેત્રોના હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબંધો જણાવવા સાથે આગમિક અને દૃષ્ટાન્તિકરૂપે તે છએ ક્ષેત્રોની આરાધનાના ફલોને જણાવનાર જે કોઈપણ હોય તો તે સ્થાપના શ્રુતરૂપી પુસ્તક છે.

એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે આખા શાસનનો આધાર અને બાકીના સમસ્ત ક્ષેત્રોનો આધાર જે કોઈપણ વસ્તુતાએ હોય તો તે માત્ર સ્થાપના શ્રુતરૂપી પુસ્તક છે.

જગતમાં સંસાર તરફ ધસાવનારા અને કર્મબંધનના પ્રવાહમાં ધકેલનારા એવા લૌકિક પંથોનો જે કે પાર નથી, પરંતુ તે બધા અધર્મ પ્રધાન અને મિથ્યાશ્રુતોના સંસ્કારનો નાશ કરી અગર તેવા સંસ્કારોથી બચાવી અખંડ આનંદમય મોક્ષ સુખને મેળવી આપનાર અને તે મેળવવાનો ઉપદેશ આપનાર એવા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનને દેવ તરીકે મનાવવામાં જે કોઈપણ કાર્યકર હોય તો તે સ્થાપના શ્રુતરૂપી પુસ્તક છે.

ઋષિ, ધરબાર-કુટુંબ-કળીલો - આરંભ-પરિગ્રહ-વિષય-કષાયને છોડીને સર્વવિરતિરૂપી મોક્ષની નીસરણીમાં ચઢવાનો પ્રયાસ કરતા એવા પંચમહાવ્રતધારી ગુરુઓને સદ્ગુરુ તરીકે મનાવવામાં જે કોઈનું પણુ પ્રબલ સામર્થ્ય હોય તો તે માત્ર સ્થાપનાશ્રુતરૂપી પુસ્તકનું છે.

અહિંસા, સંયમ અને તપ એ ત્રણને ધર્મ તરીકે મનાવી પ્રેમ વિષય-સમર્પણક વિગેરે અધર્મોથી બચાવનાર જે કોઈ પણુ હોય તો તે માત્ર સ્થાપના-શ્રુતરૂપી પુસ્તક જ છે.

શ્રુતજ્ઞાનનું સંરક્ષણ કેવી રીતે ?

દરેક યુગમાં ગુઢા-ગુઢા મનુષ્યો ગુઢા-ગુઢા રૂપે જૈન કે જૈનેતરો પણ જૈનધર્મનો આઘાત કરવાને માટે કટિબદ્ધ થાય છે; પરંતુ તે બધાના સામર્થ્યને નિષ્ફળ બનાવી ધર્મિષ્ઠ જીવોના અંતઃકરણમાં દેવ-ગુરુ અને ધર્મની આરાધના માટે સાચી જ્યોતિ જગાવનાર જો કોઈ પણ હોય તો તે માત્ર સ્થાપનાશ્રુતરૂપી પુસ્તક છે.

તેથી દરેક ધર્મ, ધર્મી કે ધર્મના અધિષ્ઠાતાની આરાધના કરવાને તૈયાર થયેલા ધર્મિષ્ઠોએ સ્થાપનાશ્રુતરૂપી પુસ્તકને લેખનદ્વારા નવાં બનાવવાં, પ્રાચીન લિખિત પુસ્તકો વગેરેને રક્ષિત કરવાં, તથા યોગ્ય વાંચનાર ગીતાર્થ મુનિરાજને સમર્પણ કરવાં, તે માટે પોતાના દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને દ્રવ્યનો તેવો જ ઉપયોગ થાય તે પાપમય પરિબ્રહ્મ છતાં પણ તેનો સદુપયોગ થયો કહેવાય.

શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકારો લાલ કોને !

આવી ભાવના યાત્રિક-ગણના નેતાની હોય છે, અને તેથી તે પુસ્તકો-દ્વારના કાર્ય તરફ પણ પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાનું ચૂકતો નથી.

જો કે યાત્રિકગણના નેતા થઈને સંઘયાત્રા કરવાને નીકળે તે વખતે પુસ્તકોના એટલે સ્થાપનાશ્રુતના ઉદ્ધારનું કાર્ય સાક્ષાત્પણે એટલા બધા રૂપમાં થતું નથી, પરંતુ દરેક ગામે જ્યાં જ્યાં પુસ્તકોનો લાલ લેવા માટે પાઠશાળાઓ હોય, પુસ્તકાલયો હોય તેની રક્ષા અગર વૃદ્ધિને માટે જે જે તેના સંચાલકો જરૂરીયાત જણાવે તે જરૂરીયાત યાત્રિકગણનો નેતા પૂરી પાડે છે, અને તે દ્વારા પુસ્તકો-દ્ધારનું કાર્ય સાક્ષાત્ કે પારંપરિકરીતિએ દરેક ગામે તેમના તરફથી થાય છે અને એવું કાર્ય યાત્રિકગણના નેતા બનીને નિકળેલા મહાપુરુષને જેવું લાગલાગટ અને આખે રસ્તે કરવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તેવું સદ્ભાગ્ય પોતાને ગામે અને પોતાને સ્થાને રહેલા અધિક મિલકતદારને પણ પ્રાપ્ત થવાનો વખત આવતો નથી.

એવું દેખનારો અને જાણનારો મનુષ્ય યાત્રિકગણુનો નેતા બને, અને સર્વક્ષેત્રના આધારભૂત જ્ઞાનને પોષનારો થાય એમ ધારી ધર્મિષ્ઠ વૈભવસંપન્ન મહાપુરૂષ પોતે યાત્રિકગણુનો નેતા થવાનું પસંદ કરે, એ સ્વાભાવિક છે.

આવી રીતે જગો-જગો પર આગમાદિક પુસ્તકોનો સંગ્રહ અનેક યાત્રિક-ગણુના નેતા બનનારા ભાગ્યશાળીઓની મદદથી થતો રહે અને વૃદ્ધિ પામતો રહે તો અનેક સ્થાને સાચા આગમોનો સંગ્રહ થવાથી નવીન મત કાઢનારા લોકાશાહ, ઢુંઢીયા અને તેરાપંથી જેવાઓને આગમોરૂપી પુસ્તકોના પાઠો ફેરવી જે તૂટ ઉભું કરવું હોય તે થઈ શકે નહિ, તેથી તેવા કુમત પ્રવર્ત્તાવનારાઓને આપોઆપ જુકા પડી ખુણામાં ભરાઈ જવું પડે, એ પ્રભાવ સ્થાપનાશ્રુતરૂપી પુસ્તકની ભક્તિનો ગણાય. માટે જૈનશાસનમાં પણ મિથ્યાત્વનો પ્રચાર ન થવા દેવો, અને મિથ્યાત્વને ઉત્પન્ન ન થવા દેવું, તેને માટે પણ સ્થાને સ્થાને આગમાદિક પુસ્તકોનો સંગ્રહ અને તેના સંરક્ષણની પણ જરૂર છે.

જો કે યાત્રિકગણુનો નેતા બનનારો એમ સમજે છે કે સ્થાને સ્થાને પેટને પોષવા માટે લેવાતી વ્યાવહારિક કેળવણીની સંસ્થાઓને પણ પોષણ કરવાની પ્રાર્થના થતાં તેના પોષણ માટે પણ ચત્કિચિત્ ઉદારતા કરવી પડશે, પરન્તુ તે ધર્મક્ષેત્ર નથી, પાપક્ષેત્ર છે, છતાં પણ વ્યાવહારિક રીતિએ ઉચિતતાની ખાતર તેને પણ પોષણ આપવું પડશે.

જ્ઞાનદાન કયું?

ધર્મક્ષેત્ર તરીકે કે જ્ઞાનદાન તરીકે જો કોઈપણ ગણાય તો તે માત્ર સંસારથી ઉદ્ધારના લક્ષ્યથી જીવાદિક તત્ત્વોને જાણવાની અભિલાષાવાળાઓને જીવાદિ તત્ત્વોનું જ્ઞાન કરાવવું અને તેના સાધનો આપવાં, તે જ્ઞાનદાન કહી શકાય.

નેને માટે કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજ
જણાવે છે કે :-

જ્ઞાનં ધર્માનમિજ્ઞેભ્યો. વાચના-દેશનાદિના ।
જ્ઞાનસાધનદ્વાનં ચ, જ્ઞાનદાનં તદુચ્યતે ॥૧॥

અર્થાત્ ધર્મને નહિ જાણનારાઓને ધર્મ-પ્રધાન શાસ્ત્રો વંચાવવા ને કહેવા દ્વારા જે જ્ઞાન કરાવાય અને તેવાઓને જે જ્ઞાનના સાધનરૂપ પુસ્તકો વગેરે દેવાય તે જ્ઞાનદાન કહી શકાય.

જો કે આ મારા કથનથી જેઓ પેટ-પોષણના ધ્યેયવાલી આવહારિક કેળવણીની સંસ્થાઓ ચલાવવા છતાં તેમાં પૈસા ઉઘરાવતાં જ્ઞાનદાન અને સાધાર્મિક વાત્સલ્ય જેવા શબ્દો વાપરી પોતાના આત્માને અને દાનવીરોને છેતરે છે, તેઓને અપ્રીતિ થવાનો સંભવ છે.

પરંતુ સત્ય સ્વરૂપના કથન અને ચિંતનાદિકને અંગે થતું અન્યનું દુઃખ શાસ્ત્રકારો કોઈ પણ રીતે પાપના હેતુ તરીકે જણાવતા નથી.

માટે આ બાબતમાં હું મારા આત્માને તદ્દન નિર્દોષ માની શકું છું, એમ યાત્રિકગણનો નેતા પોતાના આત્મામાં સમજી શકે તેમાં નવાઈ નથી.

જ્ઞાનદાનનું અનન્ય કારણ કયું ?

ઉપર જણાવેલી જ્ઞાનક્ષેત્રની પુષ્ટિ અદ્વિતીય છતાં પણ તે સ્વયં-પુષ્ટ નથી, પરંતુ તેની પુષ્ટિનો મૂલ હેતુ વિચારીએ તો તે માત્ર બિનકથિતપણું છે.

આગમની જે મહત્તા જૈનશાસનમાં વ્યાપેલી છે અને જૈન-જનતામાં જાણીતી થયેલી છે તેનો હેતુ બીજો કોઈ નથી, પરંતુ તેના પ્રણેતા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર લગવાન છે! અને તેથી તે આગમાદિકનું મહત્ત્વ આટલું બધું છે.

આ કારણથી જેઓ આગમાદિકની મહત્તાને માનવા છતાં પણ જો ત્રિલોકનાથતીર્થ"કર લગવાનની મહત્તાને સમજવામાં નિષ્ફલ નિવડે તો એમ કહેવું જોઈએ કે અજવાળાની મહત્તા સમજનારો સૂર્યની મહત્તા સમજવામાં નિષ્ફળ નિવડ્યો. જેમ અજવાળાનો આવિર્ભાવ સૂર્યને આધારે છે, તેવી જ રીતે સર્વક્ષેત્રમાં ધર્માદિના આધારરૂપ આગમો શ્રુતજ્ઞાન છે, તેનો આધાર પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થ"કર લગવાન છે,

વચન કરતાં વક્તાની મહત્તા નહિં સમજનારા મનુષ્યો જેમ દુનિયાદારીમાં લાયકાતને ધરાવનાર ગણાય નહિં, તેવી રીતે આગમ-શાસ્ત્ર અને ગ્રંથની મહત્તા માનવાવાળા છતાં પણ જો ત્રિલોકનાથ તીર્થ"કર લગવાનની મહત્તાને ન માને અને ન સમજે તો જૈન-જનતામાં ગણવા માટેની પણ તેની લાયકાત રહે નહિં;

જો કે કેટલાકે આગમના પ્રણેતા તરીકે તીર્થ"કર લગવાનને માનીને તેમની તરફ નમસ્કારઆદિ-દ્વારા બહુમાન કરવામાં તૈયાર રહે છે, પરન્તુ તેઓ વર્તમાનકાલમાં જમા અરિહંતાળ આદિદ્વારા પણ જે અરિહંત લગવાનને નમસ્કાર કરે છે, તે કેવલ આકાશમાં માથું હલાવવાનું છે,

આટલા માટે આચાર્ય મહારાજ શ્રી જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજે “ અરિહંત શબ્દથી અરિહંતના આકારવાળી સ્થાપના ગણી છે, અને તેને નમસ્કાર થયો” એમ જણાવ્યું છે.

જમો અરિહંતાળ બોલવાનું તાત્પર્ય શું?

સામાન્ય રીતે જગતમાં પણ જે વસ્તુ અને જે મનુષ્યને યાદ કરીએ છીએ તે વસ્તુ કે મનુષ્યનો આકાર મગજમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી,

એટલે અરિહંતને ઓળખાવનારા મનુષ્યો જે વખતે જમો અરિહંતાણં બોલે કે ગણે તે વખતે તેના મનમાં તો અરિહંત ભગવાનની આકૃતિ આવ્યા વિના રહેવાની નથી.

જગત્માં કેઈપણ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ આંખમાં પડ્યા શિવાય જેમ ચક્ષુ દેખવાના સ્વભાવવાળી છતાં પણ દેખી શકે નહિ, તેમ અરિહંત મહારાજને નમસ્કાર કરનારો મનુષ્ય અરિહંત-મહારાજનું સ્વરૂપ કલ્પનામાં સ્થાપ્યા શિવાય અરિહંત-મહારાજને નમસ્કાર કરવા માટે જમો અરિહંતાણં બોલી શકે નહિ.

કદાચ કહેવામાં આવે કે માનસિક કલ્પનામાં આવતી અને ચક્ષુમાં પ્રતિબિંબિત થતી અરિહંતની સ્થાપનાને અમે જે રોકવા જઈએ તો અમારે શૂન્ય-મનસ્ક કે અંધજ થવું જોઈએ, માટે તે માનસિક કલ્પનામાં આવતી આકૃતિ અને ચક્ષુમાં આવતી આકૃતિ રૂપી સ્થાપના ભલે અમારા માટે જરૂરી હોય. પરંતુ બાહ્ય પત્થરાદિક પદાર્થોમાં ઉપભવેલી આકૃતિને માનવા અમે તૈયાર નથી,

એમ કહેવાવાળાએ પ્રથમ તો બાર પર્ષદાની દેશના માટે સમવસરણમાં થતું જિનેશ્વરભગવાનનું ચતુર્મુખપણું વિચારવું જોઈએ.

જે તે સમવસરણમાં મૂલ અને બાહ્ય પ્રતિબિંબ વચ્ચે એક અંશે પણ ફેર ગણવામાં આવતો હોય તો બાર પર્ષદાનું ચારે દિશામાં શ્રવણ માટે બેસવું થઈ શકે નહિં.

સૂત્રથી પણ મૂર્તિ અને પૂજાની સિદ્ધિ

વળી જંઘાચારણ અને વિઘાચારણ વિગેરેએ જેવી રીતે નંદીશ્વર-કુંડલ-રૂચક દ્વીપોમાં તથા નંદન, સોમનસ અને પાંડક વગેરે વનોમાં શાશ્વતી પ્રતિમા બુહારી તેવીજ રીતે અહિંના અશાશ્વતઐત્યોની પ્રતિમા પણ બુહારી છે,

વળી ઔપપાતિકસૂત્ર કે જે સર્વસૂત્રમાં આવતા નગરાદિકના વર્ણનોના મૂલરૂપ છે અને જેની લલામણા સૂત્રોમાં જગો-જગો પર નગરાદિકના વર્ણનોમાં ષણ્ણઞ્ઞ એમ કહીને કરવામાં આવે છે, તે ઔપપાતિકમાં ચંપાનગરીના વર્ણનમાં અનેક ચૈત્યો તે નગરીમાં હતાં, એમ સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવેલું છે,

વળી દ્રૌપદીશ્રાવિકાએ જિનેશ્વરમહારાજની પ્રતિમાની પૂજા કરી, એ વાતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ શ્રીજ્ઞાતાસૂત્રમાં હોવાથી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર લગવાનની મૂર્તિને એટલે બાહ્ય પ્રતિબિંબને દરેક સૂત્રાનુ-સારીએ માનવું જ નોંધએ એ ચોક્કસ વાત છે,

જે કે સૂત્રકાર મહારાજએ તો નારદનું દ્રૌપદીએ મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી સન્માન નથી કર્યું તેથી તેને સમ્યક્દષ્ટિપણે જણાવી છે, છતાં કેટલાકો લગવાનની પ્રતિમા ઉપર જાણે દ્રેષ હોય તેમ આરંભના નામે પૂજાને ઉડાવવાળા અને દીક્ષામહોત્સવ-મૃતકમહોત્સવ-સન્મુખગમન-વન્દન-વૈયાવચ્ચ વગેરેમાં પોતાને માટે થતા આરંભોમાં પાપ જોવાને માટે દષ્ટિ ખોઈ બેઠેલા લોકો તે દ્રૌપદીને સમ્યક્ત્વ વગરની કહેવાને માટે તૈયાર થાય છે, તો તેઓએ વિચારવું નોંધએ કે જે તે દ્રૌપદી સમ્યક્ત્વને ધરનારી ન હોત તો તે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર લગવાનની પૂજા કરનારી પણ ન હોત!!

મિથ્યાત્વીઓમાં પણ શ્રી જિનપ્રતિમાની પૂજાનો પ્રભાવ

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર લગવાનના મુખથી જેના સમ્યક્ત્વનો નિર્ણય થયેલો છે એવા સૂર્યાભદ્રેવે કરેલી લગવાન ત્રિલોકનાથની પૂજાની લલામણુ જહા સૂરિયામે એમ કરીને શાસ્ત્રકાર કરત નહિ,

આમ છતાં પણ અભ્યુપગમસિદ્ધાંતરૂપે કહાય તે દ્રૌપદીને મિથ્યાત્વવાળી માની લઈએ તો લગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિની પૂજાનો મહિમા કંઈક અદ્વિતીય સાબિત થાય છે.

કારણ કે સમસ્ત જૈનજનતા ખુબ ઉત્કૃષ્ટરીતિએ હંમેશાં પૂજન કરતી હોય અને વાર-તાહેવારે વિશેષ પૂજન કરતી હોય ત્યારેજ તેની છાયા મિથ્યાત્વીમાં પડે, અને ઘણા મોટા રૂપે મિથ્યાત્વીમાં બ્યારે છાયા પડી હોય ત્યારેજ એક રાજકન્યા લગનને માટે તૈયાર થાય તે વખતે સૌ પ્રથમ જિનેશ્વરભગવાનની પૂજા કરે એવું અને.

એટલે કહેવું જોઈએ કે કૃષ્ણમહારાજ અને પાંડવોના વખતમાં જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાની પૂજાનો પ્રભાવ જૈન અને જૈનેતર સર્વેમાં વ્યાપેલો હતો. એટલે તે વખતે શ્રી જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પૂજા જૈનોમાં વ્યાપક હતી.

વળી દ્રૌપદી કદાચ અભ્યુપગમસિદ્ધાંતથી મિથ્યાત્વવાળી માની લઈએ તો પણ તે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરનાર, તે મંદિરને બનાવનાર લોકો બહોળી સંખ્યામાં હોવા જોઈએ કે જેથી તે મિથ્યાત્વવાળા રાજભવનમાં જિનેશ્વરમહારાજની મૂર્તિ અને તેના મંદિરના અસ્તિત્વનો વખત આવ્યો.

વર્તમાનકાલના શોધકો તરફથી ભગવાન મહાવીર મહારાજના નજીકના કાલની અને ઘણી જુની મૂર્તિઓની સાબિતી બહાર થયેલ હોઈ મૂર્તિ-પૂજાની પ્રાચીનતાની સિદ્ધિ થઈ ચૂકેલી હોવાથી શ્રીજિનેશ્વર-ભગવાનની પૂજા અને તેમની મૂર્તિઓને નહિ માનનારાઓ અને તેને નવીન માનનારાઓ કોઈપણ રીતે સત્ય માન્યતામાં રહેવાવાળા બની શકે તેમ નથી.

સિદ્ધભગવાનની પણ આકૃતિ હોય

કદાચિત્ કહેવામાં આવે કે અરિહંત મહારાજ તો શરીરવાળા હોવાથી તેમની આકૃતિ હોય અને તેથી તેની મૂર્તિ બનાવી શકાય, પરંતુ સિદ્ધમહારાજ તો અષ્ટકર્મથી રહિત હોય તેથી તેઓની આકૃતિ હોય નહિ, તો જમો સિદ્ધાણ વગેરેથી સિદ્ધમહારાજને યાદ

કરતાં તે સિદ્ધલગવાનોની આકૃતિના સંક્રમણનો નિયમ અને મૂર્તિ બનાવવાનું શી રીતે રહે ?

આવું કહેનારે પ્રથમ તો એ ધ્યાન રાખવું કે સિદ્ધમહારાજનામકર્મના ઉદયથી મળતા શરીર અને સંસ્થાનાદિથી રહિત છે, એ ખરું છે, પરંતુ તે સિદ્ધમહારાજ પણ સર્વથા અવગાહનાથી રહિત નથી, અને તેથી તે અવગાહનાને આકારે સિદ્ધની આકૃતિ હોય અને તેનું સંક્રમણ અને બનાવવું થાય તે શાસ્ત્રદષ્ટિવાળાને માટે અસંભવિત નથી,

વળી જિનેશ્વરમહારાજ કે જેઓ અરિહંતપદમાં છે તેઓની પણ જે આકૃતિ પૂજાય છે, તે સિદ્ધપદ પામવાના વખતની જ હોય છે, તેથી પર્યાક્રમ્યાસન અને કાયોત્સર્ગ્યાસન એ બે આસનમાંથી કોઈપણ આસનની મૂર્તિ હોય છે,

કારણ કે અનાદિકાળનો એ નિયમ છે કે જે જે તીર્થંકરો જે જે વખતે મોક્ષે જાય તે વખતે તે તે તીર્થંકરોને આસનો ઉપર જણાવેલા બે આસનોમાંથી જ હોય, અને તેથી લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિઓના આકારો પર્યાક્રમ્યાસન અને કાયોત્સર્ગ્યાસન એમ બે હોય છે.

જે કે કેટલાકોની માન્યતા એવી હતી કે લગવાનું જિનેશ્વરની મૂર્તિઓ સમવસરણુમાં દેવાતી દેશનાની વખતે જે જિનેશ્વર મહારાજનો આકાર હોય છે, તેને અનુસરીને હોય છે, પરંતુ તે વાત શાસ્ત્રકારોએ માની નથી અને ખંડન કરેલી છે. કારણ કે સમવસરણુની અંદર જિનેશ્વર લગવાનનો આકાર પ્રવચનમુદ્રા સહિત વીરાસનમાં હોય છે, એટલે લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજનો દેશનાની વખતે સમવસરણુમાં સિંહાસન ઉપર બેસી પાદપીઠ ઉપર પગ સ્થાપન કરીને દેશના આપે છે, એ કારણથી આચાર્યો પણ એજ મુદ્રાથી દેશના આપે છે.

ચૈત્યવંદન બૃહત્લાખ્યમાં શ્રીશાન્તિસૂરિજી જણાવે છે કે—
 “શ્રી જિનેશ્વર મહારાજનો અને આચાર્યોની દેશનામાં યોગમુદ્રા જ હોય.”

ફરક એટલો જ છે કે—લગવાનું જિનેશ્વરમહારાજનો કલ્પાતીત હોવાથી રજોહરણ અને મુહુપત્તિ ધારણ કરનારા હોતા નથી અને તેથી દેશના દેતી વખતે બંને હાથ યોગમુદ્રાથી રહેલા હોય છે, પરંતુ આચાર્યમહારાજનો કલ્પાતીત ન હોવાથી તેઓને રજોહરણ અને મુખવસ્ત્રિકા રાખવાની હોય છે અને તેથી તે આચાર્યમહારાજનો યોગમુદ્રાથી હાથ રાખવાનો નથી હોતો, પરંતુ મુખવસ્ત્રિકા મુખ આગળ રાખવાની હોવાથી તે યોગમુદ્રામાં અપવાદ થાય છે.

કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે જો આચાર્યોને દેશનાની વખતે મુખવસ્ત્રિકા મુખે બાંધવાની હોત તો યોગમુદ્રામાં અપવાદ ધરવાની જરૂર નહોતી. કેમકે યોગમુદ્રા બે હાથથી જ કરવાની છે અને જો આખા શરીરને અંગે વિચાર કરીએ તો કપડો અને ચોલપટ્ટાનો પણ ફરક જણાવવો પડે. કેમકે ધર્મના ઉપદેશ કરનારા આચાર્યો જિનકલ્પી કે પરિહારકલ્પી તો હોય નહિ, પરંતુ સ્થવિર કલ્પી હોય, અને તેઓ કપડા અને ચોલપટ્ટાને ધારણ કરનારા જ હોય અને દેશનાની વખતે કપડો અને ચોલપટ્ટો જરૂર હોય, એ વાત સર્વ—સુજ્ઞને માનવી પડે તેમ છે.

એટલે આખા શરીરના અંગેનો ફરક જણાવવાનો નથી, પરંતુ લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજની બે હાથથી થતી એવી જ યોગમુદ્રા જણાવી છે, તેના અપવાદમાં મુહુપત્તિનું ધારણ લીધું છે, તેથી કેવળ હાથથી જ મુહુપત્તિ ધારણ કરવાનું રહે છે એ સહેજે સમજાય તેમ છે.

ચાલુ પ્રકરણમાં માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે જિનેશ્વર મહારાજનોની વર્તમાન મૂર્તિ સમવસરણની અવસ્થાને અનુસરતી નથી, પરંતુ તેઓશ્રીની સિદ્ધદેશને અનુસરતી

છે. ખુદ જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ જ્યારે પ્રાપ્ત થતી સિદ્ધશાને અનુસરતી છે તો ખીજા સિદ્ધમહારાજઓની મૂર્તિ પણ પ્રાપ્ત થતી સિદ્ધશાને અનુસરતી હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

અરિહંત અને સિદ્ધમાં તફાવત શો !

કેટલાક તરફથી એવી શંકા થશે કે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજ અને સામાન્યસિદ્ધ ભગવાનની મૂર્તિઓ જ્યારે સિદ્ધશાને અનુસરતી હોય તો પછી ભગવાન અરિહંત અને ભગવાન સિદ્ધની મૂર્તિની ભિન્નતા કેવી રીતે જાણવી ?

આ શંકાના સમાધાનમાં કહેવું જોઈએ કે ગજ-અશ્વ આદિ લાંછનવાળી મૂર્તિ હોય તે અરિહંતભગવાનની મૂર્તિ ગણાય, તેમ જ પંચકલ્યાણકવાળા પરિકરયુક્ત કે અષ્ટપ્રાતિહાર્ય યુક્ત જે મૂર્તિ હોય તે જિનેશ્વરભગવાનની મૂર્તિ ગણાય. અને જે મૂર્તિમાં ગજ, અશ્વાદિ લાંછનો ન હોય, પંચકલ્યાણકની રચના ન હોય, કે અષ્ટપ્રાતિહાર્ય ન હોય તે મૂર્તિઓ સિદ્ધભગવાનની ગણાય.

જે કે સામાન્યસિદ્ધોને સિદ્ધ થતી વખતે પર્યાકાસન અને કાયેત્સર્ગઆસન જ હોય એવો નિયમ નથી, કિન્તુ આમ્નકુખ્નદિઆસનો પણ હોય છે, પરંતુ જિનેશ્વરમહારાજની મૂર્તિઓનાં જે આસનોને અનુસરીને જૈનધર્મની મૂર્તિઓની સ્થિતિસ્થાપકતાને માટે સામાન્યસિદ્ધભગવાનોની મૂર્તિઓમાં પણ પર્યાકાસન અને કાયેત્સર્ગઆસન રાખવામાં આવ્યાં હોય એ ચોક્કસ દેખાય છે.

જે કે સર્વ તીર્થંકરો શરીર અને મુખાદિની આકૃતિથી સરખા જ હોય એમ કહી કે મનાવી શકાય નહિ, તો પણ સકલતીર્થંકર અને સિદ્ધોની આરાધના તેમની વ્યક્તિ તરીકે હોતી નથી, પરંતુ તેમના વીતરાગત્વાદિ ગુણોને અંગે હોય છે, અને તેથી સકલ તીર્થંકર અને સિદ્ધોની મૂર્તિમાં આદર્શપણું રાખવા માટે વીતરાગત્વાદિને જણાવવાવાળી આકૃતિ રાખવામાં આવે છે.

આ ઉપરથી તીર્થંકરમહારાજનો વર્ણ હોય તેના કરતાં ભિન્નવર્ણવાળી અને તીર્થંકર ભગવાનનું જે શરીર પ્રમાણ હોય તેના કરતાં ભિન્ન પ્રમાણવાળી મૂર્તિઓ માનવાથી સાધ્યસિદ્ધિ થવામાં હુરકત નથી.

શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકૃ મહારાજ શું ફરમાવે છે ?

આ કારણથી પૂ. શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકૃ મહારાજ અંગુઠા જેટલી પણ જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ બનાવવી ફલદાયક તરીકે જણાવે છે.

જૈનજનતા એ વાત તો સારી પેઠે સમજી શકે તેમ છે કે કોઈપણ તીર્થંકરનું કે કોઈપણ સિદ્ધનું ઉત્સેધાંગુલની અપેક્ષાએ કે આત્માંગુલની અપેક્ષાએ અંગુઠા જેટલું શરીરનું પ્રમાણ હોય નહિ.

એટલે સ્પષ્ટ થયું કે જિનેશ્વર ભગવાનનું સિદ્ધ થતી વખતે જે માપ હોય તે માપની મૂર્તિ માન્ય કરવી એમ કહી શકાય નહિ, બ્યારે ખુદ શરીરના પ્રમાણમાં પણ મૂર્તિના પ્રમાણનો નિયમ ન રહે, આકારમાં પણ શરીરના પ્રમાણ સાથે મૂર્તિના આકારનો નિયમ ન રહે, તો પછી વર્ણાદિકનો નિયમ મૂર્તિમાં પણ જિનેશ્વર ભગવાનના વર્ણ જેવો રાખવો, એવું કથન સત્યથી વેગળું કેમ નથી ?

જે કે ચક્રવર્તી ભરતમહારાજએ અષ્ટાપદતીર્થ ઉપર ચોવીસે ભગવાનની મૂર્તિઓ તેઓના વર્ણ-પ્રમાણના ધોરણે કરેલી છે, એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે, છતાં પણ બીજાં પ્રમાણ અને બીજા વર્ણવાળી પણ મૂર્તિઓ કરવાનું શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે, તેથી તથાપ્રમાણાદિ વાળી મૂર્તિઓ હોય કે અન્યથા પ્રમાણાદિવાળી મૂર્તિઓ હોય તો પણ તે શાસ્ત્રાનુસારી દષ્ટિએ તો માન્ય છે.

એ અપેક્ષાએ આવશ્યકનિર્ચુક્તિ આદિના અને શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકૃ આદિના વચનો પરસ્પર અવિરોધી છે, એમ સબજનો સહેજે સમજી શકશે.

મૂલપ્રમાણવાળી શું મૂર્તિઓ હોય એવો નિયમ નથી ?

વળી **વદ્યુન્મહાલીદેવતાએ** ખાવનાચંદનની બનાવેલી ભગવાન **મહાવીર મહારાજની** ચિત્રશાળાના કાર્યોત્સર્ગની અવસ્થાવાળી જે મૂર્તિ ભરાવી હતી અને જે મૂર્તિને શાસ્ત્રકારો **જીવંતસ્વામી** તરીકે વખાણે છે, તે મૂર્તિ સ્વરૂપે અને પ્રમાણે ભગવાન **મહાવીર મહારાજની** સમાનતામાં નહોતી એ વાત સુજ્ઞાના ધ્યાન બહાર નથી. તેથી જે પ્રમાણે અને જે સ્વરૂપે તીર્થંકરમહારાજઓ હોય તેજ પ્રમાણે અને તેજ સ્વરૂપે ભગવાનની પ્રતિમા હોવી જોઈએ એવો નિયમ નથી.

શાસ્ત્રકારો પણ ચિત્રકર્મની સ્થાપના કરવાનું જે જણાવે છે તે હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં સ્થાપના એટલે પ્રતિમામાં મૂલવ્યક્તિના સરખું રૂપ અને માપ હોવું જોઈએ એવો નિયમ ટકી શકે તથી.

વળી વર્તમાનમાં જે ફોટોગ્રાફરો ફોટાઓ લે છે તે ફોટાઓમાં જેઓના ફોટા પડેલા હોય છે તેઓનાં વર્ણ અને માન સરખાં હોતાં નથી એ પ્રત્યક્ષ જ છે, છતાં તો ફોટાઓ ઉપરથી અસલ વ્યક્તિનું ચિત્ર નથી, એમ કોઈપણ સમજી મનુષ્ય તો કહી શકે તેમ નથી.

મૂર્તિને નહિં માનનારો વર્ગ જે **ક્રિશ્ચિયન** હોય છે તો પ્રાચીન પંથવાળો જે **રોમન કેથોલિક** હોય છે, તો તે **ઈસુની** મૂર્તિને માનવાવાળો હોય છે, જે કે **પ્રોટેસ્ટન્ટ** તરીકે પ્રવર્તેલા નવો પંથ **ઈસુની** મૂર્તિને નથી માનતો, એમ પોતાને ગણાવે છે, છતાં તેઓ પણ પોતાના દેવળ ઉપર તથા પોતાની પાસે જે કોસ રાખે છે તે કેવળ **ઈસુનું** સ્થાપન જ છે.

સ્થાપનાનું પ્રાબલ્ય કેટલું ?

વળી વ્યવહારમાં સિક્કા, સ્ટેમ્પો (એટલે દસ્તાવેજના તથા પોસ્ટના વિગેરે) સ્થાપનાવાળા આદરાયેલા છે. જે સિક્કા વગેરેમાંથી સ્થાપના ઘસાઈ જાય છે તો તે ભંગાર અને રહી કાગલમાં ગણાય છે.

વળી ટપાલમાં નાખવામાં આવતા કાગળો વિગેરે સ્થાપના રૂપ અક્ષરો મોકલાય છે, અને તે પહોંચે છે. કોઈપણ મનુષ્ય સરનામું કર્યા વગર જેની ઉપર કાગલ મોકલવો હોય તેનું માત્ર નામ લઈને કાગળ ટપાલમાં નાખે તો તે પહોંચતો નથી, એમાં કોઈથી ના પડાય તેમ નથી, એટલે નામ કરતાં સ્થાપનાનું કેટલું પ્રાણલય છે! એ સહેજે સમજાય તેમ છે.

વળી સ્મરણ કરનારાઓને નામ માત્રથી તેના ગુણોનું અનુમાન કે સ્મરણ તેવું થઈ શકતું નથી, તો પછી આદર્શ પુરુષપણુનો ખ્યાલ તો આવે જ ક્યાંથી? પરંતુ જેની આકૃતિ દેખેલી હોય તેનું જે આકૃતિના સ્મરણ સાથે નામનું સ્મરણ કરવામાં આવે તો જરૂર તેના ગુણોનું અને તેના આદર્શ પુરુષપણુનું સ્મરણ થયા સિવાય રહેતું નથી.

એટલે જેઓને ઈશ્વરનું નામ ભજવું છે, તેઓને તો ઈશ્વરની સ્થાપના માન્યા સિવાય છુટકો જ નથી.

મૂર્તિ માન્યા વિના ચાલે તેમ નથી

જો કે કેટલાકના મતે ઈશ્વર અશરીરી અને જગદ્વ્યાપક છે. તેથી ઈશ્વરની પ્રતિમા ન થાય એમ કહેવાય છે, પરંતુ જ્યારે જગત્ એ મૂર્તિમત્ વસ્તુ છે અને તેનો આકાર કોઈપણ જાતનો છે તો પછી ઈશ્વરનો પણ તે જ આકાર જગદ્વ્યાપીપણુ માટે માનવો પડે, ગોળનો જેમ સ્વતંત્ર આકાર નથી, છતાં ઘડામાં રહેલ ગોળનો ઘડો એજ આકાર હોય છે, તેવી રીતે જગતમાં ઈશ્વર વ્યાપક છે એમ માનનારાને પણ જગતના આકાર સરખા આકારવાળી ઈશ્વરની મૂર્તિ ઈશ્વરની આરાધના માટે માનવી જ પડે.

પરંતુ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ઈશ્વરને સર્વથા શરીર રહિત માનવામાં આવે તો તેને મુખ ન હોય, અને મુખ ન હોય તો વક્ત્રાપણું ન હોય, અને જો વક્ત્રાપણું ન હોય તો તેમના મતનાં

શાસ્ત્રો ઇશ્વરે કહેલાં હોય એવો સંભવ જ નથી, એટલે બાઈબલ, કુરાન અને વેદ એ ઇશ્વરનાં કહેલાં નહિ, પણ ઇશ્વરના નામે બીજાઓએ કલ્પેલાં માનવાં પડે.

પરમેશ્વરનાં વચનોને સાક્ષાત—

શ્રવણ કરવાનું સદ્ભાગ્ય કોનું ?

વાચકવૃદ્ધે ધ્યાન રાખવું કે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરનાં વચનોને સાંભળવાનું સદ્ભાગ્ય જો કોઈને પણ મળ્યું હોય તો તે માત્ર જૈનજનતાને જ મળેલું છે.

કારણ કે તેઓ પોતાનાં શાસ્ત્રો પરમેશ્વરે કહેલાં છે, એમ માને છે. બાઈબલ અને કુરાનવાળાઓએ વચમાં પુત્રની અને સંદેશ-વાહકની કલ્પનાઓ કરી છે, અને તે દ્વારા પરમેશ્વરનાં વચનો આવ્યાં, એમ માન્યું છે.

વળી વેદવાળાઓએ પણ અગ્નિ, વાયુ અને રવિથી વેદત્રયીનો ઉદ્ધાર માન્યો છે, એ વિગેરે વસ્તુ સમજીને વિચારનારો મનુષ્ય બાઈબલ આદિશાસ્ત્રોને અનીશ્વરીય માનશે અને સાથે જૈનશાસ્ત્રોને ઇશ્વરીય માનશે.

ખરી રીતે જૈનોના જે પરમેશ્વરો અરિહંત તરીકે હોય છે, તેઓ શરીરવાળા હોય છે અને તેથી તેઓની મૂર્તિ જૈનોને માનવી એ ન્યાયયુક્ત છે.

જૈનમાર્ગમાં આવતા લોકોને અટકાવવા માટે બીજાઓએ ઇશ્વરનો દીકરો—ઇશ્વરનો દલાલ—ઇશ્વરનો અવતાર વિગેરેની મૂર્તિઓ અગર માન્યતા શરૂ કરી દીધી, પરંતુ વાસ્તવિક રીતિએ ઇશ્વરની સાથે સંબંધ ધરાવનારી એક પણ સ્થાપના જૈનમાર્ગ સિવાય બીજા કોઈ માર્ગવાળાથી કરી શકાય તેમ નથી, પરંતુ બ્યવહાર અને નિશ્ચય ઉભયથી સ્થાપનાનું, આદર્શ પુરુષને સ્મરણ કરવાનું, કારણપણું માન્યા સિવાય છુટકો નથી.

ભૂગોળને લણવા-લણાવવાવાળા અને મકાન વિગેરેને ચણવા-વાળાઓને ડગલે ને પગલે આકાર સિવાય અડચણ પડે, તે વાત વિવેકીઓની ધ્યાન ખહાર હોય જ નહિ.

આર્યનું લક્ષણ શું ?

નવો પંથ જે વર્તમાનમાં આર્યસમાજના નામે નિકળ્યો છે તે પંથને અંગે તત્વદષ્ટિથી વિચારીએ તો જેમ જગતમાં હલકી નાતને મ્હોટી નાત તરીકે ઓલાવવાનું થાય છે, તેવી રીતે જ આ સમાજનું નામ આર્યસમાજ તરીકે ગણાયું છે.

વાસ્તવિક દષ્ટિએ જોઈએ તો આર્યનું લક્ષણ વર્ણ-વ્યવસ્થા અને પ્રભુમૂર્તિની પૂજામાં અત્યંત લીનપણું હતું. જગભરેર વાત છે કે મુનિઓના વિરોધી તરીકે અસલથી જો કેઈ પણ હોય તો તે માત્ર યવનોની જ કેટલીક જાત હતી, છતાં આ અનાર્યસમાજે તે જ રસ્તો ગ્રહણ કરી હિન્દુઓ પાસે મૂર્તિપૂજાનો અનાદર કરાવીને હિન્દુઓને યવનોની લાઠનમાં મહેલવાનું દુઃસાહસ કર્યું છે.

મૂર્તિની જગો પર દયાનંદની સ્થાપના

એવી રીતે યવનોમાં વર્ણવ્યવસ્થા જેમ નહોતી તેમ આ અનાર્ય સમાજે પણ વર્ણવ્યવસ્થાનો મૂલથી અનાદર કર્યો છે, છતાં તે અનાર્ય સમાજના લોકો પોતાના માનીતા ગુરુ દયાનંદની છબીઓનો તો સારો સત્કાર કરે છે.

તે લોકોને એ વિચાર નથી આવતો કે જો પરમેશ્વરની પ્રતિમા જડ છે તો પછી આ દયાનંદની છબી શું જડ નથી? કે તેનો સત્કાર કરાય છે.

તત્વજ્ઞ મનુષ્ય સમજી શકશે કે આ અનાર્યસમાજે પરમેશ્વરને ઉઠાવી દયાનંદને ઘુસેડી દીધા એવી જ રીતે લગવાનું જિનેશ્વરની મૂર્તિને નહિ માનનારા દુઢીયા વિગેરેએ પણ પોતાની તસ્વીરો સેંકડો પડાવી અને લગવાનની પ્રતિમાને અમાન્ય ગણવાનું રાખ્યું.

વિરાધનાને નામે પૂજનો નિષેધ કેમ ?

કેટલાક હુંદીયાઓ તરફથી લગવાનની પ્રતિમાની પૂજને અંગે એમ કહેવામાં આવે છે કે પ્રભુની પૂજ કરતાં પાણી, કુલ વિગેરેની વિરાધના થાય છે માટે તે પૂજ કરવી યોગ્ય નથી. આવું કહેનારે વિચારવું જોઈ એ કે લગવાન શ્રી મહાવીર મહારાજને વાંદવા માટે શ્રેણિક મહારાજ ગયા તે વખત મહારાજ શ્રેણિકના ઘોડાના પગ તળે દેડકો ચંપાઈ ગયો અને તે પછી મરી ગયો. એ હકીકત શ્રમણુ ભગવંત મહારાજ પ્રથમથી જ કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાણતા હતા, છતાં તેઓએ શ્રેણિકને વંદન કરવા ન આવવાનું સુચવ્યું નહિં.

એટલું તો યાદ રાખવું કે લગવાન મહાવીર મહારાજે શ્રી ગૌતમસ્વામિજીને મોકલીને મહાશતકને ફક્ત કટુક વચનનું જ આલોચનાદિ કરાવ્યું છે, તો પછી આ દેડકાનું મરણ દેખીને લગવાન મહાવીર મહારાજ શ્રેણિક મહારાજને વંદન માટે આવવાનો નિષેધ કેમ ન કરે? એટલું જ નહિં પણ દરેક શહેરોમાં ઘણા જ ઠાઠમાઠથી રાજમહારાજઓ લગવાન મહાવીર મહારાજને વંદન કરવા માટે આવેલા છે. તે જણાવી આપે છે કે—

લક્ષ્મિની મુખ્યતા આગળ સ્થાવરની જાણીતી હિંસાને સ્થાન તો અપાતું નથી, અર્થાત્ સ્થાવરની હિંસાને નામે લક્ષ્મિનો નિષેધ કરાતો નથી.

વળી સ્થાનકવાસીઓ પોતે સાધુઓ સ્હામા જાય છે તે વખતે સામાયિક-પૌષ્ઠ કરીને જતા હોય એમ બનતું નથી, તો અવિરતિ અગર દેશવિરતિવાળા ગૃહસ્થો કે જે તપેલા લોઠાના ગોળા સમાન છે તેઓની સ્હામા જવાની પ્રવૃત્તિ હિંસામય છે એ જાહેર છે, તો કયા સ્થાનકવાસી સાધુએ શ્રાવકોને પોતાની સ્હામા નહિં આવવાનાં પરચખખાણુ કરાવ્યાં? કયા સ્થાનકવાસી સાધુએ દીક્ષામહોત્સવ નહિં કરવાનાં પરચખખાણુ કરાવ્યાં?

ને અનેક પ્રકારનો આરંભ છતાં પણ હીક્ષાના વરઘોડામાં નુકશાન નથી, તો પછી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજામાં નુકશાન ક્યાંથી આવ્યું ?

વળી સ્થાનકવાસી સાધુઓ મરી જાય છે, ત્યારે તેના મડદાનો મહોટો મહોત્સવ કરે છે, તે મડદું નથી તો બોલતું કે નથી તો સચેતનતા રાખતું અને નથી તો કોઈપણ જાતના ગુણુડાણુને ધારણુ કરતું ! છતાં તેવા મડદાનો મહોત્સવ કરનારા સ્થાનકવાસીઓને સીધી દષ્ટિએ તો મડદાનાજ પૂજારી કહેવા જોઈએ, તે મડદાના મહોત્સવમાં છએ કાચનો આરંભ થાય છે, તે પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે, છતાં કોઈપણ સ્થાનકવાસીએ પોતાના સાધુના મડદાને ગામ બહાર ખાઈમાં ફેંક્યું નહિં તેમજ કોઈપણ સ્થાનકવાસી સાધુએ જડ ગુણુડાણુ રહિત એવા મડદાનો ઓચ્છવ નહિં કરવાનું કે માંડવી નહિં કરવાનું પરચખખાણુ કરાવ્યું નહિ.

આ ઉપરથી સુજ્ઞ મનુષ્ય જોઈ શકશે કે જેમ અનાર્યસમાજે દેવની જગા પર દયાનંદને દાખલ કર્યા, તેમ આ સ્થાનક-વાસીઓ દેવને ઉઠાવીને પોતે જ ઘુસી ગયા.

અતિશયોથી યુક્ત ભગવાન ભોગી કેમ નહિ ?

સ્થાનકવાસી સાધુઓ પણ એટલું તો કબુલ કરશે કે-તેમના માનેલા ભગવાન જ્યારે વિચરતા હતા, ત્યારે અશોકવૃક્ષાદિક આઠ પ્રાતિહાર્યો ચોવીસે કલાક તેમની જોડે રહેતા હતા, તો પછી જે ભગવાન દેવતાઈ-ઋદ્ધિથી અને દેવતાઈ સેવાથી ખુદ હયાતીમાં ભોગી તરીકે ન ગણાયા, પણ વીતરાગ તરીકે ગણાયા, તે ભગવાનની પ્રતિમાની ચંદન, પુષ્પ, ઘરેણા આદિથી સેવા કરતાં ભગવાન ભોગી બને છે, એવું બોલનાર સ્થાનકવાસીઓ કેટલા ભવ સુધી જીલ વગરની એકેન્દ્રિય જાતિમાં જકડાશે, તેનો હિસાબ તો જ્ઞાનીમહારાજ જાણી શકે !

ઉપરની અધી હકીકત યાત્રિકગણુનો નેતા બ્યારે
અરોઅર સમજે છે, ત્યારે અદ્વિતીય-લક્ષિતી સ્થાને-સ્થાને
ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજની પ્રતિમાનાં દર્શન-પૂજન
આદિ બનવાના છે, એમ ધારી પોતાના આત્માને યાત્રિક-
ગણુનો નેતા બનાવવાને તૈયાર થાય છે.

યાત્રિકગણુનો નેતા કેવો ?

યાત્રિકગણુનો નેતા સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે છે કે—

ગણુધરમહારાજને કરેલા શ્રીઆવશ્યકસૂત્રમાં (અરિહંત-વેદ્યાખંડ)
એક અરિહંત અને સર્વ અરિહંતના વંદન-પૂજન-સત્કાર અને
સન્માનનું ફલ ઈચ્છવા માટે કાર્યોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે અને તે
કાર્યોત્સર્ગમાં ભવાંતરે ધર્મીની પ્રાપ્તિ અને પરંપરાએ શોધની પ્રાપ્તિ
થવાનું જણાવવામાં આવે છે,

તેથીજ સ્થાનકવાસી લોકોએ પોતે શ્રી આવશ્યક સૂત્ર
બુદ્ધું કલ્પી કાલ્યુ લાગે છે, કેમકે તેમની માન્યતા પ્રમાણેના
પાઠવાળી શ્રી આવશ્યકસૂત્રની પ્રત તે સ્થાનકવાસીઓની ઉત્પત્તિ
પહેલાંની કોઈપણ જગો પર છે નહિ, અને છે એમ તેઓ પણ
કહી શકતા નથી,

ગણુધર મહારાજના કરેલા શ્રી આવશ્યકસૂત્રના આધારે
ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજનનું ફલ સામાયિકમાં પણ ઈચ્છવા લાયક
છે, તો પછી અ-સામાયિક અવસ્થામાં સમ્યગ્દષ્ટિને ધારણ કરવાવાળો
જેન તો ભગવાન જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પૂજનતા માટે સતત તૈયાર
રહે અને એવી લાગલાગટ સ્થાને-સ્થાને રહેલી ભગવાન અરિહંતની
પ્રતિમાદિની પૂજા વિગેરેનો લાભ યાત્રિક-ગણુનો નેતા બનવાથી
મને હગલે-પગલે સાંપડશે, એમ ધારી તે યાત્રિક ગણુનો નેતા
બનવા તૈયાર થાય.

શ્રી જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા બનાવવાથી થતા લાભો.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મોક્ષના અર્થી જીવોએ ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા બનાવવી એ જરૂરી છે, એમ સમજાશે.

પ્રતિમા બનાવનારને એટલું તો સહેજે સમજાય તેવું છે કે જેટલા કાલ સુધી જેટલા જેટલા જૈનો તે જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાના દર્શનથી જિનેશ્વર ભગવાનનું દેવપણું સ્મરણ કરશે અને તે દ્વારા જે જે જૈનો આત્મામાં સંસ્કારિત થશે, તે સમગ્ર લાભનું કારણ સ્પષ્ટ રીતિએ તે જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા ભરાવનારો મહાનુભાવ છે.

વળી તે જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાની સાથે રહેલા અષ્ટ પ્રાતિહાર્યયુક્ત પરિકરને દેખીને જેઓ ભાવતીર્થકરનું સ્મરણ કરી તે દ્વારા અનેક ભવનાં સંચિત-કર્મનો ક્ષય કરશે, તેનું કારણ પણ તે પ્રતિમા કરાવનાર મહાનુભાવ છે.

જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાના પરિકરમાં ઘડેલા કલશો વગેરે દેખીને જિનેશ્વર મહારાજના જન્મભાલિષેકની વખતે ઈંદ્રમહારાજે કરેલા મહોત્સવનું સ્મરણ કરી જિનેશ્વરમહારાજની જન્મ અવસ્થાથી પૂજ્યતા સમજી જે પવિત્રતમ વિશિષ્ટ ભાવના ધરનારો મનુષ્ય સમુદાય થશે અને તે ભાવનાદ્વારા દેવતાને પણ દુર્લભ એવી આત્માની જે પવિત્રતા કરશે, તેનું કારણ પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા બનાવનારો મહાનુભાવ છે.

વળી સાધુઓના આચારને અંગે જે ગામમાં જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા જિરાજમાન હોય તે ગામ જો વિહારમાં વચમાં આવતું હોય તો સાધુ મહાત્માએ તે ભગવાનની પ્રતિમાને વંદન કરવા જવું જોઈએ અને વગર-કારણે ન જાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ હોવાથી તે ગામ કે જેમાં ભગવાન જિનેશ્વરમહારાજની પ્રતિમા જિરાજમાન કરેલી છે, એમાં જરૂર સાધુ મહાત્માઓ આવે

અને તેઓના આવવાથી પ્રવચનની વૃદ્ધિ અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રભાવના થાય, તેનું કારણ તે ભગવાન જિનેશ્વરની પ્રતિમાજ છે, તેથી તે પ્રતિમા રૂપ દેવદ્રવ્ય સાધુ મહાત્માદ્વારા પ્રવચનની વૃદ્ધિ તેમજ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રભાવના કરનાર થાય છે.

આ વાત સ્પષ્ટપણે શ્રી ઉપદેશપદ્માદિની ટીકાઓમાં કહેલી છતાં જેઓ જિજ્ઞાસુઓ ગાથાને નામે દેવદ્રવ્ય શ્રાવકોને ખવડાવવા કે જ્ઞાનાદિક ક્ષેત્રોને પોષવા લઈ જવા માંગે છે, તેઓ સાધુ હોય કે શ્રાવક હોય પણ તેઓ શાસ્ત્રોના જ્ઞાનથી શૂન્ય હોવા સાથે પોતે ભવમાં ડુબી ખીજને ભવમાં ડૂબાડવાને માટે તૈયાર થયેલા છે એમ સમજવું.

શ્રી જિનેશ્વરમહારાજની પ્રતિમા બનાવવાથી થતો લાભ પ્રતિમાના પ્રમાણમાં કે ભાવમાં ?

શ્રી નિશીથચૂણી વગેરે શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીલંપટી કુમારનંદી-સ્વર્ણકારે અચ્યુત દેવ યા નાગિલશ્રાદ્ધના ઉપદેશથી ભવાંતરે જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થવા માટે ભગવાન મહાવીર મહારાજની મૂર્તિ ભરાવી, એમ જણાવ્યું છે તે હકીકતને સમજનારો મનુષ્ય ભગવાન જિનેશ્વરમહારાજની મૂર્તિને બનાવતી વખતે ભવાંતરમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થવાનું ધ્યેય કોઈ દિવસ પણ ભુલી શકે નહિ, પરંતુ તે પ્રાપ્તિરૂપે ફલ કે સમ્યક્ત્વઆદિ શુદ્ધિ રૂપે ફલ કેને આભારી છે? તે વિચારવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. શું નાની પ્રતિમા બનાવવાવાળો તે ભવમાં સમ્યક્ત્વઆદિની શુદ્ધિ ઓછી પામે? અગર ભવાંતરમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ ઓછી થાય ?

અને મહોટી પ્રતિમા ભરાવવાવાળો મનુષ્ય શું આ ભવમાં સમ્યક્ત્વ આદિની શુદ્ધિને વધુ પામે અગર ભવાંતરમાં સમ્યક્ત્વ આદિની પરાકાષ્ઠાને પામે શું ?

આ શંકાના ઉત્તરમાં પૂ. આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી વિંબં મહત્ત્વ એ વગેરે કારિકાદ્વારા સ્પષ્ટ કહે છે કે—

“ ભગવાનની પ્રતિમાના મહત્પણથી ફલનું મહત્પણું નથી, તેમ તેના ન્હાનાપણથી ફલનું અલ્પપણું નથી, પરન્તુ તે પ્રતિમા બનાવતી વખતે બળવવામાં આવેલો વિધિ અને થયેલ પરિણામની વૃદ્ધિને આધારે ફલ ઉત્પન્ન થાય છે.”

આ સ્થાને એ શંકા જરૂર થશે કે જ્યારે મ્હોટા અને ન્હાના એવા જિનેશ્વરનાં બિંબ કરાવવાથી કંઈપણ ફલનો ફરક પડતો નથી, તો પછી અત્યંત પ્રયાસથી અને ઘણું ધન ખર્ચીને મ્હોટા-મ્હોટા બિંબો શા માટે ભરાવવાં ? અને કેમ ભરાવવાં ? અને ભરાવાય છે ?

આવી શંકા કરનારે પ્રથમ સમજવું જોઈએ કે—

વૈભવ અને શક્તિને પામેલો શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય જો મહાન બિંબને કરે તો તેણે શક્તિ ગોપવી ન ગણાય અને ઉદારતા કરી ભાવઉદ્ઘાસ સફલ કર્યો એમ ગણાય.

પરન્તુ જો તે વૈભવશાલી અને શક્તિસંપન્ન મનુષ્ય મહદ્ બિંબ ન બનાવડાવતાં માત્ર ન્હાનું જ બિંબ બનાવે, તો તેણે પોતાના શક્તિ અને વૈભવ અનુસરતું ન કર્યું—એમ કહેવાય, અને તેથી તેના ભાવોદ્ઘાસની ખામી છે, એમ નક્કી થાય, જેથી ભાવોદ્ઘાસ દ્વારા થતું ફલ તે મેળવી શકે નહિ—એ ચોક્કસ છે.

પૂ. આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી જે મોટા બિંબ અને ન્હાના બિંબ બનાવવાના ફળમાં સરખાવટ કહી છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે—“ વૈભવ અને શક્તિસંપન્ન મનુષ્યે પાંચસો ધનુષ્ય જેટલા પ્રમાણવાળા મ્હોટા બિંબો ભરાવીને જે ફલ મેળવી શકે, તે ફલ ભાવોદ્ઘાસને ધરાવવાવાળો જો વિભવ અને શક્તિથી હીન હોય તો ન્હાની ન્હાની પ્રતિમા ભરાવવામાં પણ મેળવી શકે.”

એ કારિકાનું તાત્પર્ય ગુરુગમદ્વારા સમજ્યા વિના માત્ર શબ્દાર્થ આગળ કરી મહોટાં બિંબો કરવાની ક્રિયામાં અલ્પફલતા ધારવી નહિ, અગર ન્હાનાં બિંબો કરવામાં જ મહોટું ફલ છે, એમ પણ ધારવું નહિ.

જેવી રીતે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાના મહોટા અને ન્હાનાપણને અંગે ફલનું અધિકપણું કે ન્યૂનપણું નિયમિત નથી, તેવી જ રીતે પાષાણુ-ચાંદી-સોનું-હીરા-પન્ના-રત્ન વિગેરેથી કરવામાં આવતી મૂર્તિઓમાં પણ અલ્પફલપણાનો કે મહાફલપણાનો નિયમ નથી.

કિન્તુ ઉપર જાણાવ્યા પ્રમાણે વિભવ અને શક્તિથી સમર્થ થયેલા મનુષ્યને જે લાભ રત્નની પ્રતિમાથી થાય છે, તેટલો જ લાભ વિભવ અને શક્તિથી રહિત મનુષ્યને પાષાણુની પ્રતિમા ભરાવવાથી થાય છે, માટે પાષાણુ કે રત્નને અંગે પણ ફલનું અલ્પપણું કે મહત્ત્વપણું નિયમિત હોતું નથી.

જો કે જિનેશ્વર મહારાજની મહોટી પ્રતિમા દેખીને જે ભાવોદ્દાસ થાય અને તે દ્વારા તે દર્શન કરનારના આત્મામાં જે અધ્યવસાયોની પવિત્રતા થાય, તે પવિત્રતા પાષાણુની પ્રતિમામાં કે ન્હાની પ્રતિમામાં ન ધાય એમ કહી શકાય, પરન્તુ પ્રતિમા ભરાવનારને જે ફલ મુખ્યતાએ હોય છે, તે માત્ર પોતાના ભાવોદ્દાસને અંગે હોય છે.

તેથી “ન્હાની કે મહોટી, પાષાણુની કે રત્નની જે કોઈ પ્રતિમા કરવામાં ભાવોદ્દાસની વૃદ્ધિ જળવાઈ રહે તો નિર્જરાની પરાકાષ્ઠા થાય છે” એમ શાસ્ત્રકારોનું કથન છે.

આવી આવી અનેક વાતો ધ્યાનમાં રાખનારો યાત્રિકગણનો નેતા સ્થાને સ્થાને શ્રી જિનેશ્વર-મંદિરનાં દર્શન કરતો, તેનાં દર્શન-પૂજન દ્વારા જેમ પોતાના આત્માને પવિત્ર કરે છે, તેવી રીતે તે મૂર્તિ ભરાવનાર ભાગ્યશાળીઓની અનુમોહના કરીને પણ ઘણો જ લાભ મેળવે છે, અને પોતાની સાથે લાવેલા યાત્રિકસમુદાયને પણ તેવો લાભ મેળવી આપે છે.

આ રીતે સ્વ-પરહિતકારી જિનબિંબોની પૂજાલક્ષિ આદિનો-
અનુપમ લાલ અપાવનાર પણ યાત્રિકગણનો નેતા છે.

જિનમુદ્રાના દર્શનની ઊંડી અસરો

વાચકવૃદ્ધે યાદ રાખવું કે-કામલોદ્રુપી મનુષ્યને જેમ જેમ સ્ત્રીનું સ્મરણ, તેના અંગોપાંગનું નિરીક્ષણ, તેના હાવ-ભાવનું જ્ઞાન અને તેના વસ્ત્ર-આભૂષણનું દર્શન પ્રતિદિન અને હર-ઘડી કામને પોષનારૂં બને છે, તેવી રીતે આત્માના ઉદ્ધારને માટે તીવ્રતર આકાંક્ષા ધરાવનારો યાત્રિકગણનો નેતા કે યાત્રિકગણુ બન્યાં બન્યાં અને બ્યારે બ્યારે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિનાં દર્શન કરે છે.

ત્યારે ત્યારે—

તેના શાન્ત-આકારને દેખીને

આદર્શપુરૂષપણું સંભારે છે,

ક્રોધ દશાની અધમતા વિચારે છે.

શાન્ત દશાની ઉત્તમતા અનુભવે છે.

નિર્વિકાર નેત્રોની ઝાંખી

ઝેરી અંતઃકરણમાં લાવે છે.

સવિકાર નેત્રોનું અધમપણું

હૃદયને હુચ્ચમચાવે છે,

સ્ત્રી આદિકના સંસર્ગથી રહિતપણાને અંગે

સર્વ વિષયોથી વિરક્તપણું સ્મરણમાં સબ્જડ થાય છે.

‘સ્ત્રી આદિના સંસર્ગથી મોટા દેવો અને ભલભલા મનુષ્યોનો પણ અધઃપાત થાય છે.’

એ હુકીકત ચિત્તમાં ચળચળે છે.

હુથિયાર વગેરે ઓભરોથી રહિતપણાને જોઈ એ પરસંબંધથી રહિતપણું કરી આત્મરમણતા કરાય, તેનું મનમાં મનન થાય.

યાત્રિક ગણુનો નેતા બનનારાનો ઉચ્ચ આશય

આ બધા ઉપરથી એ વાત સમજાય તેવી છે કે—

અનાદિકાલથી સંસારચક્રમાં રખડતા જીવને બાહ્ય પદાર્થના સંયોગો દુઃખની પરંપરાને આપનારા છે એ વાત ઊંડાણથી વિચારાય તો—

હરકોઈ મનુષ્ય એમ કબૂલ કરશે કે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાના પૂજન અને દર્શન વગેરે કરનારો મનુષ્ય પોતાના આત્માને ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતમ કોટિમાં જ લઈ જાય છે.

આવી ઉચ્ચ, ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતમ કોટિમાં આત્માને લઈ જવાનું કોઈપણ સબલ સાધન હોય તો તે યાત્રિકગણુ તરીકે યાત્રા કરવા નિકળવું, અને યાત્રિકગણુના નેતા બનીને યાત્રિકગણુને તેવા માર્ગે બોડવા માટે વિલવ અને શક્તિનો ઉપયોગ કરવો તે છે.

આ વાતનો યાત્રિકગણુના નેતાને પૂરેપૂરો ખ્યાલ હોવો જોઈએ અને તેથી યાત્રિકગણુનો નેતા પોતાના પ્રયાણમાં આવતા દરેક સ્થળના દરેક મન્દિરે ભગવાનની પૂજાને માટે ઊંચામાં ઊંચા સાધનોને અંગે દ્રવ્યવ્યય કરી યાત્રિકગણુને મહાલાલ દેનારો થવા સાથે પોતાના આત્માનો ખરેખર ઉદ્ધાર કરનારો બને છે.

જિનેશ્વરમહારાજની પ્રતિમા

ભાવજિનેશ્વરને ઓળખવાનું સાધન છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તેમજ અનુભવથી પણ દરેકને એમ માનવું પડે તેમ છે કે—જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા ભવ્ય-જીવોને દર્શન કરવા લાયક છે.

કારણ કે જગતમાં ગુણવાન્ વ્યક્તિનાં નામો સાંભળવાથી તેમના ગુણોની જે છાપ આત્મામાં પડે છે, તેના કરતાં તે સાક્ષાત્ મૂર્તિ રૂપે દેખવાથી તે દેખનારાને કોઈ અનેરી છાપ પડે છે.

વળી સામાન્ય નીતિ પ્રમાણે પરસ્પર સંબંધી વસ્તુના એક સંબંધીનું જ્ઞાન થાય ત્યારે તેના અપરસંબંધીનું જ્ઞાન પણ પ્રસંગસર થઈ જાય છે, તો ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય

અને ભાવસ્વરૂપ હોવાથી તેમની સ્થાપનાનું પ્રત્યક્ષ થવાથી કે દર્શન કરવાથી તેમની ભાવદશાનું સ્મરણ થાય અને તે દ્વારા આત્માને તેમના ગુણોનું અને ઉપકારનું સ્મરણ થાય, તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

જગતમાં પણ પ્રભાત સમયે ઉત્તમ પુરૂષોનાં નામો લીધા છતાં ઉત્તમ પુરૂષોની મુખાકૃતિ જોવાનું થાય તો તે શ્રેયસ્કર ગણાય છે, તેવી રીતે જિનેશ્વર મહારાજની મુખાકૃતિ તેઓશ્રીની મૂર્તિદ્વારા દેખવી તે સબ્ધ આત્માઓને શ્રેયસ્કર હોય તેમાં નવાઈ નથી.

વળી એક વાત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જિનેશ્વર મહારાજની હુયાતીમાં પણ જિનેશ્વર મહારાજને ઓળખવાનું જો કેઈપણ સાધન હોય તો તેઓશ્રીની મુખાકૃતિ છે.

જગતમાં પણ એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે કે મનુષ્ય વિગેરેની પિછાન તેના આકાર ઉપરથી થાય છે, અને એ કારણથી લૂંટાડ લોકો લૂંટવા માટે ઘેરથી નિકળે ત્યારે જ ઝોડાનું બાંધી લે છે, અર્થાત્ જેનું મુખ ખુલ્લું ન હોય અગર બીજી આકૃતિથી ઓળખાય તેમ ન હોય તે મનુષ્યને સરકારી બાતમીદારો પણ ઓળખી શકતા નથી, માટે ખરૂં ઓળખવાનું સાધન માત્ર મુખાદિકની આકૃતિ જ છે.

દુંદકો સંબંધી ઉપહાસ-મિશ્ર લૌકિક તર્ક

કેટલાકે હાસ્યથી દુંદીયાઓને ઉદ્દેશીને એમ જણાવે છે કે “તેઓ જિનેશ્વર ભગવાનને અને તેમના શાસ્ત્રને લોપનારા હોવાથી પોતાનું મહોં બતાવવાને લાયક નથી, માટે મુખ બાંધી રાખે છે.”

જો તેઓ વાયુકાયની રક્ષા માટે મુખ બાંધતા હોત તો તો નાક ઉપર પણ બાંધત. કારણ કે મુખથી શ્વાસ તો ઘણી ઓછી વખત લેવાય-મેલાય છે, પરંતુ નાકથી તો સતત શ્વાસનું મેલવું-લેવું થાય છે, અને તેથી જ અંત્ય-અવસ્થાએ પરીક્ષા કરતાં પણ મહોંડે રૂનાં પુમડાં ન મૂકતાં નાકે મૂકવાં પડે છે.

એટલે સહેજે સમબંધ તેમ છે કે નાકથી શ્વાસનું લેવું-મૂકવું સતત થાય છે, પરંતુ તે સ્થાનકવાસીઓએ સતત પવનને લેનાર-

કાઠનાર એવા નાકને ન બાંધતાં માત્ર મ્હોઢું જ બાંધ્યું છે, તે પોતાનું મુખ દુનિયાને ન બતાવવું તે જ ઉચિત છે એમ ધારીને બાંધ્યું છે.

સમજદાર ગૃહસ્થો હાસ્યથી આવી રીતે બોલે છે એમ નહિ, પરન્તુ શાસ્ત્રની અંતઃકરણથી સાચી શ્રદ્ધા ધરાવનારા કેટલાક સ્થાનક-વાસીઓના મુનિઓ પણ આવું બોલતા હોવાનું જાણ્યું છે.

આ વાતને અત્યારે વિસ્તારથી કહેવાની જરૂર નથી, પરન્તુ મુખની આકૃતિ દેખવા દ્વારા વ્યક્તિની ઓળખાણ થાય એમાં બે મત નથી. બાહ્ય આકૃતિ ગુણોને ઓળખાવનાર બને છે.

પુદ્દ ભગવાન મહાવીર મહારાજ કે ગૌતમસ્વામીજીને પણ જે ચતુર્વિંધ સંઘ તેમની હયાતી વખતે ઓળખતો હતો, તે તેમના આત્માને જાણવા દ્વારા નહિ, કેમકે આત્મા એ અ-રૂપી દ્રવ્ય છે, માટે છદ્મસ્થ તેને જોઈ શકે નહિ. આત્મા અ-રૂપી દ્રવ્ય હોવાને લીધે તે જો ન જણાય તો પછી તેની અંદર રહેલ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપી ધર્મો તો જોવાય જ ક્યાંથી ?

સામાન્યનીતિનો પણ એ નિયમ છે કે “ દ્રવ્ય જાણ્યા વગર ગુણોનો સાક્ષાત્કાર થાય નહિ.”

એટલે સ્પષ્ટ થયું કે શ્રી તીર્થંકરમહારાજ અને ગણધર મહારાજ વગેરે હયાત હોય તો પણ તેમની મુખાકૃતિ દ્વારા તેઓ ઓળખાય છે.

જગતમાં નાનાં બચ્ચાંઓ પણ ગાય-વાઘ-સાપ-સિંહ વગેરેને જે ઓળખે છે, તે પણ તેમની આકૃતિ દ્વારા ઓળખે છે, અર્થાત્ જ્યારે નાનાં નાનાં બચ્ચાંઓ પણ વસ્તુથી જુદી રહેલી આકૃતિ દ્વારા એટલે છળીઓ અગર ચિત્રામણદ્વારા મૂલવસ્તુને ઓળખી શકે છે, તો પછી ભગવાન તીર્થંકર મહારાજની આકૃતિ તેમના આદર્શપણને ઓળખાવવા માટે ઉપયોગી તરીકે જેઓ ન ગણે, તેઓને જગતની અવસ્થાનું મુદ્દલ ધ્યાન નથી એમ કહેવું પડે.

વળી જેઓ ઈશ્વરને માનનારા છે તેઓ સ્પષ્ટપણે સમજી શકે તેમ છે કે-કેવલ નામદ્વારા કરાતું સ્મરણ કે ભજન આલંબન વગરનું

હોઈને અત્યંત અલ્પકૃપ દર્શી શકે, ત્યારે પરમેશ્વરની મૂર્તિનું આલંબન લઈને કરાતું સ્મરણ અને ભજન વધારે એકાગ્રતા કરાવવા દ્વારા મહા-કલને આપનારૂં થાય.

ઈશ્વરને વ્યાપક માનનારાઓનો કુતર્ક

ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે ઈશ્વરને સર્વવ્યાપક માનનારાઓને કદાચ મૂર્તિની જરૂરીયાત ન લાગે, કેમકે તેઓના મતે ઈશ્વરની સર્વત્ર વ્યાપકતા હોવાથી મૂર્તિવાળી સ્થિતિ કે મૂર્તિ વગરની સ્થિતિમાં કોઈપણ ભતનો ફરક નથી. તેઓના હિસાબે તો આખું જગત સરખું જ ઈશ્વરની વ્યાપકતાવાળું છે.

કદાચ કહેવામાં આવે કે-ઈશ્વરના અવતારની પૂજાદ્વારા તેમની પૂજા કરવાની માન્યતા હોવાથી થયેલા અવતારોની મૂર્તિઓ સ્થાપી તે દ્વારા વ્યાપક એવા પરમેશ્વરનું પૂજન કરીએ છીએ-તો એ માન્યતા કોઈપણ પ્રકારે યોગ્ય નથી.

કારણ કે-પ્રથમ તો ઈશ્વરને નિરાકાર અને નિરંજન માનવામાં આવેલ છે, તેઓનો જે અવતાર મનાવ્યો છે, તે કોઈપણ પ્રકારે નિરંજન-નિરાકારનું પ્રતિબિંબ બની શકે તેમ નથી.

વળી બીજી બાબુ વિચારીએ તો જૈનમાર્ગ સિવાયના કોઈપણ માર્ગે પોતાના માનેલા અવતારની કે ઈશ્વરની મૂર્તિ શાન્તમુદ્રામય કે આત્માનું સાધન કરવામાં પ્રવૃત્ત થયેલાઓને આદર્શરૂપ થાય એવી માનેલી જ નથી.

મૂર્તિની ભાવવાહિતાનો પરિચય

આ કારણથી પ. પૂ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી જણાવે છે કે-
 षष्ठश्च पर्यंकशयं श्लथं च, दृशौ च नास्मानियते स्थिरे च ।
 न शिश्चिनेयं परतीर्थनाथैर्जिनेन्द्र मुद्राऽपि तवाऽन्यदाऽऽस्ताम् ॥

અર્થાત્ હે જિનેશ્વર! આપનું શરીર પર્યંકઆસને રહેલું છે.

ધ્યાન રાખવું કે-ખરેખર આત્મકલ્યાણની સાધના માટે જે કોઈ પણ મુખ્ય આસન ઉપયોગી હોય તો તે પર્યંકાસન છે, અને આપું

ધ્યાનના મુખ્ય સાધનભૂત આસન અન્યમાર્ગના કોઈપણ દેવતામાં છે જ નહિ, એટલે દેવતાઈ સ્થિતિને લાયકનું આસન પણ અન્ય માર્ગ વાળાઓથી પોતાના દેવતામાં માની શકાયું નથી.

વળી જિનેશ્વર! આપનું શરીર શ્લથ એટલે અક્કડતા વગરનું છે, અર્થાત્ ઠીલું છે. એટલે ક્રોધ, માન વિગેરેમાં મસ્ત બનેલાઓનાં શરીર જેમ કડકાઈ ધારણ કરનારાં હોય છે, તેમ આપનામાં એ ક્રોધ-માનાદિ વિકારો ન હોવાને લીધે આપનું શરીર અક્કડાઈ વગરનું છે.

જિનમૂર્તિમાં શાંતદષ્ટિનું મહત્વ

વળી જગતમાં ચક્ષુ આખા શરીરના બનાવોનું મીટર એટલે માપકયંત્ર છે.

હર્ષવાળાની-શોકવાળાની, સુખીની-દુઃખીની, ક્રોધીની-માની વિગેરેની દષ્ટિઓ ભુદા ભુદા સ્વરૂપમાં હોય છે-એ વાત જગતથી અજાણી નથી. પરન્તુ હે જિનેશ્વર મહારાજ! તમારી બંને દષ્ટિઓ માત્ર ધ્યાનમાં રહેલા મનુષ્યની માફક માત્ર નાસિકા ઉપર રહેલી છે, અર્થાત્ અન્ય મત વાળાઓએ પોતાના દેવોની કે અવતારોની મૂર્તિઓ દષ્ટિથી પણ શાંતિવાળી કરી નથી.

વળી હે ભગવન! તમારી દષ્ટિ જેમ જગતના જીવો ભયાદિકથી દષ્ટિમાં ચંચલતા ધારણ કરે છે, તેવી રીતે ચંચલતાને ધારણ કરનારી નથી. પરંતુ એક અદ્વિતીય સ્થિરતાને ધારણ કરનારી છે.

આવી હે ભગવન! તમારી જે મુદ્રા છે તે તમારા દેવાધિદેવ-પણાને સ્પષ્ટપણે જણાવે છે, પરન્તુ અન્ય મતમાં મનાયેલા પરમેશ્વરો કે દેવો આ તમારી બાહ્ય શરીરાદિકની મુદ્રા પણ શીખી શક્યા નથી, તો પછી બીજી આધ્યાત્મિક વાતો તો તેઓ શીખી શકે ક્યાંથી ?

આ બધું કહેવાનું તત્ત્વ જ એટલું કે ભગવાનનું જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ સિવાય અન્ય કોઈપણ મતના દેવની મૂર્તિમાં આત્મ-કલ્યાણ કે મોક્ષને અનુકૂલ એવા આકારની હાજરી પણ નથી.

આદર્શ મૂર્તિ કઈ બની શકે.

ધ્યાનમાં રાખવું કે એક નાટકીયો જે રાજા-મહારાજાઓનું નાટક કરે તેના ગુણો કે સમૃદ્ધિને તે ન મેળવી શકે, તો પણ તે રાજા-મહારાજાના વેષને તો એ નાટકીયો પણ બરાબર ભજવે છે. ભવાઈમાં ગાયનું રૂપ લેનારા ભવાઈઓ પણ ગાયનું અનુકરણ શરીરના એક દેશને ધ્રુબવવા દ્વારા કરી શકે છે અને કરે છે, છતાં આ અન્ય માર્ગના દેવોએ દેવતા બનવાની તૈયાર કરી, છતાં વીતરાગ પ્રભુની આકૃતિનું પણ અનુકરણ કરી શકયા નહિ.

એટલે ચોકસું થયું-કે આત્મકલ્યાણ અને મોક્ષની સાધના વાળાને જે કોઈપણ આદર્શ મૂર્તિ હોય તો તે માત્ર જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ જ છે.

આ રીતે જણાવ્યા પ્રમાણે તે જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ જ અનેકવિધ ગુણોના પ્રતિબિંબને ધારણ કરનારી હોવાથી મોક્ષાર્થીઓને પોતાના આત્માને તેવો બનાવવા માટે વારંવાર દર્શનની જરૂર છે.

મૂલ-દેયેયને સિદ્ધ કરવા શું કરવું પડે?

ધ્યાનમાં રાખવું કે છોકરાઓ પણ ન્યાં સુધી પૂરો નકશો ચીતરવાની શક્તિ ન ધરાવે ત્યાં સુધી પહેલાના નકશા ઉપરથી પોતાની દૃષ્ટિ ખસેડતા નથી, એક કારીગર પણ પોતાનું ધારેલું મકાન પૂરું તૈયાર થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ દિવસ પણ પ્લાન ઉપરથી મનને કે દૃષ્ટિને ખસેડતો નથી.

એટલે ન્યાં સુધી આ આત્મા વીતરાગદશાને પામીને પૂર્વે જણાવેલી વીતરાગની સ્થિતિમાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી આ આત્માએ પહેલાંના નકશા તરીકે કે પ્લાન તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતી ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ ઉપરથી દૃષ્ટિ કે મન ખસેડવા ન જોઈએ.

આ વાત તો જગતમાં જાણીતી છે અને મૂર્તિને નહિ માનનારાઓને પણ આ વાત તો કબૂલ છે-કે અક્ષરોનું જ્ઞાન અને શિક્ષણ

અક્ષરોના માત્ર સંકેત કરાયેલા આકારદ્વારા થાય છે. હવે જ્યારે સંકેત કરાયેલા કલ્પિત આકારોથી જ્ઞાનરૂપી ગુણુ થઈ શકે છે, તે પછી ખુદ તીર્થંકર ભગવાનના સ્વાભાવિક આકારોવાળી મૂર્તિઓથી ખુદ જિનેશ્વર ભગવાનના વીતરાગત્વાદિ ગુણોને જાણવાનું અને તેની અદ્વિતીય પરમેશ્વરતા સમજવાનું કેમ ન બને?

**શ્રી જિનેશ્વરની દર્શનીયતા વિચારી
યાત્રિકગણુનો નેતા શું કરે ?**

ઉપર જણાવેલા વિચારો સમજીને યાત્રિકગણુનો નેતા થનારો મહાપુરુષ દરેક સ્થાને આવતા જિનમંદિરોમાં બિરાજમાન થયેલી ભગવાન જિનેશ્વરની દરેક મૂર્તિઓને દર્શન કરવા લાયક ગણે અને તેથી દરેક સ્થાને યાત્રિકગણુના સમુદાય સાથે યાત્રિકગણુનો નેતા જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિના દર્શનનો લાભ લઈ પોતે અને પોતાના સાથીઓને વીતરાગત્વની પ્રાપ્તિના ધ્યેયમાં વધારે ને વધારે ચઢે-ચઢાવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

ઉપરના વર્ણનથી જો કે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિની દર્શનીયતા જણાવી છે, પરન્તુ તે ઉપરથી ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ માત્ર દર્શનીયજ છે એમ સમજવું નહિ, પરન્તુ તે મૂર્તિ ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની માફક આરાધ્ય છે. તેથી હવે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિની આરાધ્યતા માટે કંઈક વિચારણા અહીં ઉચિત જણાય છે.

દેશના સમયે શ્રી જિનેશ્વરની ચતુર્મુખતા શાથી ?

શાસ્ત્રોને માનનારા તથા બાર પ્રકારની પર્ષદા-સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા અને ચારે નિકાયના દેવ-દેવીઓને શ્રવણ કરતી વખતે સમવસરણુમાં ધર્મદેશનાને સાંભળવાની વ્યવસ્થાને સમજનારા સજ્જન-પુરૂષો ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની ચતુર્મુખતા સ્વીકાર્યા સિવાય રહી શક્યો નહિ.

લગવાનુ જિનેશ્વર મહારાજને જન્મથી વૈકલ્ય આદિ લઙ્ગિકારા ચતુર્મુખપાણું હોતું નથી, એ સર્વ જૈનોને માન્ય છે, એટલે સ્પષ્ટ માનવું પડે અને શાસ્ત્રકારો પણ જણાવે છે કે-ન્યારે ન્યારે લગવાનુ જિનેશ્વર મહારાજ દેશના દે છે, ત્યારે ત્યારે પૂર્વ દિશા સિવાયની બાકીની ત્રણેય દિશાઓમાં દેવતાઓ લગવાનુની પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરે છે.

કારણ કે લગવાનુ જિનેશ્વર મહારાજનું સમવસરણમાં બિરાજવું માત્ર પૂર્વ દિશામાં હોય છે અને ચારે વિદિશામાં એટલે ખૂણામાં પર્ષદાનું બેસવું થાય એ સ્વાભાવિક છે. અને ચારે ખૂણામાં ધર્મ સાંભળવા માટે જણાવેલી પર્ષદાઓનું બેસવું ત્યારે બની શકે કે ચારે ખૂણેથી શ્રી જિનેશ્વર લગવાનુનાં દર્શન સરખી રીતે થતાં હોય અર્થાત્ મૂલ અને પ્રતિબિંબમાં ફરક ગણાતો ન હોય.

મૂર્તિ એમ દર્શનીય તેમ વંદનીય પણ ખરી ?

એ ઉપરથી લગવાનુની કેવલ દર્શનીયતા જ સિદ્ધ થાય છે એમ નહિ, પરન્તુ તે સકલ પર્ષદા હાથ બેડીને વિનયપૂર્વક બેસતી હોવાથી તે પ્રતિમાઓ નમન કરવા લાયક હતી, એમ શાસ્ત્ર અને યુક્તિને અનુસરનારાઓએ માનવું બેઠ્યે.

વળી જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ વિગેરેએ શ્રીજિનેશ્વર લગવાનુની મૂર્તિ સ્પષ્ટપણે વંદન કરવા લાયક ગણેલી છે, ન્યારે પૂર્વ જેવા જ્ઞાનને ધારણ કરનારા અને લઙ્ગિકશાળી એવા મુનિરાજે જિનેશ્વર લગવાનુની પ્રતિમાને વંદનીય ગણે, તો પછી પૂર્વનું જ્ઞાન નહિં ધારણ કરનારા મુનિ-મહારાજઓ તથા તેવી લઙ્ગિકથી રહિત એવા મુનિ-મહારાજઓ તેમજ સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ લગવાનુ જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાને વંદનીય ગણે, તેમાં આશ્ચર્ય શું ? પ્રતિમા પણ નિર્જરાનું કારણ છે.

એ વાત તો સહેજે સમજાય તેવી છે કે-લગવાનુ જિનેશ્વર મહારાજના નામનું સ્મરણ કરવાથી શબ્દવર્ગીણાના એકલાં પુદ્ગલો

કે ચિત્તપણે પરિણમેલાં મનનાં પુદ્ગલો નિર્જરા કરાવી દે છે, એમ નથી, પરન્તુ તે તે નામથી ઓળખાતા એવા જિનેશ્વર મહારાજન ગુણોના સ્મરણથી અને તેમના ગુણોના બહુમાનથી નિર્જરા વગેરે થાય છે, તો પછી જિનેશ્વર મહારાજના મુખ્ય વીતરાગત્વાદિ ગુણોને સ્પષ્ટપણે સૂચવનાર અને સંભારી આપનાર પ્રતિમા નિર્જરાનું કારણ કેમ ન બને ?

વળી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનાદિકનું નામ માત્ર સંભારીને જામે અરિહંતાણં આદિ પદો કહી નમસ્કાર કરવામાં જો ગુણના જાણનાર અને બહુમાનવાળાને નિર્જરા વગેરે થાય અને તે નિર્જરા થવાનું પ્રતિમાના લોપકોને પણ કબૂલ કરવું પડે છે, તો પછી પ્રતિમાદ્વારા અરિહંતાદિને થતો નમસ્કાર નિર્જરાદિને કરનારો કેમ ન થાય ? અર્થાત્ ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના નામસ્મરણની જેમ તેઓની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવાથી નિર્જરાને ઘણો લાભ છે, એમ શાસ્ત્ર અને યુક્તિને માનનારાઓને માનવું જ જોઈશે.

ઉચ્ચતમ અધ્યવસાય શામાં ?

વળી નામદ્વારા અરિહંત મહારાજદિના ગુણોના ઉપયોગમાં જેવી આત્માની સ્થિરતા ન રહી શકે, તેના કરતાં ઘણી જ ઊંચા પ્રકારની સ્થિરતા ભગવંત અરિહંત મહારાજદિની પ્રતિમાદ્વારા તેમના ગુણોના ઉપયોગથી થાય, એ જૈનમતને જાણનારો જો અધ્યવસાયની કિંમતને સમજી શક્યો હોય તો માન્યા સિવાય રહે નહિ. સ્થાપનાના બહુમાનમાં નામનું તો બહુમાન છે જ, એટલે નામ કરતાં સ્થાપના વધુ શુદ્ધિનું કારણ છે.

આ રીતે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાદ્વારા થતા આત્માના શુભ અધ્યવસાયની કિંમત કે મહત્તા સમજનારા મનુષ્યને નામમાત્રના સ્મરણ આદિ કરતાં પ્રતિમા દ્વારા થતા સ્મરણાદિથી ઘણો મોટો લાભ થાય છે એમ માનવું જ પડે.

કેટલાક લોકો તરફથી એમ કહેવામાં આવે છે કે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની દર્શનીયતા અને વંદનીયતા માનીએ તે ખોટું નથી, પરંતુ બાહ્ય-પદાર્થોના આકારો માત્ર તે તે પદાર્થની સ્થિતિને સમજાવવા માટે જ ઉપયોગી છે, પરંતુ તે તે બાહ્ય પદાર્થો વંદનીય નહિ હોવાથી તે તે વસ્તુના આકારો વંદનીય ન થાય, પરંતુ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવંતો તો ત્રણે લોકના જીવોને આરાધવા લાયક છે, માટે તેઓની પ્રતિમા વંદનાદિદ્વારા આરાધ્ય થાય, એમાં કશું ખોટું નથી.

પ્રાંતબિંબની કિંમત વ્યક્તિના હિસાબે જ હોય.

જગતમાં પણ જે મનુષ્યાદિ વ્યક્તિની જેવી કિંમત હોય છે, તેને અનુસારે તેના આવલાઓની અને ફાટાઓની કિંમત લોકોમાં ગણાય છે. કોઈ રાજાનું આવલું કારીગરની દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ બે-પાંચ હબરની કિંમતનું હોય, છતાં પણ તેની પ્રબળ અપેક્ષાએ તો તે આવલું દેશસંબંધી ભૌતિક જ્યોતિને જગાડનારું હોઈ પોતાના જીવન કરતાં પણ અધિક ગણાય છે, અને ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિને નહિ માનનારાઓ પણ તેવા આવલાઓની સાથે સંપૂર્ણપણે વિનયની સાથે વર્તીને નમસ્કાર આદિ કરે છે.

કબરના અવલંબને પણ કંઈનું સ્મરણ થાય છે.

મૂર્તિને નહિ માનનારા એવા મુસલમાનો અને ખ્રિસ્તીઓ છે, છતાં પણ તેઓ પોતાના કબ્રસ્તાનોમાં કબરની આગળ જે પૂનઠિક ઉપચાર કરે છે, તેને જોનારો મનુષ્ય જો વિવેકી હશે તો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે-

જેમ આર્થ મનુષ્યો પ્રતિમા વિગેરેના દર્શનથી સ્મરણ અને બહુમાન કરે છે, તેવી જ રીતે મૂર્તિ નહિ માનનારા એવા મુસલમાનો-ક્રિશ્ચિયનો વગેરે કબરના અવલંબને કરે છે.

ફરક માત્ર એટલો જ છે કે ભગવાનની મૂર્તિને માનનારાઓ ભગવાનના આકારને દેખીને ભગવાનના સ્મરણથી તેમના ગુણો આદિના

સ્મરણ અને બહુમાન દ્વારા ઘણો લાભ થતો માને છે, ત્યારે કબર માનનારાઓ મરનાર વ્યક્તિના કોઈપણ જાતના આકાર સિવાય તેમજ કોઈપણ જાતના તેમના અંગના પ્રત્યક્ષ સિવાય માત્ર ઇંટ અને ચૂનાના અમુક આકારના દર્શન આદિથી થતા તે વ્યક્તિના આંતરસ્મરણાદિથી લાભ માને છે, આમછતાં પણ લગવાનના સ્પષ્ટ દેખાતા આકાર અને તેથી થતા લાભને માનવા તૈયાર નથી! આ કેવું આશ્ચર્ય?

આ સ્થાને એ વાતનું સમાધાન સહેજે થઈ જશે કે—લગવાનની પ્રતિમા ચેતનાવાળી નથી તો કબર કઈ ચેતનાવાળી છે? લગવાનની જ્ઞાન અને વચનાદિના વ્યાપારવાળી નથી, તો આ કબર કઈ જ્ઞાનવાળી છે અને કઈ વચનવાળી છે?

મૂર્તિના ઉત્થાપકોનો મુકાબલો.

આ બધું વિચારનારો મનુષ્ય સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે લગવાનની પ્રતિમાને નહિ માનનારા ઢુંઢીયા, અનાર્થસમાજ, ક્રિશ્ચિયન અને મુસલમાન લોકો કેવલ લગવાનના વિરોધી છે, તેથી તેઓ લગવાનની પ્રતિમાનો વિરોધ કરે છે.

ઉપર જણાવેલા ઢુંઢીયા આદિ ચાર વર્ગમાંથી પોતાની તસ્વીર અગર પોતાના વડેરાની તસ્વીરને કોણ લાત મારવા તૈયાર થાય તેમ છે? કે કોણ તેને ગદેડે ચઢાવવા તૈયાર થાય તેમ છે? તૈયાર થવું તો દૂર રહું! પણ આવું વાક્ય સાંભળીને તે ચાર વર્ગમાંથી કયો વર્ગ રોષ કર્યા સિવાય રહી શકે તેમ છે?

હવે જ્યારે આવું સાંભળીને રોષ થાય છે તો સ્પષ્ટ થયું કે જરૂર તેઓ હૃદયથી પ્રતિમાને માનનારા છે.

શું તેઓ પોતાની અગર પોતાના વડેરાઓની તસ્વીરને ચેતનાવાળી છે, એમ માની શકે છે?

શું તેઓ તસ્વીર બોલનારી છે, એમ માની શકે છે ?

અથવા શું ઢુંઢકભાઈઓ પોતાના સાધુઓ મરી જાય છે, ત્યારે મડદાના પૂજારી બનીને તે સાધુના મડદાનો જે મહોત્સવ કરે છે તે મડદું શું ચેતનાવાળું છે ખરું ? અથવા શું તે મડદું બોલે છે ખરું ?

મૂર્તિની આરાધના શાથી ?

તત્ત્વદ્રષ્ટિએ વિચારનારો મનુષ્ય તો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે જે મહાપુરૂષની પ્રતિમાઓ હોય છે, તે મહાપુરૂષના જ્ઞાન અને ઉપદેશને અંગે જ આરાધના કરાય છે.

ધ્યાનમાં રાખવું કે-જગતમાં માતા એક જ વખત જન્મ આપે છે, ઘડીએ ઘડીએ નવો જન્મ આપતી નથી, તો પણ સત્પુરૂષો તો નવા નવા જન્મને નહિ આપતી એવી પણ માતાને એક વખત માત્ર જન્મ આપ્યો તેથી યાવત્જીવન તીર્થની માફક આરાધના કરે છે, તો જે જિનેશ્વર મહારાજઓએ અખંડધારાએ વર્ષો સુધી કે પૂર્વો સુધી ઉપદેશ આપી જગતનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, તે જિનેશ્વર મહારાજઓ જે ઉપદેશ ન આપે તે વખતમાં પણ યાવત્ વિહાર કરતા હોય તે વખતમાં પણ સમ્યક્દ્રષ્ટિઓને આરાધવા લાયક હોય.

તો પછી જે બોલે તે આરાધવા લાયક છે, અને જે ન બોલે તે આરાધવા લાયક નથી, એમ કહેનારાએ પોતાની અક્કલનો સર્વથા ઉપયોગ કર્યો નથી, એમ માનવું જોઈએ.

ઢુંઢકભાઈ એ વિચારવાનું છે કે-તમારા માનેલા પરમેશ્વર અનાર્ય-સમાજ આદિની માફક શરીર વગરના તો નથી, એ ચોક્કસ છે, તો પછી જે વખતે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની હયાતી હોય ત્યારે તેઓ ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજને વંદન કરશે તે શી રીતે કરશે ? શું ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજના આત્માને દેખે તો જ તેઓશ્રીને વંદન કરે ? શું તેઓ જિનેશ્વર મહારાજના આત્માને વંદન કરે છે ?

મૂર્તિની જેમ ખડ્ગાદિ વંદનીય શાસ્ત્રી ?

સામાન્ય સમજણ ધરાવનારો મનુષ્ય પણ એટલું તો કબૂલ કરશે કે—

ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની હયાતીમાં પણ જે વન્દન વગેરે થાય છે, તે બધું ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજના શરીરની અપેક્ષાએ થાય છે, બ્યારે આવી રીતે વસ્તુસ્થિતિ દુઠ્ઠીયાભાઈઓને પણ કબૂલ કરવી પડે છે, તો પછી ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાને અંગે ‘ચેતનસ્વરૂપ નથી—બોલતી નથી,’ વિગેરે પ્રલાપ કરવા એ કોઈપણ પ્રકારે સન્નતતાને જણાવતા નથી.

ધ્યાન રાખવું કે બેઈદ્રિયજાતિથી માંડીને બધી જાતિઓ બોલનારી ગણાય છે, પરન્તુ કંઈ બોલવા માત્રથી બેઈદ્રિયઆદિ સર્વ જાતિઓ આરાધ્ય થતી નથી.

એટલે સ્પષ્ટ થયું કે બોલવાનું થતું હોય ત્યાં આરાધ્યપણું અને બોલવાનું થતું નથી ત્યાં આરાધ્યપણું નથી, એ કેવલ કલ્પના માત્ર છે.

વળી એક વાત સન્નતન પુરૂષોએ સમજવાની છે કે—રાજા મહારાજાઓ યાવત ચક્રવર્તીઓ ખડ્ગ અને ચક્ર વિગેરેનો જે નમસ્કારઆદિ સત્કાર કરે છે, તે માત્ર ખડ્ગ અને ચક્રઆદિ પોતાની ઉન્નતિનું અસાધારણ સાધન છે, એમ ધારીને કરે છે.

જેમ મૂર્તિઓને સલાટે બનાવી છે, તેમ તે ખડ્ગ વિગેરેને પણ હુહાર વિગેરે કારીગરો જ બનાવે છે, પરન્તુ તે ખડ્ગ વિગેરેની કિંમત રાજા-મહારાજા અને ચક્રવર્તી આદિઓને રાજસત્તાના પ્રતિક તરીકે હોય છે.

હુહાર વિગેરે તો તે ખડ્ગઆદિથી માત્ર ઉદરનિર્વાહ કરે છે, પરન્તુ તે ખડ્ગવિગેરેથી બહોજલાલી જે કોઈપણ મેળવનાર હોય તો રાજા-મહારાજા અને ચક્રવર્તીઓ હોય છે, તેથી તે ચક્રવર્તી વગેરે નમસ્કાર આદિદ્વારા ખડ્ગ અને ચક્રાદિનું આરાધન કરે છે.

એવી રીતે અહિં પણ ભગવાન જિનેશ્વર વગેરેની પ્રતિમાઓને સલાટ લોકો જ તૈયાર કરે છે, પરન્તુ તે સલાટ લોકોને તો તે

પ્રતિમાઓનું બનાવવું ઉદરનિર્વાહનું સાધન છે, પરન્તુ જેઓ તે પ્રતિમાના દર્શનઆદિથી ભગવાનના ગુણોના સ્મરણ આદિદ્વારા આત્માને જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં અધિક-અધિક ઉન્નતિવાળો કરે છે, તેને તો ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા આત્માની ઉન્નતિનું અદ્વિતીય-સાધન છે.

સમ્યક્દષ્ટિને જ્યારે તે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમા આત્માની ઉન્નતિનું અદ્વિતીય સાધન હોય તો પછી તે પ્રતિમાને વંદનઆદિ કરી આરાધન ન કરવાનું માને કે ઉચ્ચારે તો તે સમ્યક્દષ્ટિનું સમ્યક્દર્શન નાશ પામે. એટલું જ નહિ, કૃતક્ષોમાં ખરેખર શિરોમણિપાત્રું જ આવી પડે!

ઉપકારીના ઉપકારથી તેના ગુણો ન ભૂલાય

યાદ રાખવું કે જગતના ઐહલૌકિક બાહ્ય ઉપકારો જે મનુષ્યે કર્યા હોય તે મનુષ્ય મરી ગયો હોય, તોપણ જે મનુષ્યને તેનાથી ઉપકાર થયો હોય તે તેને પલે-પલે યાદ કરી તેના ગુણોનું ગાન કરી સન્નજનતા મેળવવાની જરૂર ગણે છે, તો પછી જે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાને જગતના જીવોને જડજીવનની તલ્લીનતામાંથી ખસેડી જીવજીવનની તલ્લીનતાવાળા કર્યા અને સમ્યક્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગ પણ પ્રકાશનદ્વારા સમર્પિત કર્યો તે જિનેશ્વર મહારાજના ગુણોનો કરવા પ્રતિમાનું આલંબન લે નહિ અને તે પ્રતિમાના વિરોધીજ અને તેઓને કયા ભવ્યકો ભમવાં પડશે? તે જ્ઞાની મહારાજ જ બાણી શકે!!!

વાચક પુરૂષ જે લગીર પણ સમજતો હશે તો એટલું તો સમજ્યા વગર નહિ જ રહે કે પોતાના ઉપકારી પુરૂષના બાવલાનો કે તેની તસ્વીરનો જે કોઈ નિષેધ કરે કે જે કોઈ તેનું અપમાન કરે તે મનુષ્ય દુર્જનની કોટિમાંથી બહાર રહેલો કહી શકાય નહિ, તો પછી જે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાને શાસનની સ્થાપના કરી અને જે શાસનની સ્થાપનાદ્વારા પોતે આગમાદિકનું જ્ઞાન મેળવ્યું તેવા ભગવાન જિનેશ્વરની પ્રતિમા અને સ્થાપનાનું ખંડન કરનારા અને

અનાદર કરનારા મનુષ્યો કઈ સ્થિતિમાં ગણાય? તે સમજવું મુશ્કેલ નથી.

યાત્રિકગણુનો નેતા ઉદાર બની જોખમદારી કેમ ઉઠાવે છે?

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભગવાનની પ્રતિમાની આરાધનાનો એટલે ચાલુ અધિકારની અપેક્ષાએ દર્શન અને વન્દનમાત્રનો પણ ઘણા લાભને દેનારો એવો અધિકાર જાણીને પુણ્યવાન મહાનુભાવ યાત્રિક-ગણુનો નેતા બને, તે વખતે ગામે-ગામે અને સ્થળે-સ્થળે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાના દર્શન અને નમસ્કારાદિ થશે અને તે દ્વારા મને અને યાત્રિકોને તેમના શાસનથી જે સમ્યક્દર્શનાદિગુણો થયેલા છે, તેની ઘણી વૃદ્ધિ થશે, એમ ધારીને યાત્રિકગણુના સમુદાયને લઈ જવાની ઉદારતા અને જોખમદારી ઉઠાવે તે યોગ્ય છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની હકીકત કેટલાક સુજ્ઞમનુષ્યોના ધ્યાનમાં આવવાથી તેઓ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ દર્શન કરવાને યોગ્ય છે અને નમન સ્મરણાદિ દ્વારા આરાધના કરવા-યોગ્ય છે, એમ માનવાવાળા હોય છે, છતાં જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજામાં આરંભના નામે પ્રતિમાના લોપકોએ ઘાલેલો ડર વધારે જોર કરે છે, અને તેથી ભગવાન જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પૂજ્યતા માનવામાં આંચકો ખાય છે.

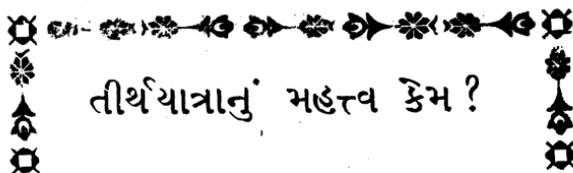

ધ્યાનમાં રાખવા જેવું!!!

શ્રી વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યકારના શબ્દોમાં જઘન્યથી પણ નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-ભાવ એ ચાર નિક્ષેપા તો થાય જ! જેના આ ચાર નિક્ષેપા ન ઘટે તે વસ્તુ જ અસત્ ગણાય!

આ રીતે વીતરાગપ્રભુનો સ્થાપનાનિક્ષેપો અનાદિકાળથી સ્વતઃસિદ્ધ છતાં તેનો અપલાપ તે ખરેખર મોહનીય કર્મની તીવ્રતા ગણાય!!!

તીર્થયાત્રાનું મહત્વ કેમ ?

તારે તે તીર્થ !

જેનાથી તરાય તે તીર્થ !

હૂબતાં બચાવે તે તીર્થ !

ઉપરની વ્યાખ્યાઓ હકીકતમાં શાસ્ત્રસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ છે. પણ એ સમજવું જરૂરી છે કે -

આપણે શેમાં ડુબેલા છીએ ! કે ડુબી રહ્યા છીએ ?

સંસાર રૂપી સમુદ્રના વિષય-કષાય કે આરંભ-સમારંભ રૂપ ભયંકર અગાધ જળપ્રવાહમાં આપણે = આપણી વૃત્તિઓ ડુબી રહેલ છે.

જેના આલંબનથી આપણે = આપણી વૃત્તિઓ વિષય-કષાય કે આરંભ સમારંભથી પાછી ફરે તે તીર્થ કહેવાય.

આવા તીર્થ બે જાતનાં-સ્થાવર અને જંગમ-

સ્થાવર તીર્થો = બધાં વિશિષ્ટ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર આદિની સામગ્રીના આધારે રાગાદિ-દોષોને દૂર કરવાનું અપૂર્વ સામર્થ્ય મળે તેવી શક્તિશાળી વિશિષ્ટ ભૂમિઓ -

બાળજીવોને અનાદિકાલીન સંસ્કારોના વ્યામોહભર્યા વાતાવરણથી અળગા કરી વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં સુંદર જિનાલય, આલ્હાદક મૂર્તિઓ, શાન્ત-નિર્વિકારી વાતાવરણ આદિ દ્વારા વીતરાગ પ્રભુ નિર્દિષ્ટ આત્મશુદ્ધિના સફળ રાજમાર્ગને અપનાવવા માટેની સંપૂર્ણ અનુકૂળતાવાળા ક્ષેત્રો **તીર્થભૂમિ** તરીકે કહેવાય.

જંગમતીર્થો = અનંતોપકારી વીતરાગપ્રભુ જ્ઞાની ભગવંતોએ નિર્દેશેલ આત્મશુદ્ધિના માર્ગે જાતનું સમર્પણ કરવા દ્વારા પોતાની જાતને રાગ-દ્વેષ કે આરંભ-સમારંભથી અળગી કરવા માટેની સફળ મથામણ જ્ઞાની ગુરૂભગવંતોની નિશ્રાએ કરનારા મહાનુભાવો, જેને ટુંકમાં **શ્રીસંઘ** = સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ અતુર્વિધ સંઘ કહેવાય છે.

આ રીતે આ શ્રીસંઘને આરાધનાના પુનિત માર્ગે આગળ વધવાની કડીબદ્ધ સચોટ પ્રેરણા આપનારા **આગમો** પણ તીર્થ રૂપે કહેવાય.

એકંદરે આપણી વૃત્તિઓને સંસારની મોહમાયાના વાતાવરણથી અળગી કરી આત્મનિષ્ઠ બનવાની પ્રેરણા આપનારી જે ચીજો તે તીર્થ કહેવાય.

આવા તીર્થની યાત્રા કરવી એટલે સંસારી વાતાવરણથી અળગા થઈ આત્મશુદ્ધિ માટેની પ્રેરણા મેળવવી.

આ દૃષ્ટિએ તીર્થયાત્રાને શ્રાવકો માટે અત્યંત કરણીય મહત્વનું કર્તવ્ય દર્શાવ્યું છે.

આવી તીર્થયાત્રા સ્વયં કરે તેથી પણ વધુ પોતાના ખર્ચે બીજા સાધાર્મિકોને પવિત્ર તીર્થભૂમિઓમાં લઈ જઈ પુણ્યવાન આરાધક આત્માઓને જીવન - શુદ્ધિના રાજમાર્ગે ચાલવા માટે સક્રિય પ્રેરણા આપવાનું પવિત્ર કાર્ય ગૌરવવંતા સંઘપતિત પદ દ્વારા એક લઠાવા રૂપ મનાય છે.

તેથી પુણ્યવાન વિવેકી આરાધકોએ તીર્થયાત્રા જેવા પવિત્ર કાર્યની મહત્તા સમજી તીર્થભૂમિમાં વિવેકપૂર્વક વર્તવું જરૂરી છે.

દર્દી જેમ હોસ્પિટલમાં દાખલ થાય અને દર્દ ન વધે તે જાતના આહાર-વિહાર વગેરે ડોક્ટરની દેખરેખ તળે નિયમિત રાખે છે, તેમ આપણે ભાવરોગી તીર્થભૂમિ જેવી સ્પેશીયલ હોસ્પિટલોમાં આવી આંતરિક વાસના-વિકારો ન વધે તે રીતની રહેણી-કરણી જ્ઞાની ગુરૂની નિશ્રાએ રાખીને તીર્થભૂમિની પવિત્રતા અને તારકતાને ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે.

વીર નિ. સં.
૨૫૦૧
આગમોદ્ધારકશ્રી
સ્વર્ગવાસ
સ્મૃ. ૨૫
વર્ષ-૧૦

સોહી હોઈ ઉઝ્જુમૂઅસ્સ
સરળતા
ધર્મનું પ્રવેશદ્વાર

વિક્રમ સં.
૨૦૩૧
વૈશાખ
પુસ્તક
૨

આ જગતમાં વર્તતા દરેક વિચારવાનું જીવે પોતાને ઉત્તમ કોટિમાં કહેવડાવવા માંગે છે.

કોઈ પણ વિચારવાનું પુરુષ પોતાને અધમ-કોટિમાં દાખલ થયેલો કે તેમ થયેલો કહેવડાવવા માંગતો નથી, પણ ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ કે- માત્ર મનોરથમાં મહાલવાથી મનોકામના ફળતી નથી; કારણ કે કારણ સિવાય કોઈ પણ કાર્યની નિષ્પત્તિ થતી નથી, મનોકામનાને ફળીભૂત કરવાનું કે થવાનું કારણ એકલા મનોરથો નથી.

જો એકલા મનોરથોથી કાર્ય,-સિદ્ધિ થઈ જતી હોત તો સર્વ મનુષ્યોને ધન-ધાન્ય, કુટુંબ, રાજ્ય-ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિની ઇચ્છા હોવા સાથે બુદ્ધિમત્તાને કવિરાજપણાની ઇચ્છા સ્વાભાવિક હોવાથી, કોઈ પણ મનુષ્ય ધન-ધાન્યાદિથી રહિત હોવો જોઈએ નહિ, પણ જગતમાં તેમ થતું નથી.

તેથી માનવું જોઈએ કે- મનોરથ માત્રથી કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે નહિ.

જો કે દેવતાઓને મનોરથ માત્રથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, એમ કહેવાય છે, પણ તે મુખ્યત્વે આહારની અપેક્ષાએ, ઇચ્છા માત્રથી આહારના પુદ્ગલોના પરિણમનની અપેક્ષાએ સમજવું, ને તેથી દેવતાઓ મનોમક્ષી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

બાકી ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ આદિ પ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ તો દેવતાઓ પણ મનોરથ માત્રથી સિદ્ધિ પામનારા નથી, અને જો તેમ ન હોય, અર્થાત્ ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ આદિની સિદ્ધિમાં પણ જો દેવતાઓ મનોરથમાત્રથી સિદ્ધિ પામતા હોય, તો સર્વ દેવો સમાન ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિવાળા થઈ જાય, પણ તેમ નથી, કિંતુ દેવતાઓમાં આગળ-આગળના દેવતાઓ આયુષ્ય અને ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિથી અધિક અધિક હોય છે.

આ હકીકતથી સ્પષ્ટ થાય છે કે- ઉત્તમ કોટિમાં દાખલ થવાની ઇચ્છાવાળાએ એકલી ઇચ્છા કરવાથી સંતુષ્ટ થવાતું નથી, પણ ઉત્તમ કોટિના કારણે મેળવવાની આવશ્યકતા છે.

વળી ઉત્તમ કોટિને પ્રાપ્ત કરવાના અનેક સાધનો છે, છતાં સર્વ સાધનોમાં સરળતા લૌકિક અને લોકોત્તર દૃષ્ટિથી મહત્વનું સાધન છે.

કારણ કે-સરળતા એવી ચીજ છે કે- જો સર્વ શેષ સાધનોનો સદ્ભાવ ન હોય, તો પણ સદ્ભાવ કરી શકે છે, અને જો તે સરળતા ન હોય, તો શેષ સાધનોનો સદ્ભાવ હોય, તો પણ કાર્ય સિદ્ધિ નથી થતી, અને મળેલ શેષ સાધનોની નિષ્ફળતા થાય છે.

જો કે કેટલાકો પોતાના અનુભવ ઉપર લક્ષ્ય ન આપતાં કોઈ કોઈ વખત માત્ર વર્તમાન કાલમાં થતી કાર્યસિદ્ધિને આગળ

કરીને ભવિષ્યના વિષમ વિપાકની વિચારણા ન કરતાં. સ્વાર્થ-સાધક પ્રપંચ-બળને મહત્તા આપે છે, અને તેને હોંશિયારી પણ માને છે.

પણ ! તે માયાવીપણાના માર્ગમાં મહાલનારા લોકો પોતે જ્યારે તેવા ચાણુક્ય-નીતિની ચતુરાઈવાળાની બળમાં આવી બંધ છે, અને અચિન્તિત-આપત્તિ કે ધનાદિનું નુકશાન પામે છે, ત્યારે સરળતાની સુંદરતા અને માયાવિતાની આપાત-મનોહરતાને જરૂર સમજે છે, અને ચાણુક્ય નીતિની ચંચળતાને ધિક્કારવામાં તથા સરળતાની નીસરણીને સત્ય રૂપે નિરૂપણ કરવાનું ચૂકતા નથી, અર્થાત્ અનુભવની અનુપમ આંખો તેઓને તત્ત્વદૃષ્ટિની જળરી ઝાંખી કરાવે છે.

એવી જ રીતે લોકોત્તર માર્ગની અપેક્ષાએ વિચાર કરનારને સ્પષ્ટ માત્રુમ પડે છે કે-સરળતા ધારણ કરનારો આત્મા નિર્મળતા મેળવી શકે છે, અને નિર્મળતા ધારણ કરનારો ધર્મને પામી શકે છે, અર્થાત્ સરળતાની પ્રાપ્તિ સિવાય કોઈપણ મનુષ્ય ધર્મ પામી કે પાળી શકતો નથી, તેથી ધર્મપ્રરૂપણાની અપેક્ષાએ માયારહિતપણાની એકાન્તિક સ્થિતિ માનવામાં આવી છે.

આવી રીતે સરળતાનો મહિમા દરેક મનુષ્ય ચાહે તો તે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિવાળો હોઈ લૌકિક માર્ગને અનુસરનારો હોય કે પારમાર્થિક દૃષ્ટિને આરાધ્ય ગણીને લોકોત્તર માર્ગને આરાધનાર હોઈ લોકોત્તર પથનો પ્રવાસી હોય ! તો પણ તે ઉભયને માયાનો ત્યાગ કરવારૂપ સરળતાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

આ સરળતાના પ્રભાવને લીધે અ-દેવ, અ-ગુરુ, અ-ધર્મને દેવ, ગુરુ, ધર્મ તરીકે માનનારા મિથ્યાત્વીને પણ શાસ્ત્રકારોએ તેવી ભદ્રકતાની અપેક્ષાએ પ્રથમ ગુણસ્થાનકવાળા માનેલા છે.

જે કે પહેલે ગુણસ્થાનકે અનન્તાનુબંધીના ક્રોધ, માન અને લોભ પણ પાતળા જ હોય છે, તોપણ શાસ્ત્રકારોએ ભદ્રકપણાની અપેક્ષાએ

ગુણસ્થાનક માનેહું છે, તે માયાના હાસમય ભદ્રકપણાને અગ્રપદ આપીને કહેલ છે.

ભગવાન શ્રી મહાવીરે મરીચિના ભવમાં કપિલના કરેલા ધર્મવિષયના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં **इत्थंपि इहयंपि** એવો જવાબ આપી યથાર્થ પદાર્થ-પ્રરૂપણારૂપી ભદ્રકતાને તિલાંજલિ આપી, તેના પ્રભાવે ક્રોડાક્રોડ સાગરોપમ સંસાર ભટકવો પડ્યો.

વળી કરેલા પાપની આલોચણ લેવા આવેલો મનુષ્ય પણ **સરળતાથી** યથાર્થ આલોચણ ન લેતાં જો **માયા-પ્રપંચ** કરી આલોચણ લે તો તેને ઘણું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે, તેટલા જ માટે આલોચણ લેનારને માટે શાસ્ત્રકારોએ બાલકની માફક સરળપણે આલોચવાનું જણાવેલ છે.

આ બધી હકીકત વિચારનારે મનુષ્ય માત્ર **સરળતાને** ઉત્તમોત્તમ ગણી તેને આદરવા તથા આદરેલી **સરળતાને** વધારવા ચાહના કરે તે સ્વાભાવિક છે, પણ તે **સરળતાનો** આદર ઉપરની હકીકત વિચારનાર જરૂર કરશે.

વળી પણ તે સરળતાને વધારવા માટે કયા કયા સાધનોની જરૂર છે? તે વિચારવાનું અતિ આવશ્યક હોઈ તે સરળતાને વધારનાર કારણો કયાં કયાં છે? તે કેટલાં જરૂરી છે તે વિચારીએ :-

સરળતા મેળવવા માટે શાસ્ત્રોમાં ઘણા સાધનો જણાવ્યા છે, પણ બાળજીવોને ટૂંકમાં મહત્વના બે સાધનો છે, તેનો વિચાર કરતાં પૂર્વે એક વાત એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે-

જગતમાં કેઈપણુ ગુણુ દુર્જનોએ દૂષિત કર્યાં ન હોય એવું બનતું નથી, તેવી રીતે **સરળતાના** ગુણને પણ દુર્જનો દૂષિત ગણી **સરળતારૂપી** ગુણુવાળાને દુર્જનો અક્કલ-વગરનો, ગાંભીર્ય ગુણુ વગરનો, તુચ્છ વિગેરે ઉપનામો આપી નિંદે તે સ્વાભાવિક છે, પણ **સરળતા** બ્યારે ઉત્તમ ગુણુ તરીકે અનુભવસિદ્ધ છે, એટલે કે **સરળતાવાળો** મનુષ્ય દરેક પ્રસંગોમાં હૃદયને ચોખ્ખું રાખી

મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે, પણ માયાની જાળમાં ફસાઈને સરળતાનું સત્યાનાશ વાળનારો મનુષ્ય પોતાના મન, વચન કે કાયાના એકપણ પ્રવર્તનને શુદ્ધપણે ટકાવી શકતો નથી.

માયાવી મનુષ્યોના વિચારો કેટલા બધા ઘાતક હોય છે? વચનો કેવાં આંટી-ઘુટીવાળાં હોય છે? અને પ્રવૃત્તિની દિશા કેવી ઉલટ-પાલટવાળી હોય છે? તે કોઈપણ વિવેકી પુરુષથી અનુભવ્યું નથી.

આ બધી માયાવી-પુરુષની હકીકત સમજીને સુસ-પુરુષો સરળતાનો શણગાર પોતાના આત્મામાં સર્જે છે.

શરીર ઉપર સજેલાં ઘરેણાં કોઈ લઈ જાય નહિ, એની સાવચેતી જેમ મનુષ્યો રાખે છે, તેવી રીતે સરળતાનો સજેલો શણગાર પણ આત્મા ઉપરથી ન જાય એની સાવચેતી દરેક વિવેકીએ રાખવાની જરૂર છે.

સરળતાને ગુણ તરીકે દેખાડવાનો એ ભાવાર્થ તો નથી જ કે સરળતાને એકાંગી કે વિકૃતરૂપે સ્વીકારી જેમ આવે તેમ સંકલ્પો કરવા, બાળકની માફક જેમ આવે તેમ અણસમજુપણે ખોલવું, અને ગાંડાની માફક વિચાર શૂન્યપણે પ્રવૃત્તિ કર્યો જવી;

કેમકે વિવેકી પુરુષોને માથે એ તો ફરજ તરીકે રહેલું છે કે વિચાર કે પ્રવૃત્તિ કરતાં પહેલાં ખ્યાલ રાખવો કે આર્ત-રૌદ્રાદિકના વિચારો કે પરોપઘાતક પ્રવૃત્તિઓ થવી ન જોઈએ.

સાપાય, નિષ્કુર, અસભ્ય કે અનવસરનું વચન ન બોલાવું જોઈએ, તથા કોઈપણ પ્રાણીને ઉપઘાત કરનારી કે લોક-લોકોત્તર માર્ગથી વિરૂદ્ધપણાવાળી પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈ નહિ.

પણ જેના હૃદયમાં સરળતાએ નિવાસ કરેલો હોય, પણ યથા-યોગ્ય રીતે તેને વિકસાવી ન શક્યો હોય, તેવો મનુષ્ય પોતાની મન,

વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિને તેવી રીતે ન રાખી શકે કે જેથી બીજાને યથાસ્થિત-વસ્તુના સ્વરૂપથી વિપરીત ધારણા કરવાનું કારણ મળે.

આટલું પ્રાસંગિક વિચાર્યા પછી સરળતાને મેળવવાના સાધનો પૈકી સાવચેતીનાં પગલાં રૂપે નિષેધાત્મક પ્રવૃત્તિ રૂપ સાધન તરીકે ઉપઘાતકપણાનો ત્યાગ જરૂરી છે.

એટલે વિવેકી પુરૂષોએ ઉપઘાતક-બુદ્ધિ છોડીને શ્રોતાના ઉપકારને માટે કરેલી પ્રવૃત્તિ કેટલીક વખત શ્રોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે વિપરીત બુદ્ધિને કરનારી થાય, પણ તેટલા માત્રથી તે વિવેકી-જનને માયાવી કહી શકાય નહિ.

જેવી રીતે માયાવી પુરૂષે શ્રોતાના ઉપઘાતકપણે કરેલી મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ ભાગ્યશાળી શ્રોતાને ઉપઘાતક કે વિપરીત પરિણામવાળી ન થાય, તે પણ ઉપઘાતક-બુદ્ધિથી માયા પૂર્વક પ્રવૃત્તિકરવાવાળો જેમ માયાના દોષને પાત્ર થાય છે, તેવી જ રીતે ઉપઘાતક-બુદ્ધિ વિનાના સરળતાવાળા વક્તાને કોઈ પણ પ્રકારે માયાવિતાનો દોષ ઠઈ શકાય નહિ.

આ રીતે ઉપઘાતક બુદ્ધિના ત્યાગથી સરળતા કેટલાક ભાગ્યશાળી જીવોને પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે, છતાં તેઓ તેના ટકાવને માટે ઉપઘાતકપણાના દોષોને હંમેશાં દષ્ટિ નીચે રાખે નહિ, તે જગતના માયાવી જીવોના સંસર્ગથી ઉપઘાતક બુદ્ધિવાળા થઈ સરળતાને સરકાવી દેવાવાળા થાય છે.

આ રીતે ઉપઘાતક-બુદ્ધિ સરળતાને સરકાવનાર થાય છે. અને ઉપઘાતક-બુદ્ધિની કનિષ્ઠતાની અહોનિશ રખાતી ભાવના સરળતાને ટકાવનાર થાય છે.

હવે વિધાનાત્મક પ્રવૃત્તિ રૂપ સરળતાને વધારનાર સાધનોની વિચારણા કરીએ છીએ !

કષાયો, ઇંદ્રિયો, સંજ્ઞા ને ગૌરવને જીતવાનો જેમ એ નિયમ છે કે તે કષાયાદિકની પ્રવૃત્તિથી થતા ઐહિક અને પારત્રિક અનર્થો વિચારવા, તેવી રીતે માયાના ઘાતથી થતી સરળતાને વધારવા માટે પ્રતિક્ષણ માયાના અનર્થો વિચારો, જે ઐહિક અને પારત્રિક હોય તે વિચારવા જોઈએ.

તેમ જ માયા કરવાવાળા મહાબળ સરખા મહાપુરુષોને થયેલું અનિવાર્ય નુકસાન વારંવાર ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ.

આ બધું કરવા સાથે માયા પ્રધાન પુરુષોનો સંસર્ગ સર્વથા ત્યજવો જોઈએ.

શિક્ષાનાં સો વાક્યોની અસર કરતાં દલીલવાળું એક વાક્ય ઘણી અસર કરે છે, અને સેંકડો દલીલોનાં વાક્યો કરતાં પણ એક પ્રસિદ્ધ દષ્ટાંત હૃદયને હચમચાવી મુકે છે. અને તેવા સેંકડો દષ્ટાંતો કરતાં પણ સંસર્ગ એવી જખરજસ્ત અસર કરે છે કે જેનો મહિમા સર્વને અનુભવ-સિદ્ધ છે.

જે એમ ન હોત તો કરોડો નિશાળો, માસ્તરો અને પુસ્તકો છતાં અનેક લાખો શિક્ષા કરનારી કોર્ટો છતાં જગતમાં નીતિનું કે પ્રમાણિકતાનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયા સિવાય રહેત નહિ.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે—

આખું જગત નીતિ અને પ્રમાણિકતા માટે માત્ર પોથીમાંના જ રીંગણાં ગણનારું છે, પણ પવિત્ર પુરુષોના સમાગમમાં રહેલો મનુષ્ય સંસ્કારના પ્રભાવે ઉત્તરોત્તર સારી સ્થિતિમાં રહેલો છે.

માટે સરળતાને વૃદ્ધિગત કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરુષે માયા-પ્રધાન પુરુષોનો સંસર્ગ સર્વથા વર્જવો જોઈએ,

આવી રીતે વિચારી જે સરળતાને વૃદ્ધિગત કરશે-તેઓ જ કલ્યાણની નિસરણી પામી શકશે.

અર્ધમાગધી ભાષા એટલે ?

“મનુષ્યોના જે ભેદ આર્ય અને અર્યેચ્છ.

તેમાં વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે મૂલેચ્છ ધાતુ અઘ્યક્તભાષણ અર્થનો હોઈ વ્યક્ત ભાષા બોલે તે આર્યો એમ નક્કી થાય છે.

આ રીતે પન્નવણા સૂત્રમાં દેશ, ભતિ, કર્મ, શિલ્પ આદિ અનેક રીતે આર્યની વ્યાખ્યાના પ્રસંગે ભાષાથી પણ માગધી ભાષા અને બ્રાહ્મી લિપિનો ઉપયોગ કરે તે ભાષાર્ય એમ જણાવેલ છે

ગુરુગમથી શાસ્ત્રના અર્થ નહિ પામનારા શબ્દપડિતો માગધી શબ્દ પરથી ભ્રમણામાં રહી વિકૃત અર્થ તારવે છે કે—“મગધ દેશની ભાષા તે માગધી. પણ હકીકતમાં આ વાત બરાબર નથી!

બરી રીતે માગધો એટલે રાજના મંગલ પાઠકો કે બિરુદાવલી બોલનારા.” તેમની જે ભાષા તે માગધીભાષા સમગ્ર સાડા પચ્ચીસ દેશની જે ભાષા તે અર્ધમાગધી.

આ ભાષા સમસ્ત આર્યોની હોઈ તીર્થકર પ્રભુની દેશના અર્ધમાગધીમાં સર્વ જીવોને હિતકારિણીરૂપે થતી દેવોની ભાષા પણ અર્ધમાગધી છે. કદાચક કે સાંપ્રદાયિક માન્યતા વશ એમ કહેવાય છે કે—“દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે, માટે સંસ્કૃતને ગીર્વાણુભાષા તરીકે સંતોએ સંબોધી છે.”

કેમકે દેવોની આરાધના બાળ, વૃદ્ધ, ભણેલ કે અપઠિત દરેક પોતાના ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે કરે, દેવ ન્યારે પ્રસન્ન થાય ત્યારે વરદાન માંગવાનું કહે—આરાધક કહે અને દેવો તેનો ખુલાસો કરે.

આ બધી વાત સંસ્કૃતમાં જો દેવો કરે તો બધા કયાંથી સમજે! પણ લોકભાષા તરીકે સર્વત્ર પ્રચલિત અર્ધમાગધી ભાષામાં દેવો વાત કરે તો જ આરાધકોને દેવની આરાધના ઇષ્ટ ગણાય!

એટલે સમસ્ત વિશ્વમાં પણ વ્યાપક ભાષા અર્ધમાગધી.

તેથી જ તીર્થકરો તે ભાષામાં દેશના આપે તે સંગત છે.

‘આગમધરસૂરિ-દેશના સંગ્રહ’
દેશના-૩ પા. ૨૧ થી ૨૩માંથી

श्री तत्त्वार्थाधिगम-सूत्रं *

दृढयग्राही विवेचन

◉ विवेचनकार ◉

पू:-आगमोद्धारक आचार्यश्री #

[प्रातः स्मरणीय, षडश्रुत सूत्रपुरंदर पू. आगमोद्धारकश्रीये अपूर्व श्रुताराधना-तत्त्वस्पर्शी मननभर्या चिंतन वडे सकल श्रुतज्ञानना निष्कर्ष स्वरूप श्री तत्त्वार्थ सूत्रनी उपर अहसुत विवेचन वि. सं. १९९८ना पाक्षीताणुना योभासाभां वाच्यनाइपे तत्त्व जिज्ञासुओना आग्रहथी करेल, ते वाच्यनानी भर्मात्राही अक्षरशः नोंध पु आ. श्री विजयधर्मसूरीश्वरल म.श्रीये करेल.

णे उपरथी पू. ध्यानस्थस्वर्गत आगमोद्धारकश्रीना वर्तमान पट्टधर गणधिपति पू. आ. श्री डेमसागरसूरीश्वरल महाराजश्रीये करेल.

णेने "संभ्रमधकारिका"नी विवेचनारूप प्रथम उभते आगमन्येत् (वर्ष ९ पुस्तक २ पातुं ९ थी ४४)भां छपायेल.

उवे तेनाथी आगणतुं विवेचन अपाय छे, जिज्ञासु विवेकी वायडोये श्रुगभथी आ लभाणुना लावार्थने समजवा प्रयत्न करवे. सं.]

सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ॥ १ ॥

सम्यग्दर्शनं सम्यग्ज्ञानं सम्यक्चारित्रमित्येष त्रिविधो मोक्षमार्गः तं पुरस्ताल्लक्षणतो विधानतश्च विस्तरणोपदेश्यामः ।

शास्त्रानुपूर्वीन्यासार्थं तद्देशमात्रमिदमुच्यते ।

एतानि च समस्तानि मोक्षसाधनानि, एकतराभावेऽप्यसाधनानीत्यतस्त्रयाणां ग्रहणम् ।

एषां च पूर्वलाभे भजनीयमुत्तरं,

उत्तरलाभे तु (लाभेऽपि हि.) नियतः पूर्वलाभः ।

तत्र सम्यगिति प्रशंसार्थो निपातः समञ्चतेर्वा भावः (भावेह)

दर्शनमिति दृशेरव्यभिचारिणी सर्वेन्द्रियानिन्द्रियार्थप्राप्तिः

एतत्सम्यग्दर्शनं, प्रशस्तं दर्शनं सम्यग्दर्शनं, संगतं वा दर्शनं

सम्यग्दर्शनम् । एवं ज्ञानचारित्रयोरपि ॥

આ પ્રમાણે પ્રાથમિક સંબંધકારિકામાં મંગલ, પ્રયોજન, અભિ-
ધેય અને સંબંધ એ ચારે વસ્તુનું નિરૂપણ કર્યા બાદ મોક્ષમાર્ગ
પ્રવક્ષ્યોમિ એ છેલ્લા પદથી મોક્ષમાર્ગનું કથન કરવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો
નિર્વાહ કરતા પૂ. આચાર્ય ભગવાન ઉમાસ્વાતિવાચક કહે છે કે—
સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ આ સૂત્રમાં સમ્યગ્ દર્શન
જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ અને મોક્ષમાર્ગ એમ બે પદો છે.

અહીં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર એ ત્રણે
સમુદ્ધિ જ મોક્ષમાર્ગ છે. એમ અવધારણુ સમજવું.

જો એ પ્રમાણે અવધારણુ કરવામાં ન આવે, અર્થાત્ સમ્યગ્
દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગ છે, એમ સામાન્યતઃ કહેવામાં આવે તો અન્ય
ભાવોનું એટલે સર્વજ્ઞના સિદ્ધાંતમાં મોક્ષના સાધનરૂપે કહેલા સમ્યગ્
દર્શનાદિ સિવાય અન્ય-દર્શનપ્રતિપાદિત પ્રમાણુ-પ્રમેયાદિનું મોક્ષ-
માર્ગપણું થાય, અને એમ થાય તો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ સર્વજ્ઞના
શાસ્ત્રાનુસારે મોક્ષમાર્ગ રૂપે જણાવેલા આ સમ્યગ્-દર્શનાદિ ધર્મોનું
સ્થાપન ખરાખર ન ઘટે.

માટે સમ્યગ્-દર્શનાદિ એ જ મોક્ષમાર્ગ છે, એમ અવધારણુત્મક
વાક્ય સમજવું.

અહીં કદાચ એમ શંકા થાય કે—જે આસવા તે સંવરા જે સંવરા તે
આસવા એ જિનેન્દ્ર શાસનમાં જણાવેલા મંતવ્યાનુસાર સમ્યગ્
દર્શનાદિને જ કેવળ મોક્ષમાર્ગ તરીકે કહેવાનું ન બની શકે, કારણ
કે કોઈ કોઈ પ્રસંગે બાહુબલીના અભિમાન માફક અથવા ચંડ-
કૌશિકના ઉગ્રક્રોધની માફક આશ્રવો પણ સંવર (અને પરંપરાએ
નિર્જરા તથા મોક્ષના હેતુઓ બને છે.

એ અપેક્ષાએ આશ્રવાદિ-અન્ય ભાવોમાં પણ મોક્ષમાર્ગપણું ઘટી
શકે છે.

આવા પ્રકારની જો શંકા થતી હોય તો તે કરવાની જરૂર નથી.

કારણ કે બાહુબલી તથા ચંડકૌશિક પ્રસુખને, અભિમાન તથા ક્રોધાદિના નિમિત્તથી જે મોક્ષની અનુકૂળતાના યોગો પ્રાપ્ત થયા છે; તે પણ આ સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણો વિના તો નહિ જ, સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણોનો સદ્ભાવ હોય તો જ ક્રોધાદિ આશ્રવો પણ મોક્ષમાર્ગના કારણ રૂપ બને છે.

વળી અહીં એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે- ક્રોધાદિ આશ્રવો જે મોક્ષમાર્ગ રૂપે પરિણમે છે, તે ક્રોધનો-માનનો અથવા કોઈ પણ વિવક્ષિત આશ્રવોનો ત્યાગ થાય, ત્યારે જ મોક્ષમાર્ગની અનુકૂળતા રૂપે તે પરિણમે છે.

અર્થાત્ બાહુબલીએ અભિમાન કર્યું, કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા, પ્રભુએ બ્રાહ્મી-સુંદરીને મોકલી, તે આવીને “વીરા મોરા ગજ થકી ઉતરો.” ઇત્યાદિ પ્રતિબોધક વાક્યો બોલી. તે વાક્યો સાંભળતાં હાથી ઉપર હું ચઢેલ નથી, છતાં આ બન્ને બહેનો મને હાથી ઉપરથી ઉતરવાનું જણાવે છે, એનો શો પરમાર્થ છે? ઇત્યાદિ ઊહાપોહના પરિણામે ‘અભિમાન રૂપ હાથી ઉપર હું ચઢેલ છું.’ તે વસ્તુ ખ્યાલમાં આવતાં અભિમાનનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક દીક્ષિત નાના બંધુઓને વંદન કરવાની ભાવનાથી પગ ઉપાડયો, અને તુર્ત જ કેવળ જ્ઞાન થયું.

એ જ પ્રમાણે ચંડકૌશિકે બિલમાંથી બહાર આવી ત્રિવ-ક્રોધાવેશમાં આવી, પ્રભુના પગમાં ડંશ માર્યો, સફેદ રૂધિર નીકળતાં, જરા વિચારમાં પડતાં “બુજ્જ બુજ્જ મા મુજ્જ ચંદ-કોલિઅ!” ઇત્યાદિક પ્રતિબોધક વાક્યોથી ચંડકૌશિક સર્પ ક્ષમા ભાવમાં દાબલ થયો.

આ દષ્ટાંતોમાં વ્યવહારથી અભિમાન કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં અને ત્રિવ ક્રોધ આત્મગુણની પ્રાપ્તિમાં કારણ ગણાય, પરંતુ વસ્તુતઃ તો એ અભિમાનનો અને ત્રિવ-ક્રોધનો ત્યાગ થયો, ત્યારે કેવળ જ્ઞાન અને ક્ષમાદિ ગુણો પ્રગટ થયેલા છે, અને તે કેવળજ્ઞાન અને ક્ષમાદિ સદ્ગુણો સમ્યગ્-દર્શનાદિ વિના કોઈ રીતે સંભવી શકે નહિ.

માટે સમ્યગ્-દર્શનાદિ એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે, પરંતુ બીજા ભાવો એ મોક્ષમાર્ગ નથી. અથવા દાનાદિ જે ધર્મો છે, તે પણ સમ્યગ્-દર્શનાદિ રહિત હોય તો મોક્ષના માર્ગ તરીકે ગણી શકાતા નથી.

કદાચ એમ કહેવા માંગો કે- દાનાદિ મોક્ષના હેતુ છે, પરંતુ તે મોક્ષ બુદ્ધો છે, અને સમ્યગ્-દર્શનાદિથી સાધ્ય મોક્ષ બુદ્ધો છે, તો તે વસ્તુ પણ વ્યાજબી નથી, કારણ કે મોક્ષ એક રૂપ જ છે. તેટલા માટે જ ટીકાકાર મહર્ષિને પણ મોક્ષમ્બંધકરણત્વાત એવો હેતુ આપવો પડેલ છે.

વળી મોક્ષની પ્રાપ્તિ મનુષ્યલોકમાંથી જ થાય છે, તે સિવાય બીજા સ્થાનેથી થઈ શકતી નથી, જૈનોની અપેક્ષાએ આ મંતવ્ય સિદ્ધ છતાં ટીકાકારને મનુષ્યલોકાકાષેવ ચ તત્ત્વ ગમનાદ્ એવો હેતુ જે આપવો પડ્યો છે, તે અન્ય દાર્શનિકો અર્થાત્ બૌદ્ધો પૌરાણિકો અનુક્રમે દેવલોકમાંથી તેમ જ ચંદ્રલોક-સૂર્યલોકમાંથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ માને છે, તેમનો નિરાશ કરવા માટે છે.

અહીં કદાચ શંકા થાય કે-મનુષ્ય ગતિ સિવાય બાકીની પણ ગતિમાંથી શા માટે મોક્ષપ્રાપ્તિ ન હોઈ શકે? તો તે શંકાના સમાધાન માટે સમજવું જોઈએ કે—

દેવલોકની પ્રાપ્તિ નિકાચિત પુણ્યબંધ સિવાય અસંભવિત છે, નિકાચિત પુણ્યબંધ હોય, એટલે પૌદ્ગલિક સુખોનો લોગવટો પણ અવશ્ય હોય, વૈમાનિકમાં ભલે દેવાંગનાઓના શરીરસંગ જન્ય વિષયસુખ ન હોય. અને સમ્યગ્-દષ્ટિપણાને અંગે તે બાહ્ય સુખો તરફ ઉદ્દાસીનતા પણ હોય.

પરંતુ એ પૌદ્ગલિક સુખ તરફ જે ધૃષ્ટા આવવી જોઈએ, તે કોઈ રીતે આવી શકતી નથી, અને જ્યાં સુધી પૌદ્ગલિક સુખો તરફ ધૃષ્ટા ન આવે, ત્યાં સુધી વિરતિ ન હોય, અને વિરતિ ન હોય, એટલે દેવલોકમાંથી સીધું મોક્ષગમન પણ અસંભવિત છે.

આ જ પ્રમાણે નારકો નિકાચિત પાપના બંધથી નરકમાં બંધ છે—નિકાચિત પાપનો બંધ, એટલે ત્રીજ દુઃખવેદન અવશ્ય હોય, સમતાથી દુઃખવેદનનો દુઃસંભવ ત્યાં હોય. અને એ અમુક હદની સમતા ન આવે, ત્યાં સુધી વિરતિના પરિણામ કોઈ રીતે ન આવી શકે.

તિર્થંચ-ગતિમાં જાતિસ્મરણાદિકના પ્રતાપે દેડકા વિગેરેની જેમ અઠાર પાપસ્થાનકની નિવૃત્તિ હોય, પરંતુ ચક્રવાલ સામાચારી અને ઐાધ સામાચારીના પાલન વિના વિરતિ કોઈ રીતે ગણી ન શકાય.

માનવલવમાં પણ તથાકાર-સમાચારીની વિરાધનાને અંગે પીઠ અને મહાપીઠ જીવને મિથ્યાત્વ તેમજ સ્ત્રી વેદનો બંધ થયો છે, તો જ્યાં એ સામાચારીનું આરાધન જ ન હોય ત્યાં વિરતિનો સંભાવ શી રીતે મળી શકાય ?

આ બધાય કારણોને અંગે દેવાદિ ગતિમાંથી મોક્ષ ન માનતાં મનુષ્યલોકમાંથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ માનેલી છે,

મોક્ષમાર્ગ: એવો જે એકવચનનો નિર્દેશ કર્યો છે, તે સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણે સ્વ સ્વ અપેક્ષાએ પૂર્ણતાને પામે અને ત્રણે સાથે વર્તાતા હોય તો જ મોક્ષમાર્ગ છે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે, ત્રણમાંથી એક અંગ પણ ન્યૂન હોય તો તે મોક્ષમાર્ગ ન ગણાય. આ સમજાવવા માટે એક વચનનો નિર્દેશ કર્યો છે.

ત્રણે સમુદ્ધિત હોય તો જ મોક્ષમાર્ગ છે, અન્યથા નથી, એ વસ્તુ સિદ્ધાંતની અપેક્ષાએ પણ બરાબર છે. કેમકે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ ભવચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં આત્માને અસંખ્ય વાર મળે, પરંતુ સમ્યગ્દર્શનની આરાધના તો સાતથી આઠ વખત જ હોય, અહીં સમ્યગ્દર્શનની આરાધના ત્યારે જ ગણાય કે સમ્યગ્દર્શનની સાથે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર હોય તો જ, કેવળ સમ્યગ્દર્શનના

સહભાવમાં સમ્યગ્દર્શન યુક્તપણું છે, પણ સમ્યગ્દર્શનની આરાધકતા નથી.

એ પ્રમાણે આખા સૂત્રનો સામુદાયિક અર્થ થયો,

હવે પ્રત્યેક અવયવોના અર્થને કહેવાની અભિલાષાથી ભાષ્યકાર મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે. સમ્યગ્દર્શનમિત્યાદિ

અહીં સમ્યગ્ શબ્દ જો કે દર્શનપદની પાસે જોડાયેલ છે. તો પણ જ્ઞાન અને ચારિત્રની સાથે તે સમ્યગ્ પદ જોડવું. અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એમ ત્રણે ગુણો લેવા.

એકલું નિર્વિશિષ્ટ જ્ઞાન અને નિર્વિશિષ્ટ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાનું નથી! એ જ વસ્તુ જ્ઞાનના તથા ચારિત્રના નિરૂપણ પ્રસંગે મતિશુભાવધર્મો વિગર્યાશ્ચ અને સમ્યગ્ યોગનિગ્રહો ગુપ્તિ : ઇત્યાદિ સૂત્રોમાં અર્થોપત્તિ ન્યાયથી તેમજ અનુવૃત્તિથી સિદ્ધ થવાની છે જ.

શંકા :-સમ્યગ્દર્શન સાથે રહેલા જ્ઞાન અને ચારિત્ર ભલે સામાન્યતઃ નિર્વિશિષ્ટપણે દેખાય, પરંતુ સમ્યગ્દર્શનની સાથે રહેલા જ્ઞાન અને ચારિત્ર બંને સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એમ બંને વિશેષણથી યુક્ત છે, સમ્યગ્દર્શન સહચરિત જ્ઞાન કે ચારિત્ર મિથ્યાવિશેષણવાળા હોઈ શકતા નથી, તો પછી સમ્યગ્ પદ ફક્ત દર્શનની સાથે જ સંબંધવાળું રહેવા દેવું એ જ યોગ્ય છે. જ્ઞાન અને ચારિત્ર સાથે જોડવાની જરૂર શી?

સમાધાન :-તમારી વાત અર્ધી સાચી છે. અર્થાત્ બધાં સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યગ્ જ હોય, એ તમારું કથન બરાબર છે, એમ છતાં ભાષ્યકાર મહારાજને જ્ઞાન અને ચારિત્રની સાથે સમ્યગ્પદ જોડવાનું જ ગુણવ્યું છે તે સકારણ છે.

એટલે કે સમ્યગ્ દર્શન સહિત એવા પણ જ્ઞાન અને ચારિત્ર અનુક્રમે સામાયિકાદિ જ્ઞાન (અષ્ટ પ્રવચન માતાના જ્ઞાન) પૂરતા અને વિરતિ પણ દેશવિરતિ પૂરતી જ હોય તો તેવાં જ્ઞાન તથા ચારિત્ર સમ્યગ્ છતાં સાક્ષાત્ મોક્ષમાર્ગત્વને યોગ્ય છે, એ જણાવવા માટે દર્શનપદની સાથે સમ્યગ્ પદનો સંબંધ છતાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ બંનેની સાથે સમ્યગ્ પદ જોડવાનું છે.

શંકા:-સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ એ સૂત્રમાં મોક્ષહેતવઃ એ પ્રમાણે ન લખતાં મોક્ષમાર્ગઃ એમ કેમ કહ્યું ?

સમાધાન : મોક્ષહેતવઃ એમ લખવામાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ બંને સંપૂર્ણ કોટિનાં યાવત્ સયોગી અથવા અયોગી કેવલીના ગુણસ્થાનકની હદનાં હોય તો જ તે મોક્ષના હેતુ અર્થાત્ નજીકનાં કારણો બની શકે, ક્ષયોપશમ ભાવનાં દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર મોક્ષના હેતુઓ ન બની શકે.

કારણ કે ઘટ પ્રત્યે કુંભકાર પિતાનું જેમ અન્યથા સિદ્ધપણું થયું, તે પ્રમાણે ક્ષયોપશમ ભાવના દર્શન-જ્ઞાનાદિકનું મોક્ષ પ્રત્યે અન્યથા સિદ્ધપણું ઘટી શકે છે.

હવે મોક્ષમાર્ગ પદ્યહણ કરવામાં આવે, તો ક્ષયોપશમ ભાવના દર્શન જ્ઞાનાદિક પણ મોક્ષમાર્ગ તરીકે ગણી શકાય છે.

પાલીતાણાથી દિલ્હી અઢીસો કે ત્રણસો કોશ દૂર હોય. પાલીતાણાના દરવાબથી દિલ્હીના દરવાબ સુધી અઢી ય દિલ્હીનો માર્ગ ગણી શકાય. પાલીતાણાથી એક માઇલ જેટલું જ દિલ્હી તરફ પ્રયાણ કર્યું હોય, તો પણ તે દિલ્હીના માર્ગમાં છે, તેમ કહેવામાં કરી હરકત નથી, તે જ પ્રમાણે સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન કે ચારિત્ર ભલે જઘન્ય કોટિના હોય. તો પણ તે મોક્ષના માર્ગ તરીકે જરૂર ગણી શકાશે. પરંતુ મોક્ષની કારણતા તેનામાં નહીં ગણી શકાય, કારણ કે કારણ તો તે જ ગણી શકાય કે જે અન્યથાસિદ્ધિથી મુન્ય હોય, નિયત પૂર્વવૃત્તિ હોય.

આ પ્રયોજનથી હેતુ શબ્દનો ઉપયોગ ન કરતાં, શાસ્ત્રકારે માર્ગ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે.

પ્રથમ જણાવી ગયા કે વિશિષ્ટ સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ છે.

હવે તેમાં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ પદોની યદ્યપિ સવિસ્તર-લક્ષણ-લેખથી-વ્યાખ્યા લાખ્યકાર મહારાજ સ્વયં કરવાના જ છે, તો પણ ટીકાકાર પ્રસંગ આવેલો હોવાથી શબ્દાર્થ-નિરૂપણ પૂરતી વ્યાખ્યા તત્ત્વતઃ પદથી જણાવે છે.

મિથ્યાત્વ મોહનીયના ક્ષયોપશમ તથા ઉપશમથી ઉત્પન્ન થયેલી જે તત્ત્વરૂચિ તે સમ્યગ્દર્શન છે.

અહીં શંકા થશે કે. સમ્યગ્દર્શન ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક, એમ ત્રણ પ્રકારનું હોવાથી ક્ષય-ક્ષયોપશમો-પશમસમુત્થા તત્ત્વરૂચિ : સમ્યગ્દર્શનમ એમ ટીકાકાર મહાર્ષિને કહેવાની જરૂર હતી, પરંતુ તેમ ન કહેતાં “ ક્ષયો-પશમ-ઉપશમ સમુત્થા ” એમ શા માટે કહ્યું !

એ શંકાના સમાધાનમાં સમજવું જોઈએ કે આગળ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર-લાખ્યકાર સમ્યગ્દર્શની અને સમ્યગ્દર્ષિનો લેહ જણાવશે.

ક્ષયોપશમ-સમ્યક્ત્વ અને ઉપશમ-સમ્યક્ત્વવાળાને સમ્યગ્દર્ષિ ન કહેતાં સમ્યગ્દર્શની કહેવાના છે.

સમ્યગ્દર્ષિ તો તેને જ સૂત્રકાર કહેશે કે-જેને અપાય સદ્દ્રવ્યનો ક્ષય થયો હોય, દર્શન-સમ્પન્ન ક્ષયમાત્રથી પણ આ સૂત્રકાર સમ્યગ્દર્ષિ નહિ કહે, પરંતુ સમ્યગ્દર્શની જ કહેશે.

આ વસ્તુ કાંઈક ખ્યાલમાં આવે તે માટે અહિં ક્ષય પદ ન આપતાં ક્ષયોપશમ-ઉપશમ સમુત્થ એમ બે પદો જ આપેલાં છે

અહીં મિથ્યાત્વમોહનીય-ક્ષયોપશમ-સમુત્થા રુચિ : એટલું ન કહેતાં તત્ત્વરુચિ : એમ શા માટે કહ્યું તો તે ખાખતમાં સમજવું બેઠંએ કે રુચિ માત્ર લેવામાં આવે તો જિનેશ્વર-શાસનમાં કહેલા જીવાજીવાદિ સપ્ત પદાર્થો પૈકી છ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન કરતો હોય અને સાતમા પદાર્થના શ્રદ્ધાનમાં ખામી હોય તો પણ સમ્યગ્-દર્શનનો જમાલિ પ્રમુખ નિહોવોની માફક અભાવ માનેલો છે.

આ કારણથી રુચિ એટલું પદ ન રાખતાં તત્ત્વરુચિપદ રાખ્યું છે.

તત્ત્વપદ આપવાથી એમ પણ કદાચ થશે કે સાતપદાર્થોમાંથી કોઈપણ એક પદાર્થનું શ્રદ્ધાન એ પણ તત્ત્વની રુચિ તો ગણાશે, તો ના ! તેમ સમજવાનું નથી, કારણ કે જીવાજીવાશ્રવવંઘસંવરનિર્જરા-મોક્ષાન્તસ્ત્વમ્ ” એ સૂત્રમાં સાતે પદાર્થોના સમુદાયને તત્ત્વ માનેલ છે, પરંતુ પ્રત્યેકને તત્ત્વ માન્યું નથી અને તે કારણથી યાવત્ સકલ તત્ત્વરુચિ એતું જ નામ સમ્યગ્દર્શન છે, તે બરાબર સિદ્ધ થશે.

હવે સમ્યગ્જ્ઞાન માટે સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આપે છે. “ જ્ઞાનાવરણ-ક્ષય-ક્ષયોપશમસમુત્થો તત્ત્વાવબોધો જ્ઞાનમ ” જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય-ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલો જે તત્ત્વનો અવબોધ તેનું નામ જ્ઞાન છે. અહીં તત્ત્વબોધો જ્ઞાન એમ ન રાખતાં તત્ત્વાવબોધો જ્ઞાન એમ જે રાખ્યું છે, તેમાં અવ પદનો અર્થ એવો કરવો ઈચ્છિત લાગે છે કે તથાપ્રકારે નિખિડ જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી કોઈ લઘુકર્મીને પણ આચારાંગાદિ શ્રુતનું જ્ઞાન ન થાય, ફક્ત અષ્ટ પ્રવચનમાતાનું જ્ઞાન હોય અથવા માપતુપમુનિ સરખાને તે પણ ન હોય, તેમ છતાં બે જ્ઞાનવાન-ગીતાર્થ-મહર્ષિની નિશ્રા હોય તોપણ તે જ્ઞાની જ ગણાય છે. અને પરંપરાએ સંસારનો નિસ્તાર પામી શકે છે.

અહીં એ પણ ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે કે—

જેમ સ્વયં તથા પ્રકારે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આચારાંગાદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળો ન હોય, પરંતુ તેવા જ્ઞાની ગુરૂ મહારાજની નિશ્રાએ રહેનાર હોય તો સ્વયં જ્ઞાનવાન ગણવા સાથે સંસારનો પાર પામી શકે છે, એટલે કે અન્ય જ્ઞાનવાન—મહર્ષિના આલંબનથી પોતે જ્ઞાની કહેવાય છે, તેમ દર્શન અને ચારિત્રમાં બનતું નથી.

અર્થાત્ અન્ય સમ્યગ્દર્શનવાળા અથવા સમ્યગ્ચારિત્રવાળાના આલંબન માત્રથી સમ્યગ્દર્શનની અથવા સમ્યગ્ચારિત્રી કોઈ રીતે ગણાતો નથી.

પોતાનામાં સમ્યગ્દર્શન ગુણ અથવા સમ્યગ્ચારિત્ર ગુણ ઉત્પન્ન થયો હોય તોજ તે સમ્યગ્-દર્શનની અથવા સમ્યગ્ચારિત્રી કહી શકાય છે.

અહીં એમ શંકા થશે કે—શાસ્ત્રમાં સ્થાને સ્થાને જ્ઞાન અને ક્રિયાના નયના પ્રસંગમાં આપવામાં આવતા પંચ અને અંધના દષ્ટાંતમાં દેખતા પંચએ જેમ માર્ગ બતાવ્યો, તેમ નહિ દેખતો અંધ ચાલવાથી ઈષ્ટ સ્થાને પહોંચ્યો, તે જ પ્રમાણે ચાલવાની ક્રિયા વિનાનો પંચ ચાલનારા અંધની મદદથી પણ ઈષ્ટ સ્થાને જેમ પહોંચી ગયો.

તે પ્રમાણે અન્ય સમ્યગ્ ક્રિયા (ચારિત્ર) વાનના આધારે—અવલંબને રહેલો ચારિત્ર વિનાનો સમ્યગ્ ચારિત્રવંત કેમ ન કહેવાય ! અને તે પણ પરંપરાએ કેમ સંસારનો નિસ્તાર ન પામી શકે!

આ બાબતમાં પણ સમાધાન આ પ્રમાણે થવું ઉચિત લાગે છે કે—

શાસ્ત્રમાં આપવામાં આવેલ અંધ-પંચનું દષ્ટાંત જ્ઞાન અને ક્રિયા એ પરસ્પર નિરપેક્ષ હોય તો ફળસિદ્ધિ માટે કેમ ફળ શૂન્ય થાય છે? અને તે બંને પરસ્પર જો સાપેક્ષ હોય તો ફળસિદ્ધિ માટે કેટલા સમર્થ બને છે? તે જણાવવા પુરતું છે. પરંતુ જ્ઞાન

વાનના આલંબનથી અજ્ઞાની પણ જ્ઞાની ગણાય, તે પ્રમાણે ક્રિયાવાળા (ચારિત્રવંત)ના આલંબનથી અક્રિયાવાળો (ચારિત્ર વિનાનો) પણ ક્રિયાવાન (ચારિત્રવંત) ગણાય તે માટે અપાયેલું નથી.

આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આપ્યા બાદ હવે સમ્યક્ચારિત્રની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આપે છે.

ચારિત્ર-મોહનીયનો ક્ષય, ક્ષયોપશમ અથવા ઉપશમ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલી સત્=સારી ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ અને અસત્=ખરાબ ક્રિયાથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ તે ચારિત્ર છે.

અહીં પણ શંકા થશે કે-અલવ્યાદિકને પણ આવી સત્ક્રિયા પ્રવૃત્તિ અને અસત્ક્રિયાનિવૃત્તિ રૂપ વિરતિ હોય છે, તો શું તેમને પણ ચારિત્ર માનવું? ના! તેમને ચારિત્ર માનવું નથી અને ચારિત્ર મોહનો ક્ષય, ઉપશમ અથવા ક્ષયોપશમ પણ માનવો નથી.

કારણ કે અલવ્યને યદાપિ બાહ્યથી સત્ક્રિયાપ્રવૃત્તિ અસત્ક્રિયાનિવૃત્તિ દૃશ્યમાન થાય છે, પરંતુ આંતરદૃષ્ટિથી તે બાબતમાં બે વિચારાય તો તેને લવિષ્યના બાહ્ય સુખોની અથવા પૂજવા-મનાવાની તીવ્ર આકાંક્ષા હોય ત્યાં બાહ્યથી અસત્ક્રિયાનિવૃત્તિ અને સત્ક્રિયાપ્રવૃત્તિ હોય છતાં ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ કેમ માની શકાય?

આવા સંબંધોમાં તો તીવ્ર આકાંક્ષાને અંગે મોહનું પ્રાબલ્ય હોય એટલે ષષ્ઠ ગુણસ્થાનરૂપ વિરતિ તો કોઈ રીતે પણ હોઈ શકે નહીં.

શંકા :-કેટલાક ભવ્યજીવો પ્રભુપૂજા અથવા ચારિત્રાદિરૂપ ધર્મનું પાલન કરતા હોય છે, પરંતુ તેવાઓમાંથી કેટલાકને બાહ્ય સુખની અભિલાષા હોય છે, તો શું તેટલા માત્રથી તેને સમ્યગ્દર્શન અથવા સમ્યક્ચારિત્ર ન માનવું!

સમાધાન :-વાત સાચી છે! પરંતુ અલવ્ય બાહ્ય-સુખની તીવ્ર-અભિલાષા સાથે સર્વજ્ઞ, મોક્ષ, જીવાજીવાદિ તત્ત્વો એવું કશું

પણ માનતો જ નથી. એટલે તેવા અભવ્યને તો સદ્-અસદ્ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમાં પણ સમ્યગ્દર્શનાદિ ન મનાય, કિંતુ મોહતું પ્રાબલ્ય જ મનાય. જ્યારે તેવા ભવ્યાત્માઓ ધર્મક્રિયા કરવામાં મોહાદિ નિમિત્તે કોઈ કોઈ વખતે બાહ્ય-સુખની અભિલાષાવાળા થાય છે. પરંતુ એ બાહ્ય સુખની અભિલાષા સાથે સર્વજ્ઞપણાની, મોક્ષના અસ્તિત્વની કે અરિહંતત્વું આરાધન મોક્ષદાયક છે, એવા પ્રકારની બુદ્ધિ સાથે રહેલી હોવાથી બાહ્ય-સુખની અભિલાષાવાળા છતાં તેવાઓને સમ્યગ્દર્શન કે સમ્યગ્ચારિત્ર માનવામાં હરકત નથી, ફક્ત તેની તેટલા વખતની ક્રિયા-દ્રવ્ય ક્રિયા ગણાય છે. નિયાણા વિગેરે પ્રસંગે પણ આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

તાત્પર્ય એ થયું કે-એક ચોર જે અવસરે કોઈના ઘરમાં ચોરી કરવા ગયો તે વખતે કાયાને ઘણી જ ગોપયે છે, જરૂર પડે તો શ્વાસાદિકતું પણ રૂંધન કરે છે, કિંતુ તેટલા માત્રથી કાયગુપ્તિ અથવા ઇન્દ્રિયદમન જેમ ગણવામાં આવતું નથી, તે પ્રમાણે જે વિરતિ કેવળ બાહ્ય સુખની આકાંક્ષા તરીકે જ હોય અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે બધી ક્રિયાઓ થતી હોય ત્યાં ચારિત્ર કોઈપણ રીતે સંભવી શકતું નથી.

આ પ્રમાણે ઉપર જેની વ્યાખ્યા જણાવેલી છે તેવા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ જ મોક્ષમાર્ગ છે. એથી ન્યૂન કે અધિક નહીં, એ અંતમાં આપેલા **હતિપદ્ધતી** સ્પષ્ટ થાય છે.

શંકા :-સૂત્રોમાં ઘણે ઠેકાણે જ્ઞાન-ક્રિયામયો મોક્ષ :-એ પ્રમાણે જણાવેલું છે, અહીં તો સમ્યગ્દર્શન વધારી તમે ત્રણ બાબતો બતાવો છો ?

વળી સંવર-નિર્જરા મોક્ષના મુખ્ય અંગ છે. તેને તો તમે અહીં લીધાં જ નથી કેમકે-સંવર નિર્જરા અમુક હદના થાય ત્યારે તો તેના ફળરૂપ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો પ્રગટ થાય છે.

જેમ-એક દૂરના શહેરમાં જવું હોય તો પાંચ ગાઉ ચાલે એટલે એક ગામ આવે, વળી પાંચ ગાઉ ચાલે એટલે બીજું ગામ આવે, પરંતુ તેટલા માત્રથી તે રસ્તામાં આવતા ગામને રસ્તો ન કહેવાય, પણ જેના ઉપર ચાલે છે તે જ ખરી રીતે રસ્તો છે.

તે પ્રમાણે-અહીં પણ સંવર અને નિર્જરા એ જ મુખ્યત્વે માર્ગ છે, અમુક પ્રમાણનો સંવર અને અમુક કર્મસ્થિતિની નિર્જરા થાય ત્યારે માર્ગમાં આવતા ગામોની માફક સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો ફળરૂપે પ્રગટ થાય છે, તો પછી સંવર-નિર્જરાને જ ખરેખર મોક્ષના માર્ગ તરીકે કહેવાના બદલે અવાન્તર ગુણોને મોક્ષમાર્ગ કેમ કહ્યો? તથા ન્યૂનાધિકાતિ એમ કહીને જ્ઞાન-ક્રિયામ્બાં મોક્ષઃ એને પણ ઉડાડી દ્યો છે, અને મોક્ષના માર્ગ તરીકે રહેલી સંવર-નિર્જરાને પણ છોડી દો છે! તેનું શું કારણ?

સમાધાન :- જ્યાં જ્યાં જ્ઞાન-ક્રિયામ્બાં મોક્ષઃ એ વાક્ય આવે છે ત્યાં ત્યાં પ્રાયઃ જૈનદર્શનની સિદ્ધિનો પ્રસંગ હોય છે. અર્થાત્ જૈનદર્શન મોક્ષના મંતવ્યમાં કેવા પ્રકારનું છે? તે વસ્તુની અન્ય દર્શનિકો સાથેની વિચારણામાં આ વાક્ય આપવામાં આવે છે.

હવે જો અહીં પણ જ્ઞાનની આગળ સમ્યગ્દર્શન પદ રાખવામાં આવે તો દર્શનનો અર્થ જૈન પરિભાષામાં તો એવો જ થાય કે “જીવાજીવાદિ મોક્ષપર્યંત પદાર્થો જ્ઞે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે માનવા તેનું નામ સમ્યગ્ દર્શન.” હવે અહીં વિચારો કે મોક્ષની તો સિદ્ધિ કરવી છે અને સાધ્ય એવા મોક્ષની સિદ્ધિને અર્થે જ્ઞાન-ક્રિયામ્બાં મોક્ષઃ એ સૂત્ર આપવામાં આવે છે. એમાં જો લેણું સમ્યગ્ દર્શનપદ આપવામાં આવે તો જ સાધ્યની સિદ્ધિ હુજુ કરવાની છે, તેને તો સમ્યગ્ દર્શનની પરિભાષિત વ્યાખ્યાથી માની લેવાનું રહ્યું. માટે અહિં સ્વતંત્ર સમ્યક્દર્શન પદ નથી આપ્યું, પરંતુ જ્ઞાનમાં સમ્યગ્દર્શન માની લેવાનું છે.

સંવર-નિર્જરા માટે જો કહ્યું તો સંવર-નિર્જરા અવશ્ય મોક્ષનો માર્ગ છે. અને ચૌદમે ગુણકાણે સંપૂર્ણ સંવર અને સંપૂર્ણ નિર્જરા

થશે, ત્યારે જ મોક્ષ મળવાનો છે એ વસ્તુ ચોક્કસ છે. આમ છેવટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેનું ચોક્કસપણું છે.

પરંતુ આદિમાં સંવર-નિર્જરા ક્યારથી ગણવી ! કારણ કે સૂક્ષ્મ-નિગોદાદિકને પણ અપેક્ષાએ સંવર-નિર્જરા તો છે જ. પરંતુ તે સંવર-નિર્જરા મોક્ષના કારણભૂત નથી. આમ અચોક્કસપણું હોવાથી સંવર-નિર્જરાને સ્વતંત્ર રીતે મોક્ષના કારણ તરીકે ન ગણતાં સમ્યગ્દર્શનાદિને મોક્ષ માર્ગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.

આ ઉપરથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણ મોક્ષમાર્ગ : એ સૂત્રમાં કહેલો છે તે જ મોક્ષમાર્ગ છે.

વળી અહીં મોક્ષ એટલે આત્માની કર્મવિમુક્ત અવસ્થા એવો અર્થ લેવો પણ—

દશમા અધ્યાયમાં કૃત્સ્નકર્મક્ષયો મોક્ષ : સકલ કર્મનો ક્ષય તેનું નામ મોક્ષ એવું જે મોક્ષનું કથન કર્યું, તેવી મોક્ષની વ્યાખ્યા અહીં ન લેવી.

એમ કરવાનું કારણ એ છે કે જે સકલ કર્મનો ક્ષય તેનું નામ જ મોક્ષ લેવામાં આવે તો જે સમયે સકલ કર્મનો ક્ષય થાય તે સમયે જ મોક્ષ ગણાય. પછીના સમયમાં મોક્ષ જેવી અવસ્થા એ વ્યાખ્યાને આધારે ઘટી શકે નહીં. જ્યારે કર્મ-વિમુક્ત આત્મા તેનું નામ મોક્ષ લેવામાં આવે તો સકલ કર્મનો ક્ષય થયા બાદ અનંતાકાલ સુધી પણ મોક્ષ માનવામાં કશી હરકત નથી આવતી, આવો જે મોક્ષ એટલે કે કર્મ વિમુક્ત જે આત્મા તેનો જે માર્ગ અર્થાત્ શુદ્ધિનું આપાદન તે સમ્યગ્દર્શનાદિ વડે થાય છે.

માટે સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષનો માર્ગ છે.

કૃષિતપ્રાગ્ભારા નામની આઠમી પૃથ્વીરૂપ ક્ષેત્રને જ્યારે મોક્ષ કહેવામાં આવે ત્યારે તે ક્ષેત્રની પણ આકાલ અર્થાત્ આવ્યા બાદ

અનંતકાળે પણ ન જાય તેવી પ્રાપ્તિ માટે તે સમ્યગ્દર્શનાદિ કારણ છે, અને તેથી તે મોક્ષનો માર્ગ છે.

અહીં જે આકાલ પદ ટીકાકારે આપ્યું છે તેની સફળતા એ છે કે સૂક્ષ્મ-નિગોદાદિ જીવોને તે સ્થાન પ્રાપ્ત તો થાય છે, પરંતુ પ્રાપ્ત થયા બાદ કાયમ તે સ્થાન ટકી રહેતું નથી, ત્યાંથી અમુક ટાઈ મે અવશ્ય ખસવું પડે છે, જ્યારે મોક્ષને અંગે જ્યારે તે ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તે ક્ષેત્રથી તે આત્માને કોઈ પણ વખતે ખસવાનો પ્રસંગ આવતો જ નથી. આ આશયથી જ આકાલ પદ રાખ્યું છે.

અહીં મોક્ષમાર્ગ ઘણાં એનું ત્રિવિધઃ એ વિવરણ છે. એટલે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર કહો ! અથવા મોક્ષમાર્ગ કહો ! તે બંને એક જ છે,

મોક્ષમાર્ગને અંગે આટલા વિવરણ પુરતું જ કહેવાનું નથી પરંતુ હમણાં જ કહેલા તે મોક્ષમાર્ગને આ સૂત્રથી આગળના સૂત્રોમાં તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્ । તન્નિસર્ગાદિઘિગમાદ્વા ઇત્યાદિ સૂત્રો વડે સ્વરૂપ તેમજ ભેદો વડે સ્વ-પરના અનુબ્રહ્ માટે ઉદ્દિષ્ટ સંક્ષેપની અપેક્ષાએ વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે, અર્થાત્ અમો કહીશું.

લક્ષણતઃ એ ભાષ્યના પદનો અર્થ લક્ષણથી એમ ન કરતાં 'સ્વરૂપની અપેક્ષાએ' એમ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે-

તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનને સમ્યગ્ દર્શનનું લક્ષણ માનવામાં આવે તો જેને જેને સમ્યગ્ દર્શન હોય તે પ્રત્યેકને તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન હોવું જ જોઈએ. તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન મનની અપેક્ષાવાળું છે અને તેવું તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન ક્ષાયિક સમકિતવંતને પણ મનના અભાવે અપાંતરાલ ગતિમાં ન હોય તેથી અવ્યાપ્તિ આવે એ અવ્યાપ્તિ રૂપને દૂર કરવા માટે લક્ષણ શબ્દનો અર્થ સ્વરૂપ એવો કર્યો, એટલે કે "જ્યાં જ્યાં તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન છે. ત્યાં ત્યાં સમ્યગ્"

દર્શન અવશ્ય છે.” પરંતુ “સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન હોવું જ જોઈએ.” એવો નિયમ નથી.

સ્વપરના ઉપકાર નિમિત્તે વિસ્તારથી કથન કરવાનું છે. તેા પછી સંક્ષેપથી અર્થને કથન કરનાર “ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ” એ આદ્યસૂત્રનું શું પ્રયોજન છે ? એ આશંકાના નિવારણ માટે કહે છે કે-

શાસ્ત્રની આનુપૂર્વી અર્થાત્ પ્રણાલિકા તેની રચના માટે તેમજ “તુ” પદથી લાભ-ક્રમ જણાવવા માટે સામાન્ય ઉદ્દેશ માત્રરૂપે સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાન ચરિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ એ સૂત્ર કહેવામાં આવ્યું છે.

અહીં અર્થ સંબંધી અથવા કામસંબંધી ઉપદેશ કરનારા જે અંથો તેને શાસ્ત્ર તરીકે ગણવા નથી. પરંતુ ત્રણ પુરુષાર્થમાં સર્વોત્તમ પુરુષાર્થ જે ધર્મ અથવા તેના ફળરૂપે જે મોક્ષ તેના માર્ગને ખતાવનાર જે હોય તે જ શાસ્ત્ર તરીકે ગણવાનું છે.

એ વ્યાખ્યાથી આચારંગાદિ કોઈપણ શાસ્ત્રને શાસ્ત્ર ગણવામાં આવશે. તેટલા માટે ટીકાકાર મહારાજએ પ્રકાન્ત પદથી ચાલુ તત્ત્વાર્થ શાસ્ત્રને અહીં શાસ્ત્ર તરીકે ગણવાનું કહ્યું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે આ ક્રમ વડે સમ્યગ્દર્શનાદિ કહીશ, અર્થાત્ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ, ત્યારબાદ સમ્યગ્જ્ઞાનનું ત્યાર બાદ સમ્યક્ચારિત્રનું સ્વરૂપ એ અનુક્રમે કહીશ.

વળી સમ્યગ્દર્શનાદિની પ્રાપ્તિનેા ક્રમ પણ આ પ્રમાણે જ છે, એટલે કે પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન પછી સમ્યગ્જ્ઞાન અને ત્યારબાદ સમ્યક્ચારિત્ર આત્મામાં ઉત્પન્ન થાય છે,

આ પ્રમાણે અહીં સંગ્રહરૂપે પ્રથમ સૂત્રનું પ્રતિપાદન કરવાનેા અંથકારનેા એ આશય છે કે **બહુવચ્યસંગ્રહ લઘુવચ્ય** એ કારિકામાં સંગ્રહ રૂપે પ્રતિપાદન કરવાની સ્વયં પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ એ બહુવચનાન્ત છતાં મોક્ષમાર્ગ એ એકવચનાન્ત પદ શા માટે આવ્યું ? તે શંકાના નિવારણ માટે

જણાવે છે કે **પત્તાનિ** इत्यादि પ્રથમ ઉદ્દેશરૂપે જેનું સ્વરૂપ કહેવાયું છે, તે સમ્યગ્દર્શનાદિ સર્વ મોક્ષના સાધક છે, હરકે, બહેડાં અને આમલાં એ ત્રણેનું સમૂહાત્મક ત્રિફલા નામનું ચૂર્ણ જેમ આરોગ્ય કરનાર છે, તેમ સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણે ભેગા મળીને જ મોક્ષને સાધનારા છે.

આ ઉપરથી જો કે એ સિદ્ધ થાય છે કે-ત્રણમાંથી એકની પણ ન્યૂનતા હોય તો મોક્ષસાધક થતા નથી, તો પણ જ્ઞાન જ મોક્ષનું સાધક છે કે ક્રિયા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. ઇત્યાદિ વિરૂદ્ધ મંતવ્યના સ્પષ્ટ નિરાસ માટે ભાષ્યકાર કહે છે કે **एकतरेत्यादि०**

અહીં સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણ હોવાથી **एकतर** ન કહેતાં **एकतम** કહેવું જોઈએ, છતાં **एकतर** કેમ કહ્યું? તેનું કારણ એ છે કે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ બે ગુણો જ અહીં દર્શનાંતરની સાથે વાદના પ્રસંગમાં લેવાયા છે, અને સમ્યગ્દર્શનનો સમ્યગ્જ્ઞાનમાં અન્તર્ભાવ કરી દીધો, એટલે કે દર્શનાંતરોમાં કોઈ એકલા જ્ઞાનને જ મોક્ષનું સાધન માને છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે તત્ત્વ નથી, બેમાંથી એકનો પણ અભાવ હોય અર્થાત્ દ્વિજ્ઞાનને જ ઇષ્ટ સિદ્ધિનું કારણ માનવામાં આવે તો તે એકલું જ્ઞાન સદ્ક્રિયા વિના પાંગળું છે, અને એકલી ક્રિયાને જ મોક્ષની સાધિકા ગણવામાં આવે તો તે એકલી ક્રિયા વિશિષ્ટ જ્ઞાન વિના આંધળી છે.

આ કારણથી કહે છે કે-સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણમાંથી એકનો પણ જો અભાવ હોય અર્થાત્ આત્મામાં તે ગુણની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય તો તે મોક્ષના સાધક થઈ શકતા નથી.

આ રીતે ત્રણે ભેગા થાય તો જ મોક્ષમાર્ગ બની શકે છે, આ કારણથી સૂત્રમાં **सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्याणि** એ બહુવચન છતાં **मोक्षमार्गः** તે એકવચનાન્ત રાખેલ છે, તે યોગ્ય છે.

શંકા-ઉપર જણાવી ગયા છે કે આ ત્રણ પ્રકારનો મોક્ષમાર્ગ છે, એ ભાવાર્થવાળા ભાષ્યના વાક્યથી જ ઉપરની વસ્તુ ગતાર્થ છે, એકતરસ્યાવ્યભાવે ઈત્યાદિ કથનની હુવે જરૂર નથી, છતાં શા માટે કથન કરવામાં આવે છે ?

સમાધાન-૧૯ ત્રિવિધો મોક્ષમાર્ગ: એ ભાષ્યના વચનથી ખરૂં કુહાડાથી છેદ થઈ શકે છે. એ વાક્યમાં જેમ ખરૂં થઈ છેદ થાય અને કુહાડાથી પણ છેદ થાય, છેદક્રિયા બંનેની સાથે જરૂર હોય, તે પ્રમાણે અહીં પણ સમ્યગ્દર્શન એ મોક્ષનો માર્ગ છે. અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ પણ મોક્ષનો માર્ગ છે. એમ કોઈ ભુલું ભુલું સમજી ન લે, પરંતુ તે સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણે ભેગા થાય તો જ મોક્ષનું અંગ છે. એ વસ્તુ ચોક્કસ ખ્યાલમાં આવે તે મુદ્દો લક્ષ્યમાં રાખી આ પંક્તિ કહેવામાં આવી છે.

એથી એ તાત્પર્ય આવ્યું કે-મોક્ષના અર્થીએએ સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણેનું આલંબન લેવું જોઈએ, સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણે સમુદિત હોય તો જ મોક્ષના હેતુ છે, એ જેમ જણાવ્યું તે પ્રમાણે આ આગળ કહેવાતા લાલકમ સંબંધી પણ ધ્યાનમાં રાખવું એ માટે ઘણાં જ ઈત્યાદિ ભાષ્ય-પંક્તિ કહે છે.

સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણમાંથી સૂત્રક્રમની અપેક્ષાએ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય છતાં સમ્યગ્દર્શન પછીના જ્ઞાન અને ચારિત્રની ભજના, એટલે હોય અગર ન પણ હોય એમ જાણવું.

જેમકે-બધાય દેવ, નારકી અને તિર્યંચોને તથા કેટલાક મનુષ્યોને સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થયો પણ હોય, તોપણ આચારંગાદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાન હોતું નથી. વળી કોઈ મનુષ્યને આચારંગાદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાન હોવા છતાં સામાયિકાદિ વિશિષ્ટ ચારિત્ર હોતું નથી, ઉત્તરલામે એટલે સૂત્રમાં જણાવેલા ક્રમની અપેક્ષાએ ચારિત્રનો લાભ થયો હોય તો સમ્યગ્જ્ઞાન અવશ્ય થયેલું જ હોય. કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન સિવાય સમ્યગ્ચારિત્ર હોઈ શકતું જ નથી, એ જ પ્રમણે સમ્યગ્-

જ્ઞાનનો લાભ થયો હોય તો સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થયેલો હોવો જ જોઈ એ, કારણ કે સમ્યગ્દર્શન સિવાય સમ્યગ્જ્ઞાન સંભવી શકતું નથી.

શંકા :-ઉત્તરલાભે નિયતપૂર્વલાભઃ એ બાબત તેમજ પૂર્વસ્ય લાભે મજનીયં ઉત્તરમ એ બાબત જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં બરાબર ઘટી શકે છે. કારણ કે સમ્યગ્ચારિત્ર હોય તો સમ્યગ્જ્ઞાન અવશ્ય હોય જ, અને સમ્યગ્જ્ઞાન હોય તો સમ્યગ્ચારિત્ર હોય અગર કોઈને ન પણ હોય, પરંતુ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન માટે ઉપરની બંને બાબતોમાંથી પૂર્વસ્ય લાભે મજનીયમુત્તર એ બાબત સંગત થઈ શકતી નથી. કારણકે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન એ બંને ગુણો આત્મામાં એક સાથે જ થાય છે, તે આ પ્રમાણે-

મિથ્યાત્વ મોહનીયના ક્ષયોપશમ વિગેરે કારણથી જે અવસરે સમ્યગ્દર્શન ગુણ પેદા થાય છે, તે જ અવસરે મત્યાદિ અજ્ઞાનપણુ સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપે પરિણમે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવાથી સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનમાં પૂર્વસ્ય લાભે મજનીયમુત્તર આ ભાષ્યકાર મહારાજનું વાક્ય શી રીતે સંગત થઈ શકે ?

સમાધાન :-ઉપરોક્ત વાત બરાબર છે, તો પણ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના ક્ષયોપશમ નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતું સમ્યગ્જ્ઞાન તથાપ્રકારની સમ્યગ્દર્શન ગુણજન્ય રૂચિ હોય તો જ હોઈ શકે, તે સિવાય કોઈ રીતે હોઈ શકતું નથી.

આ પ્રમાણે હોવાથી સમ્યગ્જ્ઞાનને સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક કહેવામાં કશું અયોગ્ય નથી, સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. પરંતુ સમ્યગ્જ્ઞાન પૂર્વક સમ્યગ્દર્શનથી જ આ પ્રમાણે હોવાથી સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક હોય અથવા સમ્યગ્દર્શન નિમિત્તક હોય તેમાં કોઈ વિરોધ નથી, પરંતુ સમ્યગ્દર્શન હોવા છતાં સમ્યગ્જ્ઞાનની ભાષ્યકાર ભાષ્યકાર બહુવે છે. તે માટે શું કરવું ! તે ભાષ્યકારોમાં

સામાન્ય સમ્યગ્જ્ઞાન લેવાતું નથી, પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અષ્ટપ્રવચન માતારૂપ અથવા આચારંગાદિ દ્વાદશાંગીરૂપ જ્ઞાન લેવાતું છે. અને એ સમ્યગ્જ્ઞાનની સમ્યગ્દર્શનનો સદ્ભાવ હોય તો પણ ભજના ગણવાની છે.

આ બાબત ટીકાકાર મહારાજ જણાવે છે કે—સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થયા બાદ તુર્ત મૃત્યુ પામનાર કોઈક આત્માને વિશિષ્ટ જ્ઞાન નથી પણ હોતું, એ રીતે સમ્યગ્જ્ઞાનની સમ્યગ્દર્શનમાં ભજના બરાબર વ્યાપે છે.

અહીં એક સ્થળે સામાન્ય જ્ઞાન લીધું, વળી ભજનાની સિદ્ધિ માટે વિશેષ જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું, એમાં અનેક શંકા—સમાધાન કરવાની જરૂર છે, પરંતુ તે પ્રસંગથી સચું. કારણ કે અમે તો ભાષ્યકારના અક્ષરોનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજી શકાય તેટલા પુરતો જ પ્રયાસ કરીએ છીએ, વધુ વિવેચન અવસરે ખીજે કયાંક વિચારાશે.

તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્ ॥૨।

તત્ત્વાનામર્થાનાં શ્રદ્ધાનં તત્ત્વેન વાહર્યાનાં શ્રદ્ધાનં

તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં, તત્ સમ્યગ્દર્શનમ્

તત્ત્વેન ભાવતો નિશ્ચિતમિત્યર્થઃ

તત્ત્વાનિ જીવાદીનિ વશ્યન્તે ।

ત एव चार्थास्तेषां શ્રદ્ધાનં તેષુ પ્રત્યયાવધારણમ્ ।

તદેવં પ્રથમ-સંભેગ-નિર્વેદાડનુકમ્પાસ્તિક્તકયાડડમિચ્યકિલક્ષણ
તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમિત્તિ ॥

સૂત્રાર્થઃ—તત્ત્વભૂતપદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે જ સમ્યગ્દર્શનઃ

ભાષ્યાર્થઃ—તેમાં તત્ત્વભૂત અર્થાત્ જે પ્રમાણે જેનું સ્વરૂપ સર્વજ્ઞદષ્ટિમાં આવેલું છે, તે પ્રમાણે રહેલા પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન અથવા તત્ત્વથી પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન, અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન તત્ત્વેન ભાવથી નિશ્ચિત-પણે તત્ત્વો=જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બન્ધ અને મોક્ષ

રૂપે છે તે આગળ કહેવાશે, તે તત્ત્વો-તે જ પદાર્થો, તેનું શ્રદ્ધાન અથવા પ્રતીતિપૂર્વક તે તત્ત્વોનું અવધારણ કરવું તે સમ્યગ્દર્શન.

આ પ્રમાણે પ્રશમ, સંવેગ નિર્વેદ, અનુકમ્પા તથા આસ્તિક્યાદિ ગુણોની અભિવ્યક્તિ=પ્રગટપણું એ જેનું લક્ષણ છે અને તત્ત્વભૂત પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન એ જેનું સ્વરૂપ છે તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

વિવેચન:- લાભ્યમાં જે તત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપન્યાસના અર્થવાળું છે, અર્થાત્ પ્રથમસૂત્રમાં સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને જે મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો, તેમાં સમ્યગ્દર્શન કેને કહેવાય? તે અહીં જણાવે છે-એમ સમજવાનું છે.

પ્રતીતિરૂપે અર્થાત્ જાણવારૂપે તત્ત્વર્થ શ્રદ્ધાન ભલે કદાચ ન હોય, પરંતુ મિથ્યાત્વ મોહનીયના ક્ષયોપશમાદિ કારણથી રૂચિરૂપ હોય તેને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. એટલે કે તે અજ્ઞાનનું પરિણામાન્તર છે.

તત્ત્વ એ થયું કે-મિથ્યાત્વાદિના ક્ષયોપશમાદિ કારણથી સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્દર્શનથી અજ્ઞાનનું પરિણામાન્તર સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે, એમ સમજવું. આ તો સૂત્રનો સામુદાયિક અર્થ થયો.

હવે સૂત્રના પ્રત્યેક અવયવોને અંગે લાભ્યકારના કથન ઉપર વિચારીએ.

તત્ત્વ એટલે અવિપરીત અર્થો એટલે જીવાજીવાદિ જાણી શકાતા પદાર્થો, તેનું જે શ્રદ્ધાન અર્થાત્ (આ વસ્તુ આ પ્રમાણે જ છે.) એવી જે રુચિ તેનું નામ તત્ત્વર્થ શ્રદ્ધાન.

શંકા :-જે તત્ત્વ હોય તે પદાર્થ સિવાય નથી હોતું, અર્થાત્ પદાર્થ તત્ત્વ સિવાય નથી હોતો. તો તત્ત્વ અને અર્થ એ એમાંથી એકનું જ ગ્રહણ કરવું ઉચિત હોઈ 'તત્ત્વશ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શનમ્' એમ બોલો, અથવા 'અર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શનમ્' એ પ્રમાણે બોલો, પરંતુ 'તત્ત્વર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શનમ્' એમાં તત્ત્વ અને અર્થ એ બેનું ગ્રહણ કરવું ઉચિત નથી.

અભ્યાસ :—તત્ત્વ અને અર્થ બંને પદ્મું અહણ કરવું અયોગ્ય નથી, કિન્તુ યોગ્ય જ છે.

કારણ કે સાંખ્ય વિગેરે મતવાળા જીવાજીવાદિ પદાર્થોને માને છે, પરંતુ સર્વજ્ઞની દષ્ટિએ જે પ્રમાણે તેનું નિત્યા—નિત્યાદિ સ્વરૂપ માગવું જોઈએ, તે મુજબ અવિપરીતપણે માનતા નથી, પરંતુ નિત્ય જીવ છે. એમ વિપરીતપણે માને છે.

તેથી અર્થ પદની સાથે તત્ત્વ પદની ખાસ જરૂર છે.

વળી જેઓ જીવાદિ પદાર્થોને એકાંત નિત્ય અથવા એકાંત અનિત્યપણે માનવાવાળા છે, તેઓને પદાર્થ કે જે અર્થની ક્રિયાવાળો હોવો જ જોઈએ, તે અર્થક્રિયાશૂન્ય થશે. અને પદાર્થ એવું નામ છતાં પણ જો તેમાં અર્થક્રિયાશૂન્યપણું આવે તો પણ અનર્થ=અપદાર્થ થશે.

જે વસ્તુ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચયાદિમાં સવિસ્તરપણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે, પદાર્થો તો તેઓને પણ માનવા છે, આ મંતવ્યના નિરાશ માટે તત્ત્વ અને અર્થ બંનેનું કથન કરવામાં આવેલ છે.

પદાર્થોમાં એકાંત નિત્યપણાનું કિંવા એકાંત અનિત્યપણાનું મંતવ્ય ન આવી જાય, તેમ જ અભાવાદિને પદાર્થ તરીકે ન ગણી લેવાય, તે માટે તત્ત્વ અને અર્થ એ બંને પદોની જરૂર છે.

તાત્પર્ય એ થયું કે—નિત્યાનિત્યાદિ રૂપ અવિપરીત અર્થવાળા જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું જે શ્રદ્ધાન તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે.

શંકા :—જો એમ હોય અર્થાત્ કપિલાદિએ વિપરીતપણે માનેલા જીવાદિ પદાર્થો ન આવી જાય, તે માટે તત્ત્વ પદની જરૂર જ હોય, તો પછી એકલા તત્ત્વ પદને જ રાખો ! કારણ કે જે તત્ત્વ હશે તે અર્થ રૂપે હોવાનું જ.

પદાર્થો તત્ત્વરૂપે અને અતત્ત્વરૂપે એમ બે રીતે સંભવી શકે, પરંતુ જે તત્ત્વ હુશે તેનો પદાર્થ જ હોવાનો છે. અર્થાત્ સાંખ્યાદિએ કહ્યેલા પદાર્થો તત્ત્વમાં વ્યભિચાર પામે છે, એટલે કે અતત્ત્વ રૂપે હોય છે. પરંતુ તત્ત્વ જે છે તેનો પદાર્થમાં વ્યભિચાર થતો નથી, જે જે તત્ત્વો હોય છે તે તે પદાર્થ રૂપે હોવાના જ છે.

યતઃ તદ્ભાવસ્તત્ત્વમ્ અર્થયોગાત્ તેનો જે ભાવ યથાર્થપણું તે જ તત્ત્વ છે, તે પદાર્થનો યોગ હોય તો જ સંભવે છે, માટે તત્ત્વનું ગ્રહણ ભલે રહ્યું, પરંતુ નિષ્પ્રયોજન અર્થનું ગ્રહણ શા માટે કરે છે ?

સમાધાન :-જો કે વસ્તુએ સ્થિતિ ઉપરનું કથન વ્યાજબી છે, પરંતુ શૂન્યતાદિ અનર્થ રૂપ બ્રહ્મ સત્યં જગત્ મિથ્યા ઈત્યાદિ વાક્યોની માફક કલ્પિત તત્ત્વ પણ ઔદ્ધ વિગેરે કેટલાક દાર્શનિકો તરફથી માનવામાં આવે છે, તેનો નિરાસ કરવા માટે અર્થ પદની પણ ગરૂરિયાત છે.

વર્ણી ઉભય પદમાં દોષ આવતો હોય તો જ વિશેષણ-વિશેષ્ય ભાવ હોવો જોઈએ, અન્યથા ન હોય એવું પણ કાંઈ નથી., એક પદમાં દોષ આવતો હોય તો પણ વિશેષણ-વિશેષ્ય ભાવ આપવામાં આવે છે.

જેમ કે અપૂ દ્રવ્યમ્ પૃથ્વી દ્રવ્યમ્ इति આ વાક્યોમાં પાણી તે દ્રવ્ય જ છે, પરંતુ જેટલા દ્રવ્યો તેટલા બધા પાણી જ નથી હોતા, તે પ્રમાણે પૃથ્વી એ દ્રવ્ય છે, પરંતુ જેટલા દ્રવ્યો તે બધા પૃથ્વી નથી. દ્રવ્ય તો પાણી હોય પૃથ્વી હોય અને પાણી તથા પૃથ્વી સિવાય બીજું પણ દ્રવ્ય હોઈ શકે.

આ પ્રમાણે અહીં પણ તત્ત્વભૂત હોય તે પદાર્થો જ હોય, પરંતુ પદાર્થો તો તત્ત્વાતત્ત્વ ભૂત અને પ્રકારના હોય; એટલે એક પદ વ્યભિચારવાળા વિશેષણ-વિશેષ્ય ભાવની અપેક્ષાએ તત્ત્વ

ભૂત પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે સમ્યગ્ દર્શન એમ માનવામાં કશું બાધકપણું નથી.

અથવા તો આટલી બધી સવિસ્તર અર્થાં વડે શું ! નિઃશંકે પણે ગ્રહણ થાય તેવો તત્ત્વાર્થ પદનો બીજો જ વિગ્રહ કહેવામાં આવે છે. :-

તત્ત્વેન અર્થાનાં શ્રદ્ધાન = તત્ત્વ વડે અર્થોનું શ્રદ્ધાન તે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન.

આ કથન પણ અર્થની અપેક્ષાવાળું છે, ત્રણ પદનો તૃતીયા તત્પુરુષ સમાસ ઘટી શકતો જ નથી, અહીં આ પ્રમાણે સમાસ કરવો.

અર્થાનાં શ્રદ્ધાન પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે અર્થશ્રદ્ધાન તત્ત્વેન અર્થશ્રદ્ધાન = તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન ભાષ્યકાર મહારાજએ ભાષ્યમાં જે 'વા' પદ આપેલું છે, તે અન્ય પક્ષ જણાવવા માટે આપેલું છે,

એટલે કે તત્ત્વાનાં અર્થાનાં શ્રદ્ધાન એ પ્રમાણે તત્ત્વ અને અર્થ પદનો કર્મધારય સમાસ કરી તત્ત્વાર્થનો શ્રદ્ધાન પદની સાથે પછી તત્પુરુષ સમાસ કરે. અથવા હમણાં જ ઉપર જણાવ્યા મુજબ અર્થાનાં શ્રદ્ધાન એ પ્રમાણે પ્રથમ પછી તત્પુરુષ સમાસ કરી, પછી તત્ત્વેન અર્થશ્રદ્ધાનમ્ એ પ્રમાણે તૃતીયા તત્પુરુષ સમાસ કરવો.

અર્થાત્ તત્ત્વ વડે જ્યાં અર્થોનું પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન હોય ત્યાં સમ્યગ્ દર્શન છે. એ લક્ષ્ય જણાવ્યું.

હવે આ જ વસ્તુનો ભાષ્યકાર સ્વયં ભાવાર્થ જણાવે છે, 'તત્ત્વેન અર્થશ્રદ્ધાન' એમાં જે તત્ત્વેન પદ છે. તેનો અર્થ જે પ્રમાણે જે વસ્તુ રહેલી હોય તે પ્રમાણે તે વસ્તુનું શ્રદ્ધાન, પરંતુ વિપરીતપણે નહિ અને તે પણ માતા-પિતા વિગેરેની દાક્ષિણ્ય-તૌથી નહિ, એટલે નાનું બાળક માતાની સાથે દેરાસર દર્શન

કરવા બધ, ત્યારે માતા નમસ્કાર કરે, એટલે બાળક પણ નમસ્કાર કરે, તે પ્રમાણે ઓઘથી નહિ, પરંતુ પોતાની સમજ પૂર્વક જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તેનું નામ સમ્યગ્ દર્શન છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે પણ સંદિગ્ધ નહીં, પણ નિશ્ચિત એટલે કે સર્વજ્ઞ ભગવતોએ કેવળ-જ્ઞાનવડે જીવાજીવાદિ પદાર્થો જે પ્રમાણે જોયા છે, તે તે પ્રમાણે જ છે એમ ચોક્કસ શ્રદ્ધાન હોય તેનું જ નામ સમ્યગ્દર્શન છે. તત્ત્વેન એ પદનો અર્થ યથાવસ્થિત વસ્તુ વિષયપણે એ પ્રમાણે કરવો, અથવા ભાવથી અર્થાત્ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે 'સ્વ પ્રતિપત્તિથી' શ્રદ્ધાન એ પ્રમાણે કરવો.

આ પ્રમાણે તત્ત્વાનાં અર્થોનાં શ્રદ્ધાન અને તત્ત્વેન અર્થોનાં શ્રદ્ધાન એ બંને પ્રકારના સમાસની કલ્પના જણાવીને હવે સૂત્ર સંબંધી અવયવવર્થ જણાવે છે.

આ વિપરીત ભાવ વ્યવસ્થિત એટલે કે સર્વજ્ઞની દષ્ટિએ જે પ્રમાણે જે પદાર્થોના ભાવ જોવાયા છે, તે પ્રમાણે જે હોય તે જ જીવાજીવાદિ પદાર્થો છે. સામાન્યતઃ સર્વ દર્શનકારો જીવાજીવાદિ પદાર્થો તો માને જ, પરંતુ તે પદાર્થોના લક્ષણોમાં વ્યભિચાર હોય છે, પદાર્થોના શ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનને અંગે જે જીવાજીવાદિ પદાર્થો માનવાના છે તેમાં જીવ તે જ કહેવાય કે જેનું ઉપયોગ એ લક્ષણ છે, જેની સવિસ્તર વ્યાખ્યા ઉપયોગ-લક્ષણો જીવઃ એ સૂત્રથી પ્રારંભીને કરવામાં આવશે.

ભાષ્યની પંક્તિમાં ત પવ ચાર્થાઃ એ વાક્યમાં તત્ત્વાનિ ના સ્થાને સર્વનામસંજ્ઞક તે પદ વાપર્યું છે, તો તે તત્ત્વ શબ્દ નપુસંક હોવાથી તે ન થતાં તાનિ થવું જોઈએ, છતાં તે એમ પુલ્લિંગ નિર્દેશ ભાષ્યકારે જે કર્યો છે, તે અર્થ એ પુલ્લિંગ છે અને તદ્દ પદને તેનું વિશેષણ કરવું છે, તે કારણથી તે એ પ્રમાણે જ પુલ્લિંગ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તેનું નામ સમ્યક્ દર્શન કહેલું છે, તેમાં શ્રદ્ધાન પદનો અર્થ ભાષ્યકાર પોતે જ કરે છે. શ્રદ્ધાનમ્ પ્રત્યયાવકારણમ્ અર્થાત્ પ્રત્યયેન એટલે તદ્વાચરણીયકર્મણ્યે-પશમાદિના નિમિત્તેન આલોચનાદ્વાનેન વા તદ્વાવરણીય (દર્શન મોહ અથવા મતિજ્ઞાનના અપાયાંશની અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાનાવરણીય) ના ક્ષયોપશમાદિ વડે કિંવા વિચારણા જ્ઞાન વડે શ્રુત વિગેરે સંબંધી વિચારણા કરી 'આ વસ્તુ આ પ્રમાણે જ છે,' ઈત્યાકારક રૂચિરૂપ આત્માની વૃત્તિ તેનું નામ પ્રત્યયાવધારણુ કહેવાય.

શંકા :-ભાષ્યમાં 'તત્ત્વેન વાડર્થાનાં' એમાં અર્થ પદની ષષ્ઠી વિલક્ષિત કરેલી છે, તો આગળ ભાષ્યકાર મહારાજ એ અર્થ પદની જગ્યાએ જ વપરાયેલ તેણુ પદમાં ષષ્ઠી વિલક્ષિતનો પ્રયોગ ન કરતાં સપ્તમી વિલક્ષિતનો પ્રયોગ શા માટે કરે છે ?

સમાધાન :-કેટલાક અર્થોમાં ષષ્ઠી અને સપ્તમી બંને વિલક્ષિત વપરાય છે, તે જણાવવા માટે પ્રથમ અર્થ પદની ષષ્ઠી વિલક્ષિત જણાવવા છતાં તેણુ માં સપ્તમી વિલક્ષિત જણાવવામાં આવેલ છે. જેમ કે ગિરેઃ સ્તરવઃ ગિરૌ તરવઃ इति પર્વતના ઝાડો અથવા પર્વતમાં ઝાડો, જે જેના અવયવો હોય તે તેમાં હોઈ શકે છે, એ પ્રમાણે અહીં પણ જે જીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન છે, તે શ્રદ્ધાન જીવાદિક વિષય હોઈ શકે જ છે, અને તે અપેક્ષાએ વિષય સપ્તમી સુખેથી થઈ શકે છે,

આ પ્રમાણે તદ્વાર્થશ્રદ્ધાન એ પદનું વિવરણ કરીને સમ્યક્ દર્શન પદનું પ્રથમ વિવરણ કરેલું હોવાથી આ સમ્યક્દર્શન કોઈ પણ આત્મામાં (પોતાના આત્મામાં પણ) ઉત્પન્ન થયું હોય અને તે ધીજી વ્યક્તિ બાણી શકે તેવા પ્રકારનું લિંગ ભાવાર્થથી કહેવામાં આવે છે.

કોઈ પણ વાક્યનો વાક્યાર્થ, મહા વાક્યાર્થ અને ભાવાર્થ (ઐદંપર્ય) એમ ત્રણ પ્રકારે અર્થ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-લક્ષણ બે પ્રકારનું હોય છે, એક સ્વરૂપ લક્ષણ અને બીજું ઓળખવા માટેનું લક્ષણ, અગ્નિમાં દાહ-કતા એ સ્વરૂપ લક્ષણ છે. અને ધૂમ એ ઓળખવા પુરતું લક્ષણ છે, ઉપર મુજબ શ્રદ્ધાન એટલે પ્રતીતિ પૂર્વક અવધારણ છે, તે સ્વરૂપ લક્ષણ છે, અને આગળ જેનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. તે પ્રશમાદિ સમ્યક્ત્વને ઓળખવાના લિંગો છે, તે કારણથી પ્રશમ સંવેગાદિ લિંગો કહેવામાં આવે છે.

તેમાં પ્રશમ એટલે ક્રોધના ક્ષયોપશમ વિગેરેથી દોષનું નિમિત્ત હોય અથવા ન હોય તો પણ ક્ષમાનો પરિણામ.

સંવેગ એટલે નરકાદિ ગતિમાં પરિભ્રમણની વિચારણાને અંગે ઉત્પન્ન થયેલો ભય.

નિર્વેદ એટલે દેવાદિક સુખોમાં પણ દુઃખ યુક્તિ માની માત્ર મોક્ષની જ અભિલાષા કરે. (સંવેગ અને નિર્વેદના લક્ષણોનો વિપર્યાસ પણ યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યો છે, જે નિર્વેદનું લક્ષણ તે સંવેગનું મનાય છે અને સંવેદનું લક્ષણ નિર્વેદનું માનવામાં આવ્યું છે.

અનુકમ્પા એટલે દુઃખી જીવો ઉપર કરૂણાયુક્તિ.

આસ્તિક્ય એટલે જીવ છે, જીવ નિત્ય છે, કર્મનો કર્તા છે, ભોક્તા, મોક્ષ છે અને મોક્ષના ઉપાયો છે આટલું શ્રદ્ધાન હોય તે આસ્તિક્ય.

અહીં લૌકિક વ્યવહારમાં અસ્તિ પરલોકાદિ-મતિરસ્યેતિ આસ્તિકઃ તદ્માયઃ આસ્તિક્યમ્ એ પ્રમાણે અર્થ કરવાનો નથી, કારણ કે અભવ્યો પણ પારલૌકિક દેવલવાદિના પૌદ્ગલિક સુખની ઈચ્છાથી દ્રવ્ય ચારિત્રનું આરાધન કરનારા હોય છે. અને પરભવને માનનારા હોય છે તો તેમને પણ આસ્તિક કહેવા પડશે. માટે લૌકિક આસ્તિક્ય અહીં માનવાનું નથી.

તેમજ જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું સામાન્યતઃ શ્રદ્ધાનરૂપ આસ્તિક્ય પણ અહીં લેવાનું નથી, પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જીવ છે.

જીવ નિત્ય છે, કર્મનો કર્તા છે, ભોક્તા છે, મોક્ષ છે અને તેના ઉપાયો છે. આ જાતની શ્રદ્ધારૂપ આસ્તિક્ય લેવાનું છે.

આ પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદાદિ લક્ષણોનું પ્રગટપણું તે જ તેનું ચિન્હરૂપ લક્ષણ છે તે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનાત્મક સમ્યગ્ દર્શન છે.

આવા પ્રકારના લિંગો યુક્ત જો તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાને તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે, પરંતુ મુખેથી કહેવા પુરતું જ અહીં તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાને લેવાનું નથી.

અહીંથી હરિભદ્રસૂરિ પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય પ્રગટ કરે છે. પ્રશમાદિ સર્વલિંગોથી યુક્ત જો તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાને હોય તો તે નૈશ્ચયિક સમ્યક્ત્વ છે. જમોળનિ પામહા તં સંમંતિ પામહા 'જો મુનિપણું છે તે જ સમ્યગ્ દર્શન છે.' ઇત્યાદિ વચન વિષયવાળું અર્થાત્ કારક અને રોચક-દીપક ત્રણ સમ્યક્ત્વમાં જો અપ્રમત્ત ભાવનું કારક સમ્યક્ત્વ છે, તે જ વસ્તુતાએ નૈશ્ચયિક સમ્યક્ત્વ છે. અને આસ્તિક્ય, અનુકંપાદિ પાંચ લિંગોમાંથી કોઈપણ એક લિંગ હોય તો તે વ્યવહારક સમ્યક્ત્વ એટલે તે ચોથા-પાંચમા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક યોગ્ય સમ્યક્ત્વ છે.

ભાષ્યકાર મહર્ષિએ પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યતા એ ક્રમ રાખ્યો છે છતાં ટીકાકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ આસ્તિક્યના અન્યતરલિંગયુક્ત એમ કહીને પ્રથમ જો આસ્તિક્ય રાખ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે આસ્તિક્યાદિલિંગો પ્રાયઃ પશ્ચાત્પૂર્વી વડે જ ઉત્પન્ન થાય છે.

અર્થાત્ સર્વથી પ્રથમ આસ્તિક્ય હોય તો જ અનુકંપા હોઈ શકે, આસ્તિક્ય અને અનુકંપા હોય, તો જ નિર્વેદ હોઈ શકે. આસ્તિક્ય, અનુકંપા અને નિર્વેદ હોય તો જ સંવેગ, ઘટી શકે.

આ વસ્તુ વિચાર કરતાં પણ ખ્યાલમાં આવે તેવી છે કારણ કે જ્યાં સુધી જીવ છે, નિત્ય છે, કર્મનો કર્તા-ભોક્તા છે, મોક્ષ છે, તેના ઉપાયો છે. આ જ વસ્તુના અસ્તિત્વ સંબંધી શ્રદ્ધાને ન થાય

ત્યાં સુધી અનુકંપા કિંવા શમ, સંવેગાદિ કોઈપણ રીતે ઘટી શકવાના નથી અને કોઈ વ્યક્તિમાં તેવા પ્રકારના શમ-સંવેગ જેવા ચિન્હો જણાતા હોય પરંતુ તે જે આસ્તિક્ય વિનાનો હોય તો તે વસ્તુતઃ શમ, સંવેગાદિ રૂપ જ નથી.

આ ઉપરથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે શમ, સંવેગ, નિર્વેદ અને અનુકંપા એ ચારમાંથી ભલે કોઈ પણ એકાદ ચિન્હ હોય પરંતુ જે આસ્તિક્ય સાથે હોય તો જ તે સમ્યગ્દર્શનનું કારણ બને છે. આસ્તિક્ય વિના સમ્યગ્દર્શન કોઈ રીતે ઘટી શકતું નથી.

આ વસ્તુને વધુ સ્પષ્ટ કરવા ટીકાકાર મહારાજ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે ન પરમાર્થતઃ ઇત્યાદિ

જેઓને જિનવચન ઉપર પ્રતીતિપૂર્વક અવધારણુ નથી. અર્થાત્ શ્રદ્ધાન નથી તેઓને પરમાર્થથી અનુકંપા વિગેરે ઘટી શકતા જ નથી.

અહીં કહાય એમ થશે કે પ્રથમ, સંવેગાદિ ઉત્પત્તિ ક્રમની અપેક્ષા આસ્તિક્યનો જે પ્રથમ નંબર છે તો ભાષ્યકાર મહર્ષિએ આસ્તિક્યને પ્રથમ ન સુકતાં પ્રશમને કેમ પ્રથમ સુકયું? તો એ બાબતમાં સમાધાન થવું જોઈએ કે-ઉત્પત્તિ ક્રમની અપેક્ષાએ યદ્યપિ આસ્તિક્ય લિંગ સર્વથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે, તે હોય તો જ અનુકંપાદિ આવી શકે છે, પરંતુ પાંચલિંગોમાં સર્વથી ઉત્તમ લિંગ જે કોઈપણ હોય તો તે પ્રશમ છે એ જણાવવા માટે ભાષ્યકારે પ્રશમને પ્રથમ નંબર આપ્યો છે. ટીકાકારે પણ એ જ બાબત 'પ્રશમાદિક્રમોપઃચાસરતુ યથા પ્રાઘાન્યાર્મિત્તિ' એ પંક્તિથી સ્પષ્ટ કરેલ છે.

શંકા :-તમો તત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સ્વરૂપ સમ્યગ્ દર્શન કહો છો, અર્થાત્ જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું શ્રુતાદિના આલોચન પૂર્વક અવધારણુ હોય ત્યાં જ સમ્યગ્ દર્શન હોય. એવું ઉપર કહેવામાં આવેલ છે, જે એ વસ્તુ એ પ્રમાણે જ હોય તો જિનવચનના

અબળુ જેને કરમિ મતે ન આવડવાથી ગુરુ મહારાજએ મા રૂબે અને મા તુષ એવા બે પદો જ આપેલા છે, તે બે પદો પણ જેમ આવડતા નથી. અને તે બે પદને સ્થાને માપ તુષ એમ બોલવાથી જેનું નામ પણ માપતુષ મુનિ તરીકે શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેવા માસતુષ મુનિ સરખાને તો જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું અજ્ઞાનપણું હોવાથી પ્રત્યાયાવધારણુ રૂપ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન હોય જ નહિ, અને તે ન હોય, તો અત્યાર સુધીના કથન પ્રમાણે સમ્યગ્ દર્શન પણ તેમને ન હોઈ શકે. જ્યારે સિદ્ધાંતકારોએ માપતુષ મુનિને સમ્યક્ત્વ તો માન્યું છે, પરંતુ સાધુપણું-ચારિત્ર પણ માનેલું છે. તો તે કેમ બને?

સમાધાન :-જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી તેવાએને અજ્ઞાન હોય છે, પરંતુ સમ્યગ્દર્શનથી વિપરીત રૂચિમાં કારણભૂત જે મિથ્યાત્વ મોહનીય તેના ક્ષયોપશમથી તે આત્માને મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયનો અભાવ છે. અને આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ મોહના ઉદયનો અભાવ હોવાથી. તેવા આત્મામાં જે યત્કિચિત્ પણ જાણપણું છે, તેમાં સાચી જ શ્રદ્ધા છે. જેટલું જાણપણું છે, તેટલામાં યથાર્થ સાચી શ્રદ્ધા હોવાથી જ જે વસ્તુનું જાણપણું નથી. તેમાં પણ અનાયાધ=યથાપ્રવૃત્તિ હોવાથી, તેની અપ્રતિહત શક્તિ છે. અર્થાત્ નહિ જાણેલા પદાર્થોમાં પણ તેની પ્રવૃત્તિ તો યથાર્થ જ હોય છે.

આ કારણથી જ પંડિત પુરૂષો જે માર્ગની દેશનાને અનુસરવાવાળા હોય અને અસદ્ગ્રહ રહિત હોય તેને જ સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે.

તત્ત્વાર્થનું પ્રત્યાયાવધારણુ રૂપ શ્રદ્ધાન હો કે નહીં. પરંતુ માર્ગદેશનાનુસારીપણું તેમ જ અસદ્ગ્રહ-રહિતપણું આ બે બાબત હોય, તો તે આત્મા અવશ્ય સમ્યગ્દર્શનવાળો કહેવાય છે.

આ કથનથી માસતુષ સુનિ તેમજ તેમના સરખા બીજા મહાત્માઓને કદાચ જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું આલોચન પૂર્વક તત્વાર્થ શ્રદ્ધાન ન હોય, તો પણ સમ્યગ્ દર્શન હોવામાં કશો વિરોધ નથી. અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન જરૂર છે, અને સાધુપણું પણ છે.

પ્રશ્ન :-જ્યારે માર્ગદેશનાનુસારીપણું, તેમ જ અસદ્ગુણરહિતપણું એ સમ્યગ્ લક્ષણો છે. તો પછી અત્યાર સુધી ‘તત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્ દર્શનં’ ‘તત્ત્વેન અર્થાનાં પ્રત્યયાવધારણં’ આ બધું સૂત્રકાર-ભાષ્યકારને કહેવાની શી જરૂર પડી!

ઉત્તર :-જ (બાણુવાળા) પુરૂષોની અપેક્ષાએ જ ‘તત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં’ એ સૂત્રની રચના હોય. તેમ સંભવ છે, એટલે કે જેઓ જીવાજીવાદિ પદાર્થોને બાણુતા હોય, તેવાઓને તો શ્રુતાદિ આલોચના પૂર્વક અવધારણુ હોય, તો જ સમ્યગ્દર્શન છે. અન્યથા નથી. અને જેઓને જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું જ્ઞાન નથી. તેવાઓ માટે ભલે શ્રુતાદિ આલોચના પૂર્વક શ્રદ્ધા ન હોય, પરંતુ માર્ગદેશનાનુસારિપણું તેમ જ અસદ્ગુણરહિતપણું આ બે હોય, એટલે અવશ્ય સમ્યક્ત્વ હોય છે.

આ રીતે જ્ઞ-અને અજ્ઞ માટે જુદા જુદા લક્ષણો માનવા ઉચિત લાગે છે.

અજ્ઞ માટેનું લક્ષણ જ્ઞ-અજ્ઞ બંનેમાં વ્યાપક થઈ શકે તેવું છે. પરંતુ જ્ઞ માટેનું તત્વાર્થ શ્રદ્ધાન રૂપ લક્ષણ તો જ્ઞ વ્યક્તિઓમાં જ ઘટી શકે છે, બીજા માટે ઘટી શકે તેવું જણાતું નથી.

પ્રશ્ન :-કોઈ વખતે કોઈ તથાપ્રકારના આત્મામાં દેશનાનુ-સારિત્વ તથા અસદ્ગુણરહિતત્વ એ બંને જોવામાં આવતા હોય. પરંતુ ગુરૂની પરતંત્રતાને અંગે અસદ્ગુણ ભાવનું શ્રદ્ધાન થતું હોય, એટલે કે કોઈ બાબતમાં ગુરૂ આગ્રહી બની ગયા છે, અને યક્ષર્થે વસ્તુને અન્યથા પ્રરૂપે છે, ગુરૂના ઉપર શિષ્યને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોવાથી, ગુરૂ જે પ્રમાણે કહે છે. તે પ્રમાણે

શિષ્ય માનતો હોવાથી, ભલે ગુરૂને અસદ્ગુણ નથી. છતાં ગુરૂના વિશ્વાસે અસદ્ભાવનું શ્રદ્ધાન થાય છે, તેવા પ્રસંગે તેવા આત્માઓને અંગે સમ્યક્ત્વ માટે શું સમજવું!

ઉત્તર :-આ બાબત ઉત્તરાધ્યયન ચતુરંગી અધ્યયનની પાછળ ટીકામાં તથા કુમ્ભપયડી ઉપશમના કરણમાં ચર્ચવામાં આવી છે, પરંતુ બારીકાઈથી વિચારણા પાછળ ટીકાકાર માર્ગદેશનાનુસારિપણું, અસદ્ગુણરહિતપણું, એ બંને હોવા છતાં ગુરૂ-નિયોગથી પણ અસદ્ભાવના શ્રદ્ધાનથી, સમ્યક્ત્વ ચાલ્યું જવાનું જણાવે છે.

ન્યારે કુર્મપ્રકૃતિ ટીકાકાર ગુરૂ નિયોગે અસદ્ ભાવના શ્રદ્ધાનમાં સમ્યગ્ દર્શન ચાલ્યું જતું નથી, તેમ કહે છે.

તે બંને સ્થળો બારીકાઈથી વિચારવામાં આવે, તો બંને બાબતો સ્પષ્ટ થાય તેમ છે.

તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ પ્રમાણે લાગે છે—કે જે બાબત શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતમાં, પ્રતિપાદિત ન હોય, દાખલા તરીકે—માંડલીના સાત આંખેલ, કોઈ પરંપરા આંખેલ કરવાનું જણાવે છે, કોઈ એકાસણવાળી પરંપરા છે, આવી અથવા તો એક સમયમાં બે ઉપયોગની બાબત કે જેને અંગે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ અક્ષરો ન હોય.

જનભદ્રગણીજીની પરંપરાવાળા તેમના મત પ્રમાણે માને, મલ્લવાદીજીના મતવાળા તે પ્રમાણે માને અને સિદ્ધ-સેનજીના મતવાળા તે પ્રમાણે માને, તો તેમાં સમ્યક્ત્વનો આધ નથી.

પરંતુ જે બાબતને અંગે શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત અક્ષરો મળી આવતા હોય, છતાં ગુરૂ નિયોગથી અસદ્ભાવનું શ્રદ્ધાન હોય, તો ત્યાં મિથ્યાત્વ લાગે જ છે.

આ પ્રમાણે માનવું ઉચિત લાગે છે. તત્ત્વં કેવલિનો વિદતિ

વીર નિ. સં.
૨૫૦૧
આગમોદ્ધારકશ્રી
સ્વર્ગવાસ
સ્મૃ. ૨૫
૧૫-૧૦

ત્રિણવિંબં ત્રિણસારિસં
જૈનપ્રતિમા-ચૈત્યની
મહત્તા

વિક્રમ સં.
૨૦૩૧
વૈશાખ
પૃસ્તક
૩

દરેક આર્ય કે અનાર્યવર્ગ પોતપોતાના દેવોને અંગે દેવગૃહ એટલે દેડ કે દેરાસર કે મંદિર વગેરે શબ્દોથી માનનારો હોય છે.

સામાન્યરીતે કોઈપણ આસ્તિકવર્ગ પોતાના મતને પ્રવર્તાવનાર કે પ્રકાશનારને સર્વોત્તમ વ્યક્તિ તરીકે દેવને માનનાર શિવાય હોતો નથી. અને એ પણ સર્વ-આસ્તિકવર્ગની માન્યતા એક સરખી છે કે-સર્વકાળ એટલે ધર્મ પ્રવૃત્તિ જેટલો વખત થાય તેટલો અધો વખત દેવની હયાતી આ જગત ઉપર હોતી નથી અને હોય પણ નહિ.

વળી જેવી રીતે કાલાન્તરની અપેક્ષાએ દેવની સર્વકાળ હયાતી હોવી સંભવિત નથી-તેવીજ રીતે દેવની હયાતીની વખતે પણ સર્વક્ષેત્રમાં દેવની હયાતીનો સંભવ પણ હોતો નથી, કદાચ કોઈ દેવ તરીકે ગણાયેલું કે મનાયેલું સ્વરૂપ વૈક્રિય કે તેવી ચમત્કારિક શક્તિ-ક્ષારા અનેક સ્થાને પોતાના સ્વરૂપમાં પોતાનાં દર્શન દઈ શકે એમ

માનીએ, તો પણ તેવી ચમત્કારિક શક્તિનો હરેક વખતે અને હરેક ક્ષેત્ર માટે ઉપયોગ હોય નહિ અને હોવો સંભવિત પણ નથી.

તેથી દેવતત્ત્વને માનનારા હરેક આસ્તિક વર્ગને તો શું ? પરંતુ આર્થ અને શ્લેષ્ઠ તરીકે ગણાતા જનસમૂહને પણ દેવગૃહ એટલે દેવસ્થાન માનવાની જરૂર પડેલી છે, અને તે પ્રમાણે સર્વજનોએ માનેલ પણ છે.

જો કે દેવગૃહો અને દેવસ્થાનો સ્થાપવામાં આવ્યા પછી તેમાં કેટલાકોએ માત્ર દેવની આરાધના કે દેવની પૂજાની મુખ્યતા ન રાખતાં માત્ર પ્રાર્થનાની અને દેવની મહેરબાની આહવાની મુખ્યતા રાખેલી હોય છે, અને તેથી તેવો વર્ગ પોતાના ધ્યેયની મુખ્યતા ન રાખતાં દેવની મૂર્તિના અપલાપને માટે એટલે સુધી બકવાદ કરવાને તૈયાર થાય છે કે—

દેવ તો ચેતનામય છે અને મૂર્તિ જડતામય છે, દેવ તો સર્વ-શક્તિમય છે અને મૂર્તિ શક્તિ રહિત છે, દેવ જ્યારે સ્વ-પ્રતિષ્ઠિત છે. ત્યારે મૂર્તિ પર-પ્રતિષ્ઠિત છે, માટે મૂર્તિને દેવ તરીકે માની શકાય નહિ.

પરંતુ એવા કુતર્કી કરનારા કે કુવિકલ્પો બાહર કરનારા તેમજ અવિચારી બોલનારા મનુષ્યોને એ વિચાર નથી આવતો કે—જેઓને તમે ઈશ્વરના દૂત તરીકે કે ઈશ્વરના પુત્ર તરીકે કે ઈશ્વરના અવતાર તરીકે માનો છો—તેઓ મૂર્તિમંત શરીરવાળા હતા કે કેમ?

જો તેઓ શરીરવાળા હોઈને મૂર્તિમંત હતા, તો તેનું પ્રતિબિંબ હોય કે નહિ? ચેતનાવાળા હતા કે નહિ? તેઓ માઆપથી જન્મેલા હતા કે માઆપ વગરજ જન્મેલા હતા? જ્યારે તેઓ ચેતનાવંત હતા, મૂર્તિમંત હતા, માઆપથી જન્મેલા હતા, તો પછી તેઓને માનવા એ જો વ્યાજબી હોય તો પછી તેમની મૂર્તિની માન્યતા કેમ વ્યાજબી ન હોય ?

વળી જો તેઓ ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ છે, તો તેમના ઉપદેશો-આચરણોમાં વિસંવાદ કેમ ?

માટે 'ચિતનાવંત પ્રભુની જડમૂર્તિ' ન હોઈ શકે' આ જાતના કુતર્કનું મહત્ત્વ નથી.

વળી કેટલાક આપણા જ ભાઈઓ શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતના નામે સ્થાપના નિક્ષેપની પૂજ્યતા-આરાધ્યતામાં વાંધો ઉઠાવે છે, પૂજામાં હિંસાની ભડક બેસાડે છે,

હકીકતમાં તે લોકોનું આગમીય પરિભાષાનું સદંતર અજ્ઞાન છે.

વળી તેઓ જે અર્ધસત્ય કે ભ્રામક તેમજ એક પક્ષીય દલીલોની રજૂઆત જે વર્ગ આગળ કરે છે તે વર્ગ સંપૂર્ણ અજ્ઞાનથી ભરેલો હોવાને લીધે ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજના જન્મ કલ્યાણકની વખતે મેરૂ ઉપર થતા અભિષેક, ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજના કેવળજ્ઞાનની વખતે થતી સમવસરણુની રચના અને તેજ સમવસરણુમાં પૂર્વબાજુ ધીરાજેલા ભગવાનના મરખી બાકીની ત્રણ દિશામાં ધીરાજમાન થતી મૂર્તિઓ અને યાવત્ ભગવાનના નિર્વાણ પછી પણ તેમનો થયેલો નિર્વાણ-કલ્યાણકનો ઓચ્છવ એ વિગેરે વસ્તુઓ તે અજ્ઞાની લોકો જાણતા પણ ન હોય, જાણે પણ નહિ, અને તેથી તે મૂર્તિને ઉડાવનાર કુતર્કવાદી જૈનાભાસ વેષધારીયોને આથી વાત કહી શકે નહિ.

તે કુતર્કવાદીઓ પોતાના દીક્ષા-મહોત્સવ વિગેરે અને મરણ-મહોત્સવ તો હિંસામય છતાં પણ રોકતા નથી, માત્ર ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજની પૂજાને તેઓ રોકવા માટે હિંસાના નામનું ઓહું ઉભું કરે છે, પરંતુ આસ્તિકવર્ગ ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજના ચૈત્યોનો મહિમા સારી રીતે સમજી શકે છે અને સમજી શકે તેમ પણ છે, જેઓને તે મહિમાની વિશેષ જિજ્ઞાસા હોય, તેઓને તેની મૂર્તિ કરવા માટે નીચેના મુદ્દાઓ વિચારવાની જરૂર છે.

૧. અન્ય-દર્શનકારોનું અને તેને માનનારાઓનું દેવતત્ત્વને અંગે સ્વાધ્યક્ષે જે મન્તવ્ય થતું હોય, પરન્તુ જૈનદર્શનનું અને તેને અનુસરનારાઓનું તો સર્વકાળ એ મન્તવ્ય નિશ્ચિત છે કે—

હરેક આત્માએ વીતરાગ-દશા મેળવવા તૈયાર રહેવું—એ સાધ્યું પ્રાપ્ત્ય જૈનશાસનમાં એટલું બધું છે કે જેને વીતરાગપણું અને તેના ક્ષણ સ્વરૂપ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા થાય તે ભવ્ય જ ગણાય. આ વીતરાગપણાનો જો કોઈ આદર્શ હોય તો તે માત્ર વીતરાગનું પ્રતિબિંબ છે.

એટલે જેઓને વીતરાગપણું ધ્યેય તરીકે હોય તેઓએ વીતરાગના આદર્શ તરીકે ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજની મૂર્તિનું ધ્યેયપણું રાખવું જોઈએ.

૨. ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજનો શાસન સર્વકાળ સાધુમહાત્માઓ દ્વારા ચાલ્યું છે—ચાલે છે અને ચાલશે, પરન્તુ એ સાધુમહાત્માઓ સકપાયી હોય, પ્રમત્ત હોય, રાગ-દ્વેષથી દોરાયેલા હોય, તેથી તેઓ માત્ર ઉપદેશ દ્વારા શાસનને પ્રવર્તાવી શકે, પરન્તુ વીતરાગપણાના ધ્યેય તરફ દોરનાર જો કોઈ નિર્દોષ આદર્શ હોય તો તે ભગવાન જિનેશ્વર-મહારાજની મૂર્તિ છે.

૩. એ વાત તો વાચકોના ખ્યાલ ખુદાર નહિજ હોય કે સાધુ-મહાત્માઓદ્વારા શાસનની પ્રવૃત્તિ થઈને વીતરાગપણાનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ માત્ર કર્મભૂમિમાં, અને તેમાં પણ મુખ્યતાએ આર્યક્ષેત્રોમાં જ હોય છે, તેથી જો સાધુ-મહાત્માને ધર્મની જડ ગણવામાં આવે તો માત્ર કર્મભૂમિના આર્યક્ષેત્રો શિવાય અન્ય-ક્ષેત્રોમાં ધર્મનો અભાવ માનવો પડે, પરન્તુ જે અર્ધલોકમાં-ભવનપતિ વગેરેમાં, તિસ્થલોકમાં-સૂર્યાચન્દ્રાદિક અસંખ્યદેવોમાં અને ઊર્ધ્વલોકમાં-સૌધર્મઆદિક દેવલોકના દેવતાઓમાં સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મનો સદ્ભાવ શાસ્ત્રકારોએ હુમ્મેશને માટે માન્યો છે, અને તે તે દેવતાઓમાં સર્વકાળે, સર્વ તીર્થકરોએ સમ્યગ્દષ્ટિ એવા દેવોનો

વર્ગ જણાવેલો છે, તે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવતાવર્ગને પણ વીતરાગપણાનું ધ્યેય હોઈને વીતરાગના આદર્શરૂપ મૂર્તિની માન્યતા હોયજ છે.

(આ સ્થાને ધ્યાન રાખવું કે-કેટલાક મુઘ્ધ મનુષ્યોને ઠગવા માટે કેટલાક કુર્તકવાદીઓ 'મૂર્તિપૂજા' એ દેવતાનું કર્તવ્ય છે, પણ મનુષ્યનું કર્તવ્ય નથી-એમ પ્રલાપ કરે છે, પરન્તુ તેઓએ સમજવું જોઈએ કે-શાસ્ત્રોમાં કેઈપણ જગોપર શ્રાવકને અંગે મૂર્તિપૂજાને નિષેધ નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ દ્રૌપદી, સુવર્ણશુલિકાનાં દષ્ટાંતોથી તથા વિશાલાના સ્તૂપ અને આચારાંગમાં જણાવાયેલા શ્રાવકોના દેવકુલ અને દેવાયતનોથી શ્રાવકોને પણ મૂર્તિપૂજાની કર્તવ્યતા સિદ્ધ થાય છે. અને આવશ્યકાદિ-સૂત્રોમાં સ્થાને સ્થાને તેના પાઠો નજરે પડે છે. પરંતુ દેવતાઓની પૂજાઓનું વધારે જે વર્ણન છે, તે તો માત્ર ભગવાન જિનેશ્વર-દેવોની અતિશય પૂજ્યતા જણાવવા માટે જ છે.

તેથી જેમ ઘમ્મો મંગલો ની ગાથામાં દેવા વિ નં નમંસંતિ કહીને જેમ ધર્મની અધિકતા જણાવવામાં આવી છે, તેમ દેવતાઓના અધિકારોથી જિનેશ્વરોની અધિક પૂજ્યતા જણાવવામાં આવી છે.

શું તે કુર્તકવાદીઓ એમ માનવાને તૈયાર છે કે-ધર્મપરાયણ લોકો માત્ર દેવતાથી જ આરાધાય, પણ મનુષ્યોથી તે આરાધાય નહિ અને આરાધના કરવી જોઈએ પણ નહિ.

વળી શ્રુતજ્ઞાનનો મહિમા દેખાડતાં દેવં નાગસુવ્રણકિન્નરગણ-સમ્ભૂઅમાલકિવર તેમજ દેવદાણવનરિન્દ્રગણચ્ચિચ્ચઅસ્સ વગેરે પાઠોથી શાસ્ત્ર એટલે શ્રુતજ્ઞાન, તે માત્ર દેવેન્દ્ર અને નરેન્દ્રોને જ આરાધ્ય છે, પરંતુ તે સિવાય તે શ્રુતજ્ઞાન સામાન્ય મનુષ્યોએ આરાધવું જોઈએ નહિ-એમ માનવા શું તૈયાર થાય ?)

૪ સમસ્ત જૈનદર્શનને અનુસરનાર જૈનવર્ગમાં મતભેદ વગર કેઈ-પણ વ્યક્તિ માનને પાત્ર બની શકતી હોય તો તે માત્ર ભગવાન જિનેશ્વરો છે, તેથી બીજા સર્વ ધર્મસ્થાનકો કરતાં ભગવાન જિનેશ્વર

મહારાજની મૂર્તિ જેમાં બીરાજમાન હોય તે જ સ્થાન સમગ્ર જૈનવર્ગને નિઃશકિતપણે અને અવરોધપણે માન્ય રહી શકે.

ગુદાગુદા ઉપાશ્રયોને અંગે, ગુદીગુદી સંસ્થાઓને અંગે, ગુદા ગુદા મંડળોને અંગે, ગુદી ગુદી વ્યક્તિઓને ગુદા ગુદા વર્ગની માન્યતા અને અમાન્યતા બંને થાય, પરંતુ ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ અને ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજને અંગે તો સર્વ જૈનીઓ અને જૈનધર્મને અનુસરનારાઓ વિરોધરહિતપણે અને એકસરખી રીતે માન્યતાની લાગણીવાળા હોય.

એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે સર્વ કાળ, સર્વ ક્ષેત્રો, સર્વ સ્થાનો અને સર્વ વર્ગોમાં એક સરખી રીતે વીતરાગપણાનું ધ્યેય આદર્શદ્વારા પ્રવર્ત્તાવનાર જો કોઈ હોય તો તે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની વીતરાગપણાની મૂર્તિ છે.

(વાચકવર્ગે ધ્યાન રાખવું કે-વર્ત્તમાનમાં કેટલાક પાખંડીયો ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના વીતરાગપણાના આદર્શની કિંમત પોતાના ગચ્છના, પોતાની પરંપરાના કે પોતાના સંઘાગના પુતળાને ગોઠવીને બગાડે છે, કેમકે-વીતરાગપણાના ધ્યેયથી ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની વીતરાગતામય મૂર્તિને દેખીને આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા જે તૈયાર થયેલો હોય છે, તેમાં તે પાખંડીઓનાં પુતળાંઓ અરેખર વિઘ્ન કરનાર થાય છે, જો કે તે પાખંડીઓના ભક્તોને તે પુતળાં દેખી ઉલ્લાસ થાય તેનો અસંભવ નથી, પરંતુ જેઓ તે પાખંડીઓને અનુસરનારા ન હોય અર્થાત્ તે પાખંડીઓને માનનારા ન હોય, તેવા ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાળી ત્રિકાલાબાધિત જૈનશાસનને અનુસરનારાઓની ભાવનાશ્રેણિ અને પરિણતિને બગારનારા થાય છે, અને તેથી તે પાખંડીઓ પોતાના માનીતા પુતળાં દ્વારા શાસનના સાચામાર્ગનું સત્યાનાશ કહાડનારા થાય છે.

આ વાત જો કે વધારે ચર્ચવા લાયક છે, છતાં આ તેનું મુખ્ય સ્થાન ન હોવાથી આટલેથી જ પતાવવી સારી છે.)

પ જો કે સામાન્ય રીતે સાધુ મહાત્માઓને આધારે જ શાસનનું પ્રવર્તવું થાય છે, પરંતુ સાધુ-લગવંતોએ પ્રવર્તવેલું લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજનું શાસન ટકવાનું કોઈપણ સાધન હોય તો તે માત્ર લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજનાં ચૈત્યો છે, એટલે વાચકે સમજવું જોઈએ કે-જે જે ક્ષેત્રોમાં જેમ જેમ લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજના શાસનની અધિક અધિક પ્રવૃત્તિ થશે, તેમ તેમ વીતરાગતામય આદર્શને ધારણ કરનાર લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિઓની સ્થાપના પણ અધિકાધિક થશે.

આ કારણથી શાસ્ત્રોમાં સ્થાને સ્થાને નગરના વર્ણનોના અધિકારે લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજના ચૈત્યોનાં જૂથો જણાવવામાં આવેલાં છે.

આ ઉપરથી સમજશે કે લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજ શાસનની સ્થાપના કરે, સાધુમહાત્માઓ તે શાસનનો પ્રચાર કરે, પરંતુ તે શાસનના ધ્યેયની અવિચળતા રાખીને શાસનને ટકાવનાર જો કોઈ પણ હોય તો તે માત્ર વીતરાગના આદર્શરૂપ લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ છે.

આ વાતને સમજનારો એ વાત સહેજે સમજી શકશે કે-લગવાનું મહાવીર મહારાજના વખતમાં પણ શ્રીજીક મહારાજ સરખા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનારાના પુત્ર અભયકુમારે કે જેઓ આખા જૈનવર્ગમાં બુદ્ધિના નિધાન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, તેવા શ્રી અભયકુમારે અનાયક્ષેત્રમાં ઉપજેલા નરને જૈનધર્મ પમાડવા માટે એટલે વીતરાગના શાસનમાં લાવવા માટે ખીજું પુસ્તક-રજોહરણ ન મોકલતાં લગવાનું ઋષભદેવજીની મૂર્તિ કેમ મોકલી ?

આ ઉપરથી એ વાત તો નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય કે-ક્ષેત્રાન્તરે, કાલાન્તરે, ભુવનાન્તરે કે લોકાન્તરે વીતરાગતાનું ધ્યેય ઉત્પન્ન કરનાર અને વીતરાગતાના માર્ગની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી વીતરાગ લગવાનના માર્ગને મેળવી આપનાર અપૂર્વ અને અજોડ એવું જો કોઈપણ સાધન હોય તો તે માત્ર લગવાનું જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ જ છે.

ભવિષ્યકાળના ઇતિહાસને શોધનારાઓ જો જૈનશાસનનું ધ્યેય જૈનશાસનની મહત્તા, જૈનશાસનનો પ્રચાર અને જૈનશાસનની બહો-જલાલી બાણવા અને બાણાવવાને સમર્થ થઈ શકશે તો તે માત્ર ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિઓ અને તેમના ચૈત્યોના આધારે થઈ શકશે.

ઉપરની હકીકત વિચારનાર મનુષ્ય-વીતરાગપણાના આદર્શવાળી ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિ અને તેને ખીરાજમાન કરવાનું સ્થાન જો ચૈત્ય-એ જોનો મહિમા સમજ્યા સિવાય રહેશે નહિ. અને જો તે મહિમા સમજવામાં આવશે, તો કોઈપણ પ્રકારે તે મનુષ્ય મૂર્તિ અને ચૈત્યો તરફ આદરભાવની નજર કર્યા સિવાય રહેશે નહીં.

હા... દિ... ક... ક્ષ... મા... પ... ના

તાત્વિક પદાર્થોની છણાવટવાળું અર્થગહન, ગંભીર, આગમિક પદાર્થોના વિવેચનથી ભરપૂર “આગમ જ્યોત” નું સંપાદન કરી દેવ-ગુરુકૃપાએ અધિકારી તત્ત્વ-જિજ્ઞાસુઓ સમક્ષ રજુ કરવાનો સત્પ્રયત્ન દશ વર્ષથી ચાલુ છે.

આ સંપાદનમાં પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીના આશયોથી વિરુદ્ધ અગર જિનશાસનની મર્યાદાથી વિપરીત કંઈ થયું હોય તે સર્વ બદલ....હાદિક શુદ્ધિ સાથે.

મિ... ઝળ... મિ.... દુ... કંક... ડં

[સંપાદક]

ત્યાગધર્મની મહત્તા

(૨)

[પૂજ્યપાદ, બહુશ્રુત, ગીતાર્થસાર્વભૌમ આગમોદ્ધારકશ્રીએ તત્વદષ્ટિથી ત્યાગધર્મનો મહિમા વિ. સં. ૧૯૮૯માં દૂકા નિબંધરૂપે લખેલ, જે યથાર્થદષ્ટિથી તત્ત્વ રૂચિવાળા જીવો માટે ખૂબ જ મનનીય હોઈ સુધારા-વધારા સાથે અહીં જિજ્ઞાસુ જીવોના હિતાર્થે રજૂ કરાય છે. સં.]

ત્યાગની સર્વોપરિ શ્રેષ્ઠતા સ્વભાવતઃ સિદ્ધ છે-પ્રસિદ્ધ છે, જગત-ભરમાં મચી રહેલા કલહમાં કારણભૂત ત્યાગનો અભાવ, એટલે કે રાગ-દ્વેષનો સદ્ભાવ છે.

ચિત્ર-વિચિત્ર દુઃખના અંબાર એ વિવિધ પ્રકારના રાગદ્વેષનાં સંભારણાં છે. જ્યાં રાગ ત્યાં ભય નિશ્ચિત છે.

ભતૃહરિને અનુભવને અંતે કબુલ કરવું પડ્યું કે ચરાગ્યમેષા-મયમ વસ્તુતઃ પ્રાણીમાત્રને માટે ત્યાગ એ વિધિના લેખની જેમ લલાટે લખાયેલો જ છે, પણ ત્યાગ ત્યાગમાંયે ફરક છે ને!

બલીહારી પ્રતિજ્ઞાથી સ્વીકારાયેલા-સહર્ષ અંગીકાર કરાયેલા ત્યાગની છે, મરણ કે વિયોગથી થતો ફરજિયાત ત્યાગ એ ત્યાગ નથી, કેમકે ત્યાંથી દુઃખના મૂળ-કારણભૂત રાગ ખસ્યો નથી, ત્યાગ કરવો પડ્યો છે, પણ હૃદયમાં વસ્યો નથી. જ્યારે હૃદયથી વધાવાયેલા ત્યાગમાં રાગના રામ રમી ગયા છે, અર્થાત્ રાગ રાખ [ભસ્મીભૂત] થયો છે.

રાગ ગયો એટલે રોગ ગયો, ત્યાગ આવ્યો, તંદુરસ્તી આવી. વિશુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાની આવી મળી, કહો કે આત્મ-રમણતાની અભિલાષા માત્ર ફળી!

ભલે ડાહી ડાહી વાતો બધા કરે, પણ ત્યાગ કરવો (આચરવો) એ સહજ નથી,

આત્મા અનાદિકાલથી, મોહરાજ્યે જગતભરમાં ફેલાવેલા અહં અને મમ મંત્રોની માયામાં એટલો મુગ્ધાયો છે, પૌદ્ગલિક [પર] પદાર્થોની પાછળ એટલો પાગલ બન્યો છે કે-એને પોતાના પાગલ-પણાનું ભાન થવું પણ મુશ્કેલ છે, ત્યાગની ભાવના થવી તો અતિ મુશ્કેલ છે ત્યાં ત્યાગના સ્વીકારની તો વાતજ શી? દુનિયાની સુલેહ શાંતિ માટે પણ રાજ્યને કાયદા ઘડવા પડે છે, એ કાયદા એટલે શું? વિચારશો તો જણાશે કે હાજત બહારની અમર્યાદાના ત્યાગ માટે જ એ કાયદા છે.

દુનિયાની સુલેહ, શાંતિ પણ તે ત્યાગને જ આભારી છે, એ કાયદાઓનું જેટલું પાલન, તેટલી સુલેહશાંતની હયાતી અને જેટલું ઉલ્લંઘન-તેટલી સુલેહ-શાંતિમાં સખલના.

કાયદાઓ છતાં કાયદાનો ભંગ કરવાથી સબનો ભય પ્રત્યક્ષ છતાં પણ ગુન્હાઓ બન્યા કરે છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-હાજત બહારની અમર્યાદાનો ત્યાગ પણ મુશ્કેલ છે, તો ઉચ્ચ-કોટિના ત્યાગના સ્વીકાર તથા પાલનની મુશ્કેલીમાં પૂછવું જ શું?

ત્યાગ મુશ્કેલ છે છતાં પણ દુઃખથી છૂટવાની તથા શાશ્વત સુખ મેળવવાની અભિલાષા ધરાવનારાઓને એના વિના સિદ્ધિ નથી.

જેના વિના છૂટકો જ નથી તે મુશ્કેલ હોય તો પણ તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યો જ છૂટકો! મુશ્કેલ ત્યાગ પણ તથાવિધ સંસ્કારોથી સહેલાઈથી પ્રાપ્ય બની શકે છે, પણ શરત એક કે-મરજી હોય તો માર્ગ થાય.

જેમ જૂનામાં જૂના (લાંબા કાલના) દર્દથી પીડાતો દર્દી પણ જો સદ્વૈધને શરણે જાય, તેના કથનાનુસાર અનુપાન યુક્ત ઔષધ લે, પરહેજી પાળે, તો તે તંદુરસ્ત બની શકે છે.

તેમ રાગદ્વેષરૂપી અતિજૂના-અરે! કાલ-જૂના રોગથી પીડાતાઓ પણ પ્રયત્ન કરે તો ત્યાગરૂપ અમોઘ ઔષધથી પોતાના વ્યાધિનું નિવારણ કરી શકે છે.

આવા ઉચ્ચ ત્યાગનો જેમ સત્કાર, સ્વીકાર, પ્રચાર તેમ પ્રબંધમાં, રાજ્યમાં, દેશમાં, જગત્કલમાં આનંદ, સુખ, શાંતિમય સામ્રાજ્યની સ્થાપનાનાં મૂલો સિંચાયાં સમજવાં.

સંસ્કાર માત્ર મુખ્યતથા રોજના રીતરિવાજ, સામાજિક પ્રણાલિકાઓ, પ્રચલિત સાહિત્ય, તથા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોને આભારી છે.

ન્યારે આ વાત તરફ નજર કરીશું ત્યારે એ કબુલ જ કરવું પડશે કે-કેવળ ત્યાગોત્પાદક, ત્યાગપોષક, ત્યાગપ્રચારક અનુષ્ઠાનો હોય તો તે જૈનોમાંજ છે.

જનદર્શન એટલે ત્યાગદર્શન કહો કે સર્વોપરિ ત્યાગદર્શન.

જૈનોના દેવ પણ સર્વથા ત્યાગી, ગુરૂ પણ સર્વથા ત્યાગી અને જૈનધર્મના અનુષ્ઠાનમાત્ર કે વ્રતાદિમાત્રમાં કેવળ ત્યાગ, ત્યાગને ત્યાગજ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

જૈનોનાં સાહિત્યમાં મુકત કંઠે પ્રશંસા ત્યાગનાં જ છે, ત્યાગનાંજ વર્ણનો ઠાંસી ઠાંસીને એમાં ભર્યાં છે!!!

જૈનોના દેવ (તારક દેવાધિદેવ) તે છે કે-જેઓની સેવામાં જન્મ-થીજ દેવતાઓ અને ઇંદ્રગણ હોય છે, છતાં પણ દુન્યવી ભોગોપ-ભોગથી તેઓ સહંતર નિર્લેપ હોય છે, અને છેલ્લે તેઓ પોતાના વિશાલ રાજ્યનો, તથા કુટુંબ-પરિવારનો પરિત્યાગ કરી, ત્યાગી બને છે, શરીર પરત્વે પણ કેવળ નિઃસ્પૃહ બની ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા-ઉચ્ચ ત્યાગ આદરે છે, જેને પરિણામે દેવત્વ પ્રાપ્ત કરે છે (કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શનાદિ આત્મીય ભાવ ઋદ્ધિ સંપ્રાપ્ત કરે છે.)

રાગીઓને સદાય રોવાનું હોય છે, અને ત્યાગીઓના ચરણે લક્ષ્મી આવીને સ્વયમ્ આળોટે છે. તેરમા તીર્થેશ શ્રી (વમલનાથ) ભગવાનની સ્તવના કરતાં શ્રીમદ્ આનંદધનજી કથે છે કે:-

ચરણુ કમલ કમલા વસેરે, નિર્મલ થીર પદ દોખ,
સમલ અથીર પદ પરિહરેરે, પંકજ પામર પેખ....

દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકરદેવની સેવામાં કરોડો દેવતાઓ કાયમ હાજર રહે છે, ડગલે ને પગલે ચાલતી વખતે દેવતાઓ સુવર્ણકમલ સ્થાપે છે, અર્થાત્ પ્રભુને જમીનપર પગ પણ મૂકવાનો વખત આવવા દેતા નથી અને સમોસરણુ રચે છે. અષ્ટ-મહાપ્રાતિહાર્ય એ પરમ તારકની સેવામાં ચોવીસે કલાક વિદ્યમાન જ હોય છે શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ, દિવ્ય પૌદ્ગલિક સામગ્રીની સેવાના સદ્ભાવમાં પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવ કેવળ નિર્લેપ હોય છે, માટેજ તેઓ વીતરાગ કહેવાય છે.

રાગ એ સંસારનું બીજ છે, રાગ-દ્વેષરૂપી સંસારનાં બીજ જેઓનાં બળી બળ્ય છે—તે ઉત્તમ આત્માઓ, ત્રિલોક પૂજ્ય દેવત્વને પામી સિદ્ધિનાં શાશ્વત સુખને સંપાદન કરે છે.

જૈનો જે મૂર્તિને પૂજે છે, તે પણ વીતરાગ સ્વરૂપેજ! જો કે ભકિત તથા પ્રેમોલ્લાસ માટે અંગરચના રચે છે, શ્રેષ્ઠ સુગંધી તથા કિંમતી દ્રવ્યોથી પૂજા—મહાપૂજાદિ કરે છે, પણ તે તમામ મૂળ વીતરાગ સ્વરૂપને અવલંબીનેજ, તથા પોતાથી પણ દિનપ્રતિદિન ત્યાગ વધારે કેળવાય તે માટેજ કરે છે.

કેમકે ત્યાગ વિના, દ્રવ્યાદિની મૂર્છા ઉતર્યા વિના, એ પ્રભુની આજ્ઞામાં રક્તપણું બની શકતું નથી.

જૈનેતરોમાં પણ દેવપૂજામાં બેશક ભકિત તથા પ્રેમપૂર્વક દ્રવ્ય ત્યાગ પુષ્કલ થાય છે. (ત્યાગના સ્વીકાર વિના કોઈપણ પ્રકારના ધર્મની આરાધના કે નીતિનું રક્ષણું સંભવિત-શક્ય નથી) પણ ત્યાં દેવનું વીતરાગી સ્વરૂપ માનવામાં આવતું નથી, તેમજ એ

પૂજનાદિના બદલામાં જે પૌદ્ગલિક પદાર્થો મેળવવાની ઇચ્છા વગેરે હોય છે, તેમાં પણ ત્યાગનું નામનિશાન હોતું નથી, પણ સ્વર્ગ કે તેવા દુન્યવી પદાર્થોની પ્રાપ્તિદ્વારા કેવળ રાગની પુષ્ટિ હોય છે, ઇતરમાં સરાગદેવની રાગમય ક્રિયાઓનો 'લીલા' એ શબ્દથી અચાવ કરવામાં આવે છે, બ્યારે જૈનદર્શનની માન્યતા એવી છે કે-રાગ-દ્વેષના સર્વથા ક્ષય વિના દેવત્વ પ્રાપ્ત થતું જ નથી. યત:—

દોષરહિતને લીલા નવિ ઘટેરે, લીલા દોષ વિલાસ.

શ્રીમદ્ આનંદધનજી.

મોટાની વાતો મોટા બાણે, દેવ-ગુરૂ કહે તે સાંભળવું, પણ એમની કરણી તરફ ન જોવું એવી પોલ જૈન દર્શનમાં નથી.

“ પ્રભુએ કહ્યું તે કરવું, પણ કયું તે નહિ કરવું એમ નથી.

સામર્થ્યના અભાવે ન થઈ શકે તે વાત જુદી ! પણ કરણીય છે તે તો કરણીયજ :

રાષ્ટ્રપ્રતિક્રમણના તપચિંતવણિના કાર્યોત્સર્ગમાં ત્રીર ભગવાને જી માસનો તપ કર્યો હતો, જીવ ! શું કરી શકીશ ? આ રીતે ચિંતવવામાં આવતી ભાવના પણ એજ વાત પુરવાર કરે છે.

ઇતરની દેવમૂર્તિના સ્વરૂપમાં અને તીર્થંકરદેવની મૂર્તિના સ્વરૂપમાં રહેલ રાગ તથા વિરાગનું અંતર પ્રત્યક્ષ દષ્ટિગોચર થાય છે. અન્ય દેવોની મૂર્તિ હથિયાર, માળા સ્ત્રી વિગેરે રાગ-દ્વેષ તથા મજાનની સામગ્રી સંયુક્ત છે, તથા અપૂર્ણતાની પ્રતીતિ કરાવે છે. બ્યારે જૈનોના તીર્થંકર દેવોની મૂર્તિ વીતરાગપણું તથા સંપૂર્ણ દેવત્વને દર્શાવે છે. યત:—

પ્રશમરસનિમગ્ન, દષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્ન,

વદનકમલમંકઃ કામિમીસંગશૂન્યઃ ।

કરયુગમયિ ચત્તે, શસ્ત્રસંવંધવંધં,

તદ્દાસિ જગત્તિ દેવો, ચીતરમ્સ્વમેવ, ॥

જૈનોના ગુરૂ પણ ત્યાગી હોય છે

જીવંતીભરને માટે કંચન-કામિનીનો ત્યાગ કરી, ઘરથી નીકળીને, પાંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી, તેનું તેઓ કાયમ પાલન કરે છે, કંચન-કામિની યાને રમા-રામાનીજ આ જગતમાં રામાયણ છે. કહેવત છે કે, 'જર, જમીન, જોડે એ ત્રણ કજીયાના છોડે.

આથી એક વાત સિદ્ધ છે કે-કુલેશનું વાસ્તવિક નિવારણ ઈચ્છનારાઓએ કંચન-કામિનીનો ત્યાગ કર્યેજ છૂટકો : એટલે કે ગૃહત્યાગ કર્યે જ છૂટકો, ઈતરમાં ગૃહસ્થાશ્રમ પણ આવશ્યક મનાય છે, જ્યારે જૈનદર્શનમાં એથી જુદું જ છે.

પોતાનાથી બાહ્યવયમાં સંયમ ન સ્વીકારાયો, માટે પશ્ચાત્તાપ કરી જેમ બને તેમ સંસારથી જલદી નીકળવાનું જૈન દર્શનનું ફરમાન છે, અર્થાત્ બાહ્યવયથી જ ત્યાગ આચરવાનો આદેશ છે.

જૈનોના ગુરૂઓ એક કૂટી કોડી પણ પાસે રાખતા નથી, વાહનનો ઉપયોગ કરતા નથી, સંયમનિર્વાહ પૂરતી ભિક્ષાના આધારે દેહદ્વારા જ્ઞાન-ધ્યાનાદિમાં નિમગ્ન રહેવા ઉપરાંત કર્મ-નિર્જરાર્થે તેઓ વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યા, ઉગ્ર-અભિગ્રહો આદિ કરે છે.

આવા મહર્ષિઓના પાત્રમાં સૂઝતા (નિર્દોષ) આહારાદિના દાનથી જૈનો પોતાનો નિસ્તાર માને છે.

આ દાનને જૈનદર્શન સુપાત્રદાન ગણે છે, તે તેમનામાં રહેલા તીવ્ર ત્યાગને જ આભારી છે. જૈનો તેઓનો પ્રવેશ-મહોત્સવાદિ અતિ આડંબરથી કરે છે. તેઓની ઁઠક આસપાસ કિમતી જરીયાન ચંદરવાઓ બાંધી ભક્તિ કરે છે, પણ તે તમામ ગુરૂના ત્યાગને આભારી છે. કેમકે જૈનો પોતે પણ ત્યાગના અભિલાષી છે. કહ્યું છે કે-જેને જે વસ્તુની જરૂર હોય તેણે તે વસ્તુ જેની પાસે હોય તેનું સન્માન કરવા જવું જોઈએ,

ઈતરો ગુરૂઓના ચરણે ધનના ઢગલા ધરે છે, જ્યારે જૈનો સંયમ-પોષણાર્થે ગુરૂની ભક્તિમાં ગમે તેટલો દ્રવ્ય-વ્યય કરે, પણ ગુરૂને પોતાને અંલકાર પહેરાવી ત્યાગને વિકૃત કરતા નથી :

અર્થાત્ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે “ જૈનોના દેવ-ગુરૂ ત્યાગી છે. એમના સત્કાર, સન્માન. પૂજનાદિ પણ ત્યાગને આભારી છે, ત્યાગ માટે છે તથા ત્યાગનું સ્વરૂપ સાચવીને છે. ”

જગતના સમગ્ર વિવેકી ગણાતા મનુષ્યો, જેઓ જૈનો જૈનેતરો હોય તે સર્વ જૈનોના સાધુઓ માટે ઈતર સર્વ ધર્મના ગુરૂઓ કરતાં અધિક ત્યાગ તથા સુંદર ત્યાગની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે, તે વાત દરેક સુજ્ઞને વિદિત છે :

પણ જેમ નિર્મલ-કલાના સમુદાયે પૂર્ણ એવા પૂર્ણિમાના ચંદ્રમ ચિહ્નરૂપે રહેલ શ્યામરત્નના પણ મૃગને ભોળી જનતાં કલંકરૂપે ગણે છે, તેવી રીતે કેટલાક અજ્ઞાન અને અસત્યવાદિ પ્રચારકોના છાપાની દેવડીએ દેવાતી દોટના પ્રભાવે કેટલાક મુગ્ધ મનુષ્યો તેઓશ્રીના ત્યાગને દૂષિત ગણી ભોગ-પિપાસાની તૃપ્તિમાં તલ્લીન થયેલાને શુદ્ધ સાધુઓથી પણ અગ્રકોટીમાં લઈ જવા તત્પર થાય છે, પણ તેઓને તેવા છાપાઓની છેતરપિંડીથી સાવચેત થવા અને શુદ્ધ સાધુઓના સમાગમથી કે શાસ્ત્રોના સાચા અર્થોથી પરિચિત થવાની સૂચના કરવા સિવાય આ પ્રસંગે વધુ કહેવું ઉચિત નથી.

જૈન દર્શનનાં અનુષ્ઠાનમાત્ર ત્યાગથી ઓતપ્રોત છે, જ્યારે ઈતરના અનુષ્ઠાનોમાં ત્યાગની ગંધ પણ હોતી નથી, બલ્કે-રાગ-ભોગનાંજ સત્કાર-સન્માન હોય છે.

દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે પણ ધર્મ કહ્યો છે. તેમાં દાનમાં દ્રવ્યનો ત્યાગ છે : દ્રવ્યની મૂર્છા ઉતાર્યા વિના દ્રવ્યનો ત્યાગ થતો નથી, શીલ (બ્રહ્મચર્ય) પાલનમાં વિષયનો ત્યાગ છે. : તપમાં આહાર તથા રસનો ત્યાગ

(રસત્યાગ માટે ખાસ તપ આચંબિલ છે, અને તેમાં પ્રગતિમાન થવા માટે વર્ધ્ધમાન આચંબિલ તપ છે.) તથા સુંદર ભાવનામાં મલિન ભાવોનો ત્યાગ છે.

આ બાબતમાં જે ત્યાગ છે, તે પણ ત્યાગને માટે જ, જ્યારે ઇતરમાં તેમ નથી, ત્યાં પણ દાન, શીલ, તપ વિગેરે છે ખરા, પણ તેના સ્વરૂપ, પ્રકાર તથા ધ્યેયમાં તથા જૈનોના દાનાદિના સ્વરૂપાદિમાં આસમાન-જમીનનું અંતર છે.

ખીજે દાન પણ ઘણું મેળવવા માટે છે, શીલ તથા તપ પણ શરીર સ્વાસ્થ્ય, સૌંદર્ય સ્વર્ગસંપત્તિ, અપ્સરાદિની પ્રાપ્તિ માટે છે. જૈનોના તપમાં રસનો ત્યાગ જ હોય છે ત્યારે ખીજે રસગૃહ્ણિની વૃદ્ધિ હોય છે.

નિરંતર પ્રભુપૂજન, સામાયિક, વ્યાખ્યાનશ્રવણ પોષધ, ભાવના, તીર્થયાત્રા. રથયાત્રા, સ્વમિવાત્સલ્ય. સંઘ કાઠવો તે, જ્ઞાન પૂજન, સુપાત્રદાન, અભયદાન, અમારિપડહ, શાંતિસ્નાન, અષ્ટાઙ્ગિકા મહોત્સવ, પ્રતિક્રમણ, ખારત્રત અગર ઓછાયાવત્ એકવ્રતનો સ્વીકાર, તેટલાય સામર્થ્યના અભાવે સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર, વિગેરે વિગેરે જૈનોમાં ચાલુ હોય છે કે જે ક્રિયાઓ ત્યાગનું જ વાતાવરણ કેળવે છે.

જૈન-દર્શનની નાનામાં નાની ક્રિયા પણ સર્વવિરતિના (સર્વ-ત્યાગના) ધ્યેયવાળી હોય છે. જે ક્રિયામાં આ ધ્યેય નથી તે ક્રિયા જૈનદર્શનની નથી. જુદી જુદી તિથિએ તપ કરવા, રોજ ચૌદ નિયમો ધારવા, અમુક ન ખાવું, વિગેરે વિગેરે ત્યાગ કેળવવાની વિવિધ ક્રિયાઓ રોજના રિત્તજરૂપે જૈનોના એક-એક ઘેર વિદ્યમાન છે, જૈનો સંસારને કારાગાર માને છે, મૃહસ્થાશ્રમને દુર્ગતિનો પ્રતિનિધિ માને છે અને તેથી પોતાને ત્યાં આવતા (લગ્નાદિ) પ્રસંગોએ પણ ત્યાગના ધ્યેયને નહિ ભૂલવા માટે ધાર્મિક પ્રસંગો (અઠ્ઠાઈ ઉત્સવાદિ) ને સંયોજે છે.

ફરીને સ્મરણ કરાવીએ કે જૈનદર્શન એટલે સર્વોપરિ જૈનદર્શન : ત્યાગ માટે જૈનદર્શન મુસ્તાક છે, જૌરવક્ષયુ છે.

એ કે જૈનદર્શન રાગને અનિષ્ઠ માને છે. છતાંએ ત્યાગને માટે થતા રાગને પ્રશસ્ત ગણે છે, જ્યારે રાગ માટે થતા ત્યાગને પણ વખોડે છે, જૈનોના પાંચે પરમેષ્ઠિ પ્રાતઃસ્મરણીય પરમપૂજ્ય છે કે જેઓ તમામ સર્વથા ત્યાગી છે, એક પણ રાગીને જૈનદર્શને પૂજ્ય પદમાં કે સત્કાર-સન્માનના સ્થાનમાં સ્થાન આપ્યું નથી. જૈનો એટલે ત્યાગમાર્ગના પરમ અનુયાયીઓ.

જયણા પરમો ધર્મો એ જૈનદર્શનનું પરમસૂત્ર છે. જૈનતરૌ પણ એકી અવાજે એ કબુલ કરે છે કે ન દ્વિંશ્યાત્ સર્વાણિ મૂનાનીત્યેતં વિધિમક્ષરશો જૈના અનુસરન્તિ

આ રીતિએ જ્યણા રૂપે અહિંસાનું પાલન વિશુદ્ધ ત્યાગથીજ બની શકે છે. વિશુદ્ધ ત્યાગ એટલાજ માટે કહેવો પડે છે કે ત્યાગ ત્યાગ માટે હોવો જોઈએ. રાગ માટે (દુન્યવી પદ્ધતીની પ્રાપ્તિ માટે) થતા ત્યાગથી પણ વસ્તુતઃ અહિંસાનું પાલન થતું નથી.

અહિંસાની ઉદ્ઘોષણા છતાંએ જ્યાં હિંસા દેખાય છે, તેનું કારણ ત્યાં અહિંસાની ઉદ્ઘોષણા ત્યાગ માટે નથી, પણ રાગ માટે છે. રાગનેજ માટે અહિંસા જેવા શ્રેષ્ઠ તત્વને શસ્ત્ર બનાવવું એતો ત્યાગનો પરમ વિદ્રોહ છે !

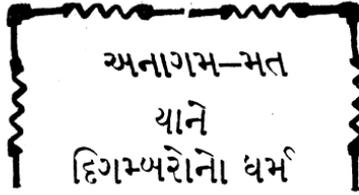
ત્યાગ માર્ગનું ઉંચામાં ઉંચું સ્વરૂપ ભાગવતી દીક્ષા જ છે. કેમકે સર્વત્યાગ ત્યાં જ વિદ્યમાન છે, પૂજ્ય પરમેષ્ઠી પંચક દીક્ષિત જ છે. દીક્ષા યાને ઉત્તમ પ્રકારના ત્યાગમાર્ગ પરત્વે આવતા આક્રમણોથી ઇતરૌ ન ભડકે અને જૈનો ભડકે એ સ્વાભાવિક છે, કેમકે ઇતરને દરેક ધર્મકાર્યમાં ગૃહસ્થોથી ચાલી શકે છે, પણ જનેને કોઈપણ ધર્મ-ક્રિયામાં દીક્ષિતો વિના ચાલતું નથી.

ત્યાગ-માર્ગને જરાપણ આંચ આવે તેમાં જૈનોનું તો સર્વસ્વ લૂંટાય છે, ત્યાગમાર્ગની વિદ્યમાનતામાં જ જૈનો પોતાનું અને જગતનું કલ્યાણ માને છે, એટલે જ તેઓ ત્યાગમાર્ગને તથા ત્યાગીઓને પૂજે છે. અને તેઓની સેવા-સંરક્ષણાદિ માટે તનતોડ મહેનત કરે છે.

જૈનોને પોતાનું બીજું બધું બચ તે પાલવે તેમ છે, પણ ત્યાગના કિલ્લાની એક કાંકરી પણ ખરે તે પરવડે તેમ નથી અને એને માટેજ તો કેટલાક વર્તમાન વાયરાથી વ્યામોહિત થઈ વિરુદ્ધ વર્તનારા, ત્યાગની સામે મોરચા માંડનારા ઘરનાઓનો પણ ત્યાગના સાચા અનુયાયીઓ (જૈનો) ને પુરતો સામનો કરવો પડ્યો છે એ પ્રસિદ્ધ છે, ત્યાગમાર્ગની વચ્ચે રાજ્યની ડખલગીરી પણ પ્રભુ-માર્ગથી અબાણ વર્ગને આભારી છે. છતાંયે એ વાત એટલી જ સુનિશ્ચિત છે કે—ત્યાગ માર્ગના સંરક્ષણ તથા વિજય માટે ત્યાગ માર્ગના અનુયાયીઓ (જૈનો) પોતાથી બનતું બધું જ કર્યા વિના રહેતા નથી, કેમકે ત્યાગ એજ જૈનોનું જીવન છે.

રત્ન કર્ણિકા

- ત્યાગ અને રાગ વિરોધી છતાં ક્યારેક એકબીજાના પૂરક પણ બની બચ, પણ તેથી ત્યાગની ઉપાદેયતા અને રાગની હેયતામાં ફરક પડે નહીં.
- દરેક પદાર્થોનો સાપેક્ષ વિચાર રાગ-દ્વેષની ભૂમિકાને નબળી કરે છે. અને ત્યાગની ભૂમિકાને દૃઢ કરે છે.
- કર્મની પ્રબળતાનો નિરપેક્ષ વિચાર ત્યાગની ભૂમિકાને મંદ બનાવે છે.

(૩)

[પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ દિગંબરોની વાક્ય-ચાતુરીના ફટાટોપને વિખેરવા શાસ્ત્રીયરીતે તેમની શાસ્ત્રીય વિચારણા અકાટ્ય તર્કો દ્વારા “જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ” વર્ષ ૩ અંક ૨-૩ પા, ૬૩-૬૪) માં ચાલીશ વર્ષ પૂર્વે કરેલ જે તાર્કિકદૃષ્ટિએ જિજ્ઞાસુઓને માટે ખૂબ જ ઉપયોગી ધારી અહીં તેનું પુનઃસુદ્રણ સુધારા-વધારા સાથે આપેલ છે. સં.]

સંજ્ઞનગણુ સારી રીતે સમજી શકે છે કે-કોઈપણ મત આગમ વગરનો હોય નહિં.

જો કે સામાન્ય રીતે આગમનો અર્થ શાસ્ત્ર એમ કરાય છે, પણ, દરેક મતને અંગે જે આગમને મૂલ તરીકે ગણવામાં આવે છે, તે આગમ શાસ્ત્રો, સામાન્ય શાસ્ત્ર તરીકે ગણાતા શાસ્ત્રરૂપ હોતાં નથી, પણ તે તે મતના મુખ્ય પ્રવર્તક પુરૂષે પ્રવર્ત્તવિલાં શાસ્ત્રોરૂપી જે આગમ શાસ્ત્રો તે, એ મતના મૂલ તરીકે હોય છે.

અન્ય મતાવલંબીઓની આગમને અંગે માન્યતાઓ

વૈદિકો પોતે મૂલ પુરૂષ તરીકે બ્રહ્માને માને છે અને તે બ્રહ્માએ કહેલા વેદોને માનવાવાળા હોઈને તેઓ વૈદિક ગણાય છે.

વ્યાસજી વગેરે બ્રહ્મવાદીઓએ વેદાન્તરૂપે બ્રહ્મસૂત્ર અને ઉપનિષદો કર્યાં અને તેથી જે જે વેદાન્તીઓ હોય છે, તે તે ઉપનિષદો અને બ્રહ્મસૂત્રો ખરા અંતઃકરણથી માનવાવાળા હોય છે.

કપિલમતને અનુસરવાવાળાઓ કપિલના કહેલા સાંખ્ય પ્રવચન અને તેના ભાષ્યને માનવાવાળા હોય છે.

વૈશેષિક અને નૈયાયિક તરીકે ગણાતો વર્ગ વૈશેષિક અને વાસ્ત્યાયન સાધ્યરૂપી ન્યાયશાસ્ત્રને માનનારો હોય છે.

ઔર્ધ્વ મતમાં પ્રવર્તનારા મનુષ્યો યુદ્ધના પીટકોને માનનારા હોય છે.

યાવત્ નાસ્તિક તરીકે ગણાતા મનુષ્યો તેના મૂલભૂત બૃહસ્પતિએ કહેલા શાસ્ત્રને માનનારા હોય છે.

કૌશ્લનો બાઈબલ માનનારા હોય છે. મુસલમાન કુરાનને માનનારા હોય છે.

પારસીઓ અવસ્તાને માનનારા હોય છે. ભાગવતવાળા ભાગવતને અને સ્વામિનારાયણો સ્વામિનારાયણની શિક્ષા પત્રિકાને માનનારા હોય છે.

અનાગમ મતની માન્યતાથી જૈનપણાનો અભાવ

આ બધી હકીકત વિચારતાં સજ્જન પુરૂષ સહેજે સમજી શકશે કે-

જે જે મનુષ્ય જે જે મતને માનનારો હોય, તે તે મનુષ્ય તે તે મતના આદ્ય પુરૂષના વચનને માનનારો હોય છે, તેવી રીતે મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી વિચાર કરીશું તો માલમ પડશે કે-દિગંબરો પોતાને જૈન તરીકે ઓળખાવે છે, પણ તેઓને સ્વશાસ્ત્ર જેવું કશું નથી, કારણ કે દિગંબરો પોતાના મુખે જ કબુલ કરે છે કે-અમે જે કાંઈ શાસ્ત્ર વગેરેને માનીએ છીએ તેમાંનું કાંઈ પણ જિનેશ્વર મહારાજનું નિરૂપણ કરેલું નથી. જિનેશ્વર મહારાજે નિરૂપણ કરેલું આખું શાસ્ત્ર કે તે શાસ્ત્રનો અંશ પણ દિગંબરોના મત પ્રમાણે વર્તમાનમાં હયાત નથી.

તેથી દિગંબરોના હિસાબે દિગંબરનો સમસ્ત ધર્મ જિનેશ્વર મહારાજના આગમ વિનાનો છે. દિગંબરોના કહેવા પ્રમાણે જિનેશ્વરના વચનની હયાતી નથી-એમ સ્પષ્ટ માને છે, અને વર્તમાનમાં જે કાંઈ શાસ્ત્રને તેઓ માને છે-તે કેવલ આચાર્યોનાં જ

કહેલાં છે, અર્થાત્ તેઓનાં શાસ્ત્રોમાં જિનેશ્વર ભગવાનનાં વચનોનો થોડો કે ઘણો ભાગ છે જ નહિ.

એટલે ચોકખું થયું કે-દિગમ્બરો પોતાને આચાર્યમતીય કહેવડાવી શકે, અને તે સબ્બન પુરૂષો માન્ય પણ કરી શકે. પણ જિનેશ્વર મહારાજના વચનને માન્યા સિવાય તેઓ પોતાને જૈન તરીકે તો કોઈ દિવસ પણ કહેવડાવી શકે નહિ.

યાદ રાખવું જરૂરી છે કે-વ્યાકરણકારો સામાન્ય રીતે જે મતવાળો જે દેવતાને માને તે મતવાળાને તે દેવતાના નામથી ઓળખાવવાનું કહે છે.

જૈમિનીય, નિરીશ્વર સાંખ્ય, નાસ્તિક વગેરે મતવાળા દેવોને માનનારા નથી છતાં પણ તે તે પ્રકારનાં શાસ્ત્રો અને ધર્મો માનવાથી તેઓનાં તે તે નામો જગતમાં બહાર થયેલાં છે, અને હિંદુ લોકોમાં પણ મનુષ્યે કહેલો ધર્મ તે માનવધર્મ તરીકે ઓળખાય છે.

માટે સામાન્ય રીતે દેવતાદ્વારા મતનું નામ બોલાય છે, એમાં માનવા છતાં મુખ્યતાએ તે તે દેવનાં કહેલાં કે તે તે મનુષ્યના કહેલા શાસ્ત્રોને માનવાથી તે તે મત તે તે નામે ઓળખાય છે એમાં નવાઈ જેવું નથી. એ જ રીતે દિગમ્બરો જે પોતાને જૈન તરીકે મનાવવા માંગતા હોય તો તેઓએ જિનેશ્વરનાં વચનોની હયાતી દેખાડવી જોઈએ, માનવી જોઈએ અને સાથે સાથે જિનેશ્વરનાં વચનોને પોતે માને છે એમ સ્વીકારવું જોઈએ.

જિનવચનના અભાવે જૈનધર્મનો અભાવ

ન્યાસુધી દિગમ્બરો જિનેશ્વરનાં વચનોની હયાતી ન માને, ત્યાં સુધી તેઓએ માનેલો ધર્મ જૈનધર્મ તરીકે ઓળખી શકાય નહિ.
કેમકે-

આચરણ અગર ચારિત્રરૂપી ધર્મ તે અભિધેયરૂપ છે, પણ અભિધાનરૂપ નથી. અર્થાત્ વાચ્યરૂપ છે, પણ વાચકરૂપ નથી. પણ ધર્મના વાચકરૂપે જો કોઈ પણ હોય તો તે વાસ્તવિક રીતે શ્રુત-ધર્મ છે, તે શ્રુતધર્મ જ્યારે જિનેશ્વર મહારાજને નિરૂપણ કરેલો ન હોય તો પછી તે ચારિત્રાદિક ધર્મ જિનેશ્વર મહારાજનો કહેલો છે, એમ કહેવાય નહિ.

આ વાત તો સહેજે સમજાય તેવી છે કે-વાચક શબ્દ સિવાય પદાર્થમાં જેમ વાચ્યપણું આવતું નથી, તેવી રીતે જિનેશ્વર મહારાજને નિરૂપણ કરેલો શાસ્ત્રરૂપ શ્રુતધર્મ ન હોય તો દિગમ્બરોથી કરાતા તપ, જપ ધ્યાન, પૂજા, વ્રત, પરચક્રપાણ વગેરે સર્વ આચાર્યના શબ્દોનું જ વાચ્ય છે, એમ માનવું જોઈએ.

તેથી તે દિગમ્બરોના ધર્મને કોઈપણ મનુષ્ય જૈનધર્મ તરીકે, મધ્યસ્થ દષ્ટિ હોય તો, કહી કે ઓળખી શકે નહિ. દિગમ્બરોના ધર્મને સામાન્ય રીતિએ લોકોએ નગ્ન દેવને અને નગ્ન ગુરુઓને માનનારા ધર્મ તરીકે ઓળખેલ છે.

શંકરાચાર્ય સરખા અન્ય મતના આચાર્યોએ શારીરિક ભાષ્ય વગેરેમાં દિગમ્બરને ઉદ્દેશીને ખંડન કરતાં 'વિવસન મતનું ખંડન કરાય છે.' એવા રૂપે જ વાક્યનો પ્રયોગ છે.

દિગમ્બરો જેમ પોતાના નગ્નપણા વગેરેના આચારથી દિગમ્બર-પણે લોક-લોકોત્તરમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેવી જ રીતે દિગમ્બરો પોતાના વચનથી જ જિનેશ્વર ભગવાનનાં વચનોને નહિ માનનારા હોવા સાથે કેવલ આચાર્યોના વચનોને જ માનનારા હોઈ તેઓને આચાર્ય મતવાળા કહીએ તો ખોટું નથી.

જૈન સાધુઓના આચારસંબંધી અજ્ઞાન-
માંથી ઉદ્ભવેલા ગંદકી સંબંધી ગાંધીજીના

વિકૃત વિચારો
(૨૯૨૨ સ્ક્રીટ)

(૪)

[લૌતિકવાદની પ્રબળ અસર તળે લોકહેરીના વિષમ માર્ગે ચાલી જનચાહના મેળવી ગયેલા તથા કથિત લોકલાડીલા નેતા તરીકે પ્રખ્યાત ગાંધીજીના મહા ઉચ્ચકોટિના ત્યાગ ધર્મની પરાકાષ્ટા અને જયણા સંયમના પાયા પર દબણે ટકેલા જૈનસાધુઓના આચારની મૌલિક બાણકારી ન મળવાને લીધે આજથી ૪૫ વર્ષ પૂર્વે બહાર કરેલા વિચારોની પોકળતા પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ સચોટ માર્મિક લાષામાં તર્કબદ્ધ રીતે બહાર કરેલ, તે આજે અજ્ઞાનમૂઠ નવ શિક્ષિત ગણાતા આપણા જ યુવકો-સુધારકોમાં ઘર કરીને બેઠેલ વિચારધારાને સુધારવા ઉપયોગી સમજી વ્યવસ્થિત રીતે લઘુ નિબંધરૂપે રજૂ કર્યો છે. સં.]

ગાંધી મોહનલાલ એક જબરજસ્ત દેશનેતા તરીકે દેશ-નેતાઓના વર્ગમાં ગણાય છે, જેઓ દેશની પ્રધાનતાને અગ્રપદ આપી વર્ણાચાર, કુલાચાર, ધર્માચાર અને સદાચાર આદિ આત્મ-કલ્યાણ અને જનકલ્યાણની વસ્તુઓ નજીવી ગણીને અગર અનર્થ કરનાર છે, એમ ગણીને ઘેલા બનેલા છે તેઓ તેને નેતા કે આદરણીય માને તે નવાઈ ભરેલું નથી.

જગતમાં પ્રવર્તતા જુદા જુદા ધર્મો ધ્યેયની અપેક્ષાએ એક બીજાથી વિરૂદ્ધ હોય છે અને સર્વ ધર્મવાળા પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે પોતપોતાના ધર્મને અંગે પ્રવર્તક, 'સંચાલક',

ઉદ્ધારક, અને રક્ષક, આદિ તરીકે અગ્રગણ્ય માને અને નેતા આદિ તરીકે માને તેમાં કંઈ કોઈ કોઈને અટકાવવા કે શાસિત કરવા શક્તિમાન નથી, તેથી સર્વ જગત્ સ્વ-સ્વ માન્યતાએ પ્રવર્તે, તેા કોઈને કંઈ વાંધો ન હોય ?

પરન્તુ જેઓ જગતના સર્વ પદાર્થોને નાશવંતા અને અનર્થ-કારક તરીકે માનવા સાથે નિત્ય અને કલ્યાણમય સ્વરૂપવાળા આત્માને માનતા હોય તેમજ સામાન્ય રીતે (હિંદુ' (હિંદુ') પણું જે આત્માને એક ભવથી બીજે ભવે અને બીજે ભવથી ત્રીજે ભવે એટલે બુદ્ધા બુદ્ધા ભવો ભટકાવાવાળો માનવા રૂપ છે, તેને ધારણ કરવાવાળા હોવા સાથે શ્રીજિનેશ્વરમહારાજનું શાસન કે જે ત્યાગ-મય છે, તેને જ અર્થ તરીકે, પરમાર્થ તરીકે માનીને તે શિવાયની સર્વ વસ્તુને અનર્થ માનવા રૂપ યોગ્ય જૈનત્વને ધારણ કરનારાઓ—

દેશને નામે કે અન્ય કોઈપણને નામે વર્ણાચાર આદિને લોપનાર નાશ કરનારને.

દેશ, હિંદુત્વ અને જૈનત્વનું સત્યાનાશ વાળનારા માની, છાયા લેવા લાયક પણ નથી, એમ માને તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

પરંતુ બ્યારે કેટલીક વખત અસત્ય અને અયૌકિતક બકવાદ કરવાને કેટલાક તૈયાર થાય છે ત્યારે તેમ કરનાર મનુષ્ય જગતને શ્રાપ સમાન થઈ પડે છે.

હમણાં હમણાં ગાંધી મોહનલાલ કરમચંદ પણ તેવી સ્થિતિમાં આવે છે.

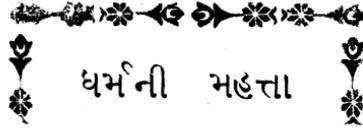
કેમકે—પ્રથમ તેઓએ એક જૈન આગેવાન વ્યક્તિ પાસે સંખ્યા-બંધ કુતરાંને ગોળીથી ઠાર કરવાના કાર્યની અત્યંત ઉપયોગિતા જણાવી જૈન કોમની વિરુદ્ધતા બહારી હતી, બીજી વખત વાછરડાંને ઝેરનું ઈન્જક્શન આપી મરાવી નાખ્યો અને તે કાર્યને ધર્મ ગણાવી જૈન કોમની વિરુદ્ધતા બહારી હતી.

વળી હમણાં ગાંધીએ ગંધકીને નામે જૈન મુનિરાજોને હલકા પાડવાનું સુચ્યું છે. પરંતુ સ્પષ્ટપણે કહેવું જોઈએ કે-જે તેઓ

અંશે પણ ન્યાયને લેવા યોગ્ય ગણતા હુશે તો નીચેની વાત વિચારી પોતાની ભૂલ સમજીને સુધારી લેશે.

- કોઈપણ જૈન સાધુ પેશાબને સંઘરી રાખતો નથી.
- જૈન સાધુ તો પેશાબને બે ઘડી રાખી મહેલવાને મહાપાપ માને છે,
- જૈનસાધુ પેશાબને તાબડતોબ જમીન ઉપર નાંખી દે.
- જૈન સાધુ પેશાબને કે પાણીને પણ લીલી જગાપર પરઠવે નહિ.
- કુડાં કુડાં ભરીને પેશાબોની વાત કરનારે કેવલ ખોટીરીતે જૈન સાધુની નિંદા કરવાની દાનત રાખી ગણાય.
- અજ્ઞાની મનુષ્ય હોય તેજ શૈર કે દોઢ શૈરજ માય તેવી એક નહાની કુડીને કુડાં કહેવાને જીભ ચલાવે.
- જૈન સાધુ કોઈ દિવસ ખાલકુડીઓ કે જે મહારોગોતુ' મૂલ છે તેનો આશ્રય લેતા નથી.
- જૈનેતરોના મઠો અને આશ્રયો આગળ જનાર તટસ્થ મનુષ્ય સ્પષ્ટ બાણી શકે છે કે-ગંદકીની પ્રચુરતા કયાં છે ?
- જૈન ઉપાશ્રય આગલ તો નદીની રેત કે મીલ અગર જીનની રાખ પણ પાથરવામાં આવે છે, કે જેથી રેલા ન ઊતરે અને ગંદકી ન થાય.
- જૈન સાધુઓ બળખો પણ છુટો નાંખતા નથી.
- જૈન સાધુઓ ખુલ્લી જમીન ઉપર થુકતા નથી તેમજ થુકેલું ખુલ્લું રહેવા દેતા નથી.
- જૈન સાધુઓ પાન ખાતા નથી અને પાનની પીચકારીઓ પણ નાંખતા નથી.
- જૈન સાધુઓ પાણીને ઉપયોગ ડોકે ડોકે કે લોટ-લોટ કરતા નથી.

ઉપર જણાવેલ વગેરે વસ્તુઓ વિચારીને ગાંધીઓ જૈનસાધુઓ અંગે ગંદકી માટે પોતાના બહાર કરેલા વિચારો પલટી લેવા બોધ્યો.

(૫)

[પૂજ્યપાદ બહુશ્રુત આગમવાચનાદાતા આગમમંદિર-સંસ્થાપક ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત પૂજ્ય આગમોદ્ધારકશ્રીએ વિ.સં. ૨૦૦૦ના ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસના મંગલ પ્રવેશ પ્રસંગે કરમાવેલ ધર્મની ઝીણવટભરી છણાવટવાળું સુંદર માંગલિક પ્રવચન કરેલ. જે હાલના કાળમાં ખૂબજ મનનીય અને ઉપયોગી ધારી વ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરેલ છે. સં.]

મુંબઈ-શ્રી ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રયના વિશાળ વ્યાખ્યાન હોલમાં

પ.પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીનું
પ્રથમ મંગળ-પ્રવચન

આર્યપ્રજ્ઞની માન્યતા

શાસ્ત્રકાર મહારાજ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ લઘ્ય જીવોના ઉપકારને માટે ધર્મોપદેશ કરતા થકા સૂચવી ગયા કે-

આ સંસારમાં આર્યપ્રજ્ઞ જન્મથી, સંસ્કારથી અને વર્તનથી ધર્મનીજ ઇચ્છાવાળી હોય છે. કોઈ પણ આર્ય મનુષ્ય, અધર્મ કરતો હોય તો પણ અધર્મ કરવામાં રાજી હોતો નથી. આર્ય મનુષ્ય ધર્મ ઓછો પણ કરે, પરંતુ ઓછો પણ થયેલો ધર્મ હૃદયને સંતોષ આપનારો થાય છે. આવી સમજ-બુદ્ધિને ધરનારો આર્ય મનુષ્ય અધર્મને ખરાબ ગણે અને ધર્મને સારો ગણેજ !

ધર્મ તરફના એના વર્તનથી પોતાનું હિત થતું જાણી ખુશી અને અધર્મ થતો હોય ત્યારે એવાને હૃદયમાં ડંખ કે ગ્લાનિ થયા સિવાય રહેજ નહિ, ત્યારે વિચારો ! ધર્મને માનવામાં-ધારવામાં

હૃદયને સંતોષ થાય અને અધર્મને માનવામાં-ધારવામાં બ્યારે અસંતોષ રહે, ત્યારે જ હૃદયની ખરી સ્થિતિ કઈ છે? તે નક્કી થાય. હૃદયની ખરી સ્થિતિ એજ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ અને અધર્મ પ્રત્યે રોષ.

આ બે વસ્તુ આર્યપણાને પામેલા દરેક પ્રજામાં નક્કી થઈ જવી જોઈએ.

નકલ કોની નીકળે ?

બ્યારે એકજ પદાર્થની પાછળ અનેકોની પડાપડી હોય-ખરીદી માટે દરોડો પડતો હોય, ત્યારેજ તેની હબરો નકલો નીકળી આવે છે. નકલો કયા પદાર્થની બને? કે જેની કીંમત દુનિયામાં વધારે પ્રમાણમાં હોય. ધૂળની, માટીની, તાંબાની પીત્તળની કે લોખંડની નકલો કેમ નીકળતી નથી? કેમકે તેની જગતને બહુ કીંમત નથી. બ્યારે સોના-ચાંદી-હીરા-માણેક-મોતી વિગેરેની ઠગલાબંધે નકલો આજે નીકળી પડી છે.

જે પદાર્થ કીંમતી હોય, તેનીજ નકલ દુનિયામાં વધુ પ્રવર્તે, જે પદાર્થની દુનિયામાં કીંમતજ હોતી નથી અગર ઓછી હોય છે તેની નકલ નિકળતી નથી.

હવે આપણે પહેલાં એ નક્કી કરવું છે કે-‘ધર્મ કીંમતી છે કે નહિ’ જો ધર્મ કીંમતી ન હોય તો જગતમાં તેની નકલ હોય નહિ.

બ્યારે એકના ભોગે અનેક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી હોય, ત્યારે સમજવું જોઈએ કે-તે અનેક વસ્તુઓ કરતાં એકજ કીંમતી છે, એમ જરૂરી ગણી શકાય.

માગ્યનોજ પ્રતાપ

અહીં જન્મને અંગે વિચારીએ.

જન્મ્યો છે તે તો ચોક્કસ! નાસ્તિક હોય કે આસ્તિક હોય પણ જન્મનું સ્થાન પામ્યો છે, તેમાં તો શક નથી.

જન્મ કોનો ?

જન્મ એ પિતાની પ્રાર્થનાનો, માતાના મનોરથનો કે છોકરાની ઈચ્છાનો ?

અગર પિતાએ કોઈ દૂર ઉભેલા સ્વરૂપવાન છોકરાને જોઈ તેવા છોકરા માટે પ્રાર્થના કરી ? કે માતાએ કોઈ રખડતા છોકરાને જોઈ તેવા છોકરા માટે મનોરથ સેવ્યા ?

શું કોઈ છોકરાએ એવું ઈચ્છ્યું, કે-હું આવી માને પેટે જન્મું તો સાડું !

આવા બુદ્ધ બુદ્ધ વિચારોનો અમલ થાય ખરો ? આ બધું પ્રતાપ કોનો ? કોના પ્રભાવનો ? ભાગ્યના પ્રતાપનો જ જન્મ કહી શકાય.

હવે એ ભાગ્યના પ્રભાવમાં આપણી પોતાની સ્થિતિ પોતા પણ્યમાં જ રહે તો માનવ જન્મની કિંમત આપણને ન જ થાય.

જેમ પાદશાહ સાહુચીમાં જન્મ્યો, સાહુચીમાં ઉછર્યો અને સાહુચીમાં વર્ત્યો, તેવા સુખી પાદશાહને દરિદ્રની દશાનો વાસ્તવિક ખ્યાલ ક્યાંથી આવે ?

જગતને સમગ્ર દૃષ્ટિએ જો જોવામાં આવે-વિચાર કરવામાં આવે તો જ વાસ્તવિક સ્થિતિ સમજી શકાય.

(પોતાની સ્થિતિનો જગતની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવા માટે અત્રે પાદશાહ અને દુખળા ભીખારીનું ખાબનું દષ્ટાંત આપ્યું હતું.)

મનુષ્યપણની કિંમત

પાદશાહ જન્મ્યો સુખમાં, ઉછર્યો સુખમાં અને વર્ત્યો સુખમાં. જેથી તેને ખીબની દરિદ્રતાની કિંમત નથી.

તેમ આપણે મનુષ્ય જન્મ પામ્યા છીએ, ઉછર્યા છીએ પણ મનુષ્યપણામાં, અને વત્યા છીએ પણ મનુષ્યપણામાં, આથી આપણને મનુષ્યપણાની કિંમત નથી.

આપણી જાતની અપેક્ષાએ ચાલીએ તો મનુષ્ય જન્મની કિંમત નથી. જ્યારે જગતની દૃષ્ટિએ ચાલીએ-તપાસીએ ત્યારે જ મનુષ્ય-લવની વાસ્તવિક કિંમત માલમ પડે.

ન્યાંસુધી આપણે જગતની દૃષ્ટિએ ન જોઈએ ત્યાં સુધી મનુષ્ય-લવની કિંમત આપણને ન સમજાય.

તમે જે રીતે જન્મ્યા છો ! અને હાલ જે સ્થિતિમાં છો ! તે જોતાં મનુષ્યલવની કિંમત ન જ સમજી શકો, તે ખરાબર છે. એથી તમે સૌ કોઈ પોતાને નહિ જોતાં જગતની દૃષ્ટિએ જોતાં શીખો.

જેનો જીવ કોને માને ?

જેનો 'જીવ' શબ્દને કેટલો વ્યાપક માને છે ? અને અજૈન એ જીવ શબ્દને કેટલો સંકુચિત રાખે છે ? અજૈન શું લેવાના ? કીડી મકોડી વિગેરે હાલતા-ચાલતા જીવોથી શરૂઆત કરવાના, પૃથ્વી, વાયુ-વનસ્પતિ આદિ કાયોને એ જીવ નહિ માની શકે.

તમે જૈન છો ! પણ કાળીઆની જોડે ધોળીઆને બાંધો તો વાન નહિ આવે, પણ સાન તો જરૂર આવશે. તેવી રીતે તમે તેમના સંસર્ગમાં રહી હાલતા-ચાલતાને જીવ માની લેવા લાગ્યા, આવી માન્યતાવાળાને જૈન કહેવાય ? એ તો જૈનેતરનું જ વચન ગણી શકાય. એ તો તેઓ જ બોલી શકે.

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિને કાઢી નાંખી ફક્ત ત્રસ જીવોને જ જીવ માનવાનું જૈનને કદી પણ પાલવે નહિ, હવે આગળ સમજીએ.

પ્રશ્ન—જીવ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—શરીર ધારણ કરવાવાળો માત્ર જીવ.

તમોએ કહેવામાં-બોલવામાં જૈનપણું રાખ્યું, પણ જીવની ઓળખમાં જૈનપણું ગુમાવી દીધું છે, એટલે કે જૈનેતરપણાના વિચારોએ તમારા ઘરમાં સ્થાન મેળવ્યું છે, જેટલા શરીરધારી એટલા જ એવું કોઈદી કહ્યું ખરૂં? કોઈને કોઈ રૂપે શરીર તો ધારણ કરેલ જ છે. તમો સરસવ જેટલાને જીવ માનો છો અને મેરૂ જેટલાને ફેંકી દેવાની વાત કરો છો.

એક બાબુ જગતની જેટલી ઈંદ્રિયોના જીવો-દેવતા, નારકી, મનુષ્ય બધાને રાખો અને ખીજી બાબુ કંદમૂળાદિ સોયની અણી ઉપર આવે તેટલા રાખો અને જ્ઞાની મહાત્માને પૂછો કે-જીવ શામાં વધારે છે? તો પણ કંદમૂળાદિ અનંતકાયમાં જીવ વધારે છે, તેવું જ કહેશે અને તે કેટલા ગુણો? તો કે અનંત ગુણો.

આ બધા મેરૂ જેટલા જીવોને તો તમોએ જીવમાંથી જ બાતલ કરી નાખ્યા, જૈનેતરો કે જેઓ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વર્તમાનમાં વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ એવી પણ વનસ્પતિને જીવમાંથી કાઢી ફક્ત ત્રસ જીવોને જ જીવ માનવા લાગ્યા અને તમે જૈન હોવા છતાં પણ તેમની જ માન્યતામાં રહેવા લાગ્યા, પરંતુ જેટલા શરીરધારી તેટલા બધાને જીવો ગણી શકાય, પણ આ બધું તમને ક્યારે સમજાય? જ્યારે સાચા જૈનો બનો ત્યારે.

જગતની દૃષ્ટિએ જોતાં શીખો

આપણે મનુષ્યપણું પામ્યા અને આ બધા જીવો લટકતા રહ્યા, એતું કારણ શું?

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, પશુ, પંખી વિગેરે બધા જીવો છતાં એમને મનુષ્યપણું મળ્યું નહિ અને આપણને જ મળ્યું, એતું કારણ તપાસો, આપણને મળેલું મનુષ્યપણું કેટલી મુશ્કેલીવાળું છે-એ ત્યારે જ સમજાય કે જ્યારે ખીજા જીવોનો વિચાર કરતાં શીખીએ?

મનુષ્ય પોતાની સ્થિતિમાં રહી અન્ય જીવો તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ ન કરે તો તેને અન્યની મુશ્કેલીનો ખ્યાલ જ ક્યાંથી આવે?

માટે જગતની દૃષ્ટિએ દરેક વસ્તુનો ખ્યાલ કરવો જોઈ એ અને એમ અને તો જ વાસ્તવિક સ્થિતિ સમજી શકાય.

ધર્મ એ મહાન કીંમતી ચીજ

પરંતુ એ મનુષ્યપણું મળ્યું કેના પ્રતાપે? શું આપણે આપણી ઈચ્છાપૂર્વક તેને મેળવ્યું છે? એનો જવાબ એ જ હોઈ શકે કે આપણને મનુષ્યપણું મળ્યું છે, તે આપણા જ પુણ્યના પ્રતાપે આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ જાતિ, પંચેન્દ્રિય-સંપૂર્ણતા, લાંબુ આયુષ્ય અને દેવ-ગુરુ-ધર્મનો યોગ, આ બધું શાને આભારી? કહેવું જ પડશે કે ‘ધર્મને આભારી.’

ત્યારે હવે આ બાબતમાં સ્પષ્ટ કહી શકાય કે-દરેક ચીજ કરતાં ધર્મ અનેકગણો કીંમતી છે. એક ચીજથી અનેક સુખી ત્યારે તે ચીજ કીંમતીમાં કીંમતી ગણી શકાય. હવે ધર્મ જ્યારે કીંમતીમાં કીંમતી છે, ત્યારે તેની જ પાછળ નકલીનો દરોડો હોયજ, જે માલના ઘણા ગ્રાહકો હોય તેની નકલોનો દરોડો ફાટયા સિવાય રહે પણ નહિ.

ધર્મ આ-લોક તેમજ પરલોકનું સુખ આપે છે, ધર્મ જેમ મોક્ષ ફળને આપનાર બને છે, તેમ દુનિયાદારીની ચીજો કંચન, કામિની, કુટુંબ, કબીલો અને કાયાને પણ આપનાર બને છે. દુનિયાની સર્વ સમૃદ્ધિને આપવાની એ તાકાતવાળો હોય છે.

આવા ધર્મની પાછળ નકલીઓનો દરોડો હોય જ.

જે માલના ઘણા ગ્રાહકો હોય તેની નકલોનો દરોડો ફાટયા સિવાય રહે પણ નહિ.

ધર્મ આ લોક તેમજ પરલોકનું સુખ આપે છે, ધર્મ જેમ મોક્ષ ફળને આપનાર બને છે, તેમ દુનીયાદારીની ચીજો કંચન, કામિની, કુટુંબ, કબીલો અને કાયાને પણ આપનારો બને છે. દુનિયાની સર્વ સમૃદ્ધિને આપવાની તાકાતવાળો એ હોય છે.

આવા ધર્મની પાછળ નકલીઓનો દરોડો હોય એમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી.

સાચા ચોકસી બનો

પરંતુ સાચા ધર્મ અને તેની નકલને ઓળખતાં પ્રથમ શીખવું પડશે.

દુનિયાદારીમાં રહેલો શાક પણ તપાસીને લેને ? છતાં અરાબ નિકળે, તો તેનો દિવસ અગડે છે, તેવી રીતે લોજનનું પણ બને છે.

અથાણું અગડે તો તેનું વસ્ત્ર અગડે છે

લગ્ન કરવામાં છેતરાય તો ફક્ત આ ભવ જ અગડે છે, બીજાં ધર્મ લેતાં ઠગાય તો તેના ભવોભવ અગડે છે. ધર્મ કિંમતી માટે જ તેની થપ્પડ પણ કિંમતી, એટલે ભવોભવ સુધી યાદ રહી જાય એવી.

જે સોદામાં થપ્પડ ખાવાથી વધારે નુકશાની થતી હોય તે સોદામાં વધારે સાવચેતી રાખવી પડે છે.

શાક લેવાને માટે બજારમાં સામાન્ય નોકરને મોકલાય છે, દાગીનાની ખરીદી માટે ભાઈને મોકલાય છે, અને ઝવેરાતનો વેપાર કરવો હોય તો ? તો તો બંને જવું પડે.

કેમકે ત્યાં ઠગાય તો જખરું નુકશાન સહન કરવું પડે, અને વખતે પેઠી પણ ડુલ્લી જાય; તો પછી જ્યારે તમો આ લોકના કાલ્પનિક સુખને મેળવવા માટે આટલી ચોકસાઈ રાખો છો ? તો પછી પરલોકના અ-વ્યાખાધ સુખને-એટલે શાશ્વત સુખના ધામરૂપ મોક્ષ નગરીને અતાવનાર ધર્મને મેળવવા માટે કેટલી ચોકસી રાખવી પડશે ?

નકલીઓથી સાવધાન

ધર્મ સૌથી વધારે કિંમતી હોવાથી તેની આજે નકલો કરનારા બહુ કુટી નીકળ્યા છે.

કયું સાચું કે કયું ખોટું ? એ પારખવું આજે સામાન્ય માણસ માટે તો મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. સાચા મોતી, માણિકની દુકાનો કરતાં આજે કલચર-માણિકની દુકાનો ઠેર ઠેર નજરે પડે છે, ખોટાનો દરોડો હોય તેથી શું સાચા અવેરીએ પોતાનો વેપાર છોડી દેવો ?

નકલીના દરોડાને દેખી મૂળ વસ્તુને છોડી દેવી ? કલચરને ભેંધ સાચા મોતીનો ધંધો છોડી દેવો ? એવું કહી બને ખરું ? અને એથી ગભરાઈને કોઈએ વેપાર છોડ્યો ખરો ? કે સાવચેતી વધારી ? ઈમીટેશન દેખીને કોઈએ ચોકસીપણું કે અવેરીપણું છોડ્યું નથી, પણ સાવચેતી વધારી છે.

ધર્મના ફાંટા દેખી દૂર રહેનારાએને

એવી જ રીતે આજે ધર્મના અનેક ફાંટાઓ હોય, છતાં એથી કંટાળો લાવવો ભેંધએ નહિ, પણ પરીક્ષક બની સાચા-ખોટાને પારખતાં શીખવું ભેંધએ.

કોઈ કાંઈ કહે છે, કોઈ કંઈ કહે છે, આપણને એમાં ખબર પડે નહિ. આપણે ઉંડા ઉતરવું નહિ અને કોઈ ઠેકાણે જવું પણ નહિ, આવી ભતના વિચારો કરવામાં આવે તો તેનો શો અર્થ ?

ઈમીટેશન દેખી ધરનું સાચું ફેંકી દેવું એમ ? સાચા ખોટાની કોને ખબર છે ? એવી માન્યતાને ધરનારો કેવો કહેવાય ? ઈમીટેશનની પ્રવૃત્તિ દેખી સાચા હીરાને ફેંકી દે-એ કેવો ગણાય ?

જો આપણે તેને મૂર્ખ ગણીએ-અણસમજી ગણીએ, તો પછી ધર્મના ફાંટા દેખી દૂર રહેનારા અને સત્ય વસ્તુને મેળવવાથી વંચિત રહેનારા કયી સ્થિતિમાં ગણાય ?

ખારીક યુદ્ધિથી ધર્મને તપાસો :

આ માટે શ્રી હરિભદ્રસૂરજી મહારાજાએ ચોકખું જણાવ્યું છે, કે જેઓને ધર્મની ઈચ્છા હોય-તેઓએ ધર્મને ખારીક યુદ્ધિથી જોવો.

ખબરમાં શાકના ઢગે-ઢગ પડ્યા હોય, તેના ડીંટા પણ પડ્યા હોય, ત્યાં ખરીદી કરતાં દરકાર ન કરીએ તો ચાલે, પણ કીંમતી ચીજની ખરીદી કરતાં દરકાર કર્યા વગર ચાલતું નથી, પરીક્ષા કર્યા વગર આંખ મીંચી કીંમતી ચીજ ખરીદાય? બોર-જાંબુ વિગેરે અંધારામાં ખરીદાય, પણ અવેરાત-હીરા-મોતી વિગેરે અંધારામાં ખરીદાય ?

અવેરાત ખરીદવા માટે તો આઈ-ગ્લાસ દિવસે પણ રાખવા પડે છે. કેમકે કિંમતી—તેથી પરીક્ષાનો અવકાશ. એવી જ રીતે ધર્મ કીંમતીમાં કીંમતી ચીજ હોવાથી તેને સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિથી જોવાની આજ્ઞા ભગવાનશ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ કરમાવી.

દ્રષ્ટિ-દોષ

જેમ સૂર્યને સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી જોવાની જરૂર રહેતી નથી, કેમકે તે તો સ્વયં પ્રકાશમાન હોવાથી સર્વત્ર પ્રકાશને ફેલાવે છે, તેમ ચંદ્ર પણ સ્વયં પ્રકાશિત છે.

સૂર્ય અને ચંદ્ર પાછળ નકલીનો દરોડો નથી, પરંતુ બ્યારે આંખમાં રોગ થયો હોય ત્યારે તે પણ એકથી અધિક દેખાય; તેમ દ્રષ્ટિમાં રોગ થાય ત્યારે એકની એક ચીજ અનેક રૂપમાં દેખાય.

તેવીજ રીતે જ્યાં નકલીની ભેળસેળ હોય ત્યાં ખરી વસ્તુ ઓળખવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

મૂળ વસ્તુને કદી ન છોડો

એવીજ રીતે ધર્મનો પ્રકાશ પણ સ્વયં ઓળખાઈ શકે છે.

જે કે તેની નકલો કરનારા ઘણા હોય છે, પરંતુ નકલ કરવામાં તેને દંભ અને ખનાવટો ઘણી કરવી પડે છે, અને એ નકલ કરનારાઓને આડંબરો, ખોટી ધામધૂમો, ખટપટ અને કાવાદાવા જ કરવાના હોય છે, તેમાં ભોળા અજ્ઞાન જીવો દીવાના પતંગીયાની માફક અંપલાય છે.

જ્યારે તેઓને સત્ય વસ્તુનું ભાન થાય છે ત્યારે તેઓ ખરેખરા પોક મુકીને રડી ઉઠે છે, અને ફરી સામું જોવા કે સાંભળવાની પણ દરકાર કરતા નથી. એટલે ઈમીટેશન-નકલ કરનારથી સાવધ રહી ખરા મૂળ ધર્મને નહિજ છોડવો જોઈએ.

ધર્મને માથે ધૂળ ઉડાડનારા

ધર્મ પણ આજે નકલીપણથી વીંટળાયેલો છે, ત્યારે જ ખારીક બુદ્ધિથી જોવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે.

જે આર્યપ્રજા ધર્મને સારે અને ઉચ્ચ ગણનારી અને અધર્મને ખરાબ તથા નીચ ગણનારી એજ આર્યપ્રજાનાં સંતાનો આજે ખરા ધર્મને માથે ધૂળ ઉડાડનારા પાક્યા છે.

ચોપડીઓમાં-ઈતિહાસમાં વાંચ્યું હશે કે-લડાઈઓ ઘણી થઈ, તેમાં જર, જમીન અને જોડની લડાઈ શિવાય બીજું કંઈ વાંચ્યું છે? ધર્મના ઝગડા કદી વાંચ્યા છે? મહાભારતનું યુદ્ધ કે રામ-રાવણનું યુદ્ધ કેને આભારી? શું ધર્મ માટે થયેલ છે? ઘણાં યુદ્ધો થયાં, તેમાં મોટે ભાગે રમા અને રામા માટેનાં જ હોય છે. ધર્મને માટે હોતાં નથી.

પરંતુ દુનિયાનો સામાન્ય નિયમ છે કે-પોતાના છોકરાનો વાંક હોય તો શોકચના છોકરાને માથે નંખાય છે.

એવીજ રીતે આપણામાં પણ એવા કેટલાક ખરા ધર્મથી વંચિત રાખવામાં અને નકલીમાં ભેળવી દેવામાં કાબેલીયતપણું ભોગવી રહ્યા છે, એવાઓ ધર્મનો ધ્વંસ કરનાર હોય છે.

એવી બહુરૂપી ટોળીથી જનતાએ સાવધ રહેવા જેવું છે. દિન-પ્રતિદિન વેપારની-ઘરની અને બીજી ધર્માચકડીઓ કે લડાઈઓનો હીસાબ નથી, પણ ધર્મમાં મતભેદ જરા ઉભો થાય તો તેને ધર્મની લડાઈઓ ગણાવે? જાણે કે ધર્મસ્થાન એ તો ખોડી બામણીનું ખેતર, જે આવે તે લણે!

એવી બીજી ઢગલાબંધ લડાઈઓ વાંચતા-સાંભળતા છતાં ધર્મની વાતોને લડાઈમાં ગણુવી-લખી મારે એવાઓનો આશય જનસમૂહને ધર્મરૂચિથી અળગા કરવાનો-ધર્મહીન બનાવવાનો હોય છે, એ શિવાય એમનો ધંધોજ નથી.

રમા-રામાની લડાઈ, વેપારની લડાઈ, હુકમની મારામારી વિગેરેની લડાઈ-એવા પુસ્તકો કેટલા લખ્યાં ?

આતો દુનિયાની મૂર્ખાઈનો-ભોળપણનો-અજ્ઞાનતાનો લાભ લડવાવાળા ઉઠાવે છે, ઉપરથી આવી લડાઈઓને ધર્મયુદ્ધ કહે છે. ધર્મને રસાતળ પહોંચાડવાનો, લોકોને ધર્મને નામે ડગવાનો બીજો રસ્તો નથી.

ધર્મના પડીકા વેચવાવાળા

આર્ય દેશમાં-આર્ય પ્રજામાં જન્મેલાઓ આ ધર્મ ઉપર કલંક શી રીતે દઈ-સાંભળી કે ચડાવી શકે છે? લડાઈઓમાં જેનું નામ નિશાન નહિ, લગભગ ચાલીશ લડાઈઓ થઈ, તેમાં ધર્મની કયી? કદાચ અનાર્ય પ્રજા ધર્મની ગણે, પણ આર્યપ્રજા કેમજ કહી શકે?

આ માટેજ ભગવાન શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજને કહેવું પડ્યું છે કે-ધર્મ કરવાની ઇચ્છાવાળાએ ધર્મને બારીક બુદ્ધિથી જોવો. ધર્મની ક્રિયા કરવામાં બારીક બુદ્ધિ નહિ રખાશે, તો એમ થશે કે હું ધર્મ કરું છું, પણ વાસ્તવિક તે ધર્મ કરતો નહિ હોય.

આજે એવા ઇમીટેશન ધર્મના પડીકા વેચવાવાળા ઘણા નીકળ્યા છે અને કહી રહ્યા છે કે-“ભયો તમે ધર્મી, ભયો તમે અધર્મી” સર્ટીફિકેટ આપતાં પહેલાં પોતાની સ્થિતિનો જરા જોટલો પણ ખ્યાલ રખાય-તો આમ બને ખરૂં ?

ઘરનાજ સર્ટીફિકેટો દેનારા

દુનિયાના સર્ટીફિકેટો દેતાં પહેલાં પરીક્ષા પસાર કરવી પડે છે, તો ધર્મી-અધર્મીના સર્ટીફિકેટો દેતાં પહેલાં ધર્મના શાસ્ત્રોના પારંગત થવું પડશે કે નહિ ?

પરંતુ તેનો જરા જેટલો વિચાર કર્યા વગર આને ધરના સર્ટીફિકેટો દેનારા ઘણા નીકળ્યા છે.

આવાઓના ફંદામાં ફસાતા આત્માઓની દેખાવમાં તો આરાધના રહેશે, પણ સમ્યક્ત્વનો તો નાશજ થશે.

બુદ્ધિ-ધર્મની-સમ્યક્ત્વની-આજ્ઞાની હોય, ત્યાં આજ્ઞા વિરુદ્ધ કેમ વર્તાય ?

(અત્રે આને અંગે શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટાન્ત આપ્યું હતું.)

વૈયાવચ્ચ, એ મહાન ગુણ :

આચાર્ય-મહારાજે કોઈક વખતે વૈયાવચ્ચની પ્રશંસા કરી તો એમ સમજી લેવાનું નથી કે, જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપની ગૌણતા કરી, જેનો જે વખતે અધિકાર ચાલતો હોય તેને ઉદ્દેશીને ખાસ કહેવામાં આવે છે, તમારામાં જેમ લગ્ન વખતે ગીત તો પરણનારનાજ ગવાય છે કે બીજાના ? તો એમ નથી સમજી લેવાનું કે બીજા ભાઈ-ઓની ગૌણતા કરી, કે બાકીનાને ઓળવ્યા ? એ રીતે અહીં સમજવું.

આ જગતમાં ધર્મ-આરાધન કરવાના અસંખ્ય માર્ગો છે, અસંખ્ય યોગો છે, એ બધામાં એકજ યોગ છે કે જે માટે ખૂબખૂબ જ્ઞાની-મહાત્માઓને પણ લખવું પડ્યું છે.

દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રના ફળો મેળવેલાં કોઈ, દિ ફેગ પણ બંધ.

દર્શન આવેલું પણ ચાલ્યું બંધ. જ્ઞાન મેળવેલું પણ ઉધું પરિણમે, ચારિત્ર આવેલું પણ નાશ પામે. પરંતુ કર્ણેથી વૈયાવચ્ચનું ફળ તેમ કઢીજ અફળ જતું નથી.

આ બધું ધ્યાનમાં રાખજો, તમારી દરેક ક્રિયા પ્રત્યે ધ્યાન રાખો તો આપોઆપ તમને સંમબ્ધ જશે.

ભગવાનને કોણ માની શકે ?

આ સંબંધમાં ભગવાન ગૌતમસ્વામી, ભગવાન મહાવીર મહારાજના મોઢેથી-એક વાક્ય બોલાવે છે.

લગવાન કહે છે—સ્થાનની—માંદાની માવજત કરનારો હોય તેજ મને માનનારો અને મને માનનારો હોય તે જરૂર માંદાની માવજત કરનારો હોય.

આવી રીતે આચાર્ય મહારાજે વૈયાવચ્ચને ઉદ્દેશી ઉપદેશ આપ્યો, એટલે બધી વસ્તુઓ પડવાવાળી બની પણ બંધ છે, પણ વૈયાવચ્ચ એ એવી વસ્તુ છે કે—જે નિષ્ક્રમ બંધ નહિ.

ચક્રવર્તી છ ખંડનો માલિક કહેવાય, જેને દેવતાઓ પણ ન જીતી શકે—તેટલી બધી તાકાત એ ધરાવતા હોય, પણ તેઓ પણ વૈયાવચ્ચવાળાને જીતી શક્યા નહિ.

આચાર્ય મહારાજે વૈયાવચ્ચને અંગે જે વસ્તુ જણાવી તે અંગે દ્રષ્ટાંત—ભરત, બાહુબળીજી પણ પાંચે યુદ્ધમાં ચક્રવર્તીને જીતી ગયા છે. એ વસ્તુને સાંભળવાથી પણ કલ્યાણ થાય છે.

તે કાળમાં આજના જેવી વાડાબંધી નહિ હતી, એક ભોંઈને વૈયાવચ્ચનું પરચક્ર આણુ હતું. ઉપાશ્રયો પણ પાંચસો હતા. રોજ દરેક ઠેકાણે વૈયાવચ્ચ કરી આવતો. (અહીં પૂ. આચાર્યશ્રીએ લંબાણથી દ્રષ્ટાંત આપ્યું હતું.)

વાડાબંધીનું પરિણામ

આજે વાડાબંધીના પરિણામે દશા એ થઈ રહી છે કે ધર્મની બુદ્ધિ હોવા છતાં પરિણામે ધર્મનો નાશ થઈ રહ્યો છે—કેમકે નકલીઓનો ન્યાં દરોડો હોય, ત્યાં કલચરના તેજમાં અંબઈ જઈ સાચી વસ્તુને ખોટી માની છેડી દે છે. આથીજ લગવાન હરિભદ્રસૂરિને વારંવાર કહેવું પડ્યું કે સર્વ વસ્તુઓનો આધારભૂત ધર્મ છે. પણ બુદ્ધિશાળીએ પણ ધર્મની બારીકબુદ્ધિથી પરીક્ષા કરવાની જરૂર છે.

હવે ધર્મની બારીક બુદ્ધિથી પરીક્ષા કઈ રીતે થાય? ધર્મનું લક્ષણ શું? વિગેરે આગમાદિ દ્વારા કઈ રીતે થાય? તે આગળ કહેવાયો.

[પૂ. આગમધર, આગમસત્રાટ, બહુશ્રુત, ગીતાર્થસાર્વભૌમ, આગમ-વાચનાદાતા, ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગાત પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ પૂર્વ-જન્મની વિશિષ્ટ આરાધના-બળે શ્રુતજ્ઞાનના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી આગમિક અનેક રહસ્યોનું ઉદ્ઘાટન વ્યાખ્યાનો લેખો, નિબંધો, વાચનાઓ, પ્રશ્નોત્તરો આદિ દ્વારા અધિકારી જીવોના હિતાર્થે કરેલ છે.

તેમાંથી “આગમ જ્યોત”ના ત્રીજા પુસ્તકમાં મનનીય નિબંધો, ટુંકા લેખો-કે-જે જિજ્ઞાસુઓને આગમિક રહસ્યના પથ-દર્શક હોય છે તેવા સંકલિત કરી અપાય છે.

આ મુજબ પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના મુદ્રિત-અમુદ્રિત બહોળા સાહિત્યમાંથી તાનિવક-દષ્ટિની કેળવણી કરી શકે તેવા માર્મિક લેખો, નિબંધોનું સંકલન અહિં રજૂ કર્યું છે.

વિવેકી તત્ત્વદષ્ટિવાળા પુણ્યાત્મઓએ ગીતાર્થ જ્ઞાનીની નિશ્રામાં આ સંગ્રહના પરમાર્થને સમજવા પ્રયત્ન કરવો. સં.]

મનક મુનિના મહત્તા
 શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની રચના
 જેમના માટે થઈ તે પુણ્યવાનનો
 અદ્વિતીય પરિચય

(૨)

[જિનશાસનના અસ્તિત્વના મૂળ આધારભૂત સંયમ ધર્મના પ્રતિપાદક અને પાંચમા આરાના અંત સુધી ટકનારા આર મૂળ સૂત્રો પૈકી સૌથી વધુ મહત્વનું સાધુ જીવનમાં પ્રવેશ કરતાં સર્વ પ્રથમ જેનું જ્ઞાન યોગવહનની મર્યાદા સાથે મળે છે, તે કહમાં નાના છતાં અર્થગંભીર શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની સંકલના ચૌદ-પૂર્વધારી શ્રુતકેવલી શ્રી શચ્ચંભવસૂરીચરણ મહારાજને સંસારી પુત્ર શ્રી મનકને પ્રવ્રજ્યા આપ્યા પછી શ્રુતના ઉપયોગથી છ મહિનાનું ટૂંકું આયુ શેષ બાણી તેના આત્મ-હિતાર્થે કરી.

તે મહાપુણ્યશાળી શ્રી મનક મુનિનો અદ્વિતીય મહત્વપૂર્ણ પરિચય આગમધર, સૂક્ષ્મતત્ત્વ-વ્યાખ્યાતા પૂ. આચાર્યમોહારકશ્રીએ સૂક્ષ્મ તાત્ત્વિક પ્રતિભા બળે લખેલ નિબંધ જિજ્ઞાસુઓના લાભાર્થે વ્યવસ્થિત કરી રજુ કર્યો છે. સં.]

જૈન-જનતામાં દશવૈકલિક નામનું સૂત્ર ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે.

જે કે તે દશવૈકલિકસૂત્ર જે મુનિમહારાજને માટે શ્રુત-કેવલી મહારાજ શ્રી શચ્ચંભવસૂરિએ ઉદ્ધર્યું છે, તે મુનિ-મહારાજની દીક્ષાની અને સૂત્રને અધ્યયન કરવાની વય માત્ર આઠ વર્ષની જ છે એટલે કે તે શ્રી દશવૈકલિકસૂત્રની રચના ચારિત્રને લાયકની જઘન્ય ઉંમરને માટે હોઈ તે અશક્ય ટૂંકી હોય તે

સ્વાભાવિક છે, તેમજ તે બાળકની આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધી ત્યારે આયુષ્ય-સ્થિતિ વિચારતાં ભગવાન શર્યંભવસૂરિજીને તે બાળકનું આયુષ્ય માત્ર છ માસ બાકી છે, એમ માલુમ પડ્યું અને તેથી તેવી આઠ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષિત થએલો અને માત્ર છ મહિનાના આયુષ્યમાં સંયમ માર્ગની આરાધના કરે તે મુદ્દાએ તે દશવૈકાલિક સરખા લઘુસૂત્રની રચના કરવામાં આવી છે.

દશવૈકાલિકસૂત્રને દિગંબરો પણ સર્વાર્થસિદ્ધિ વગેરે ટીકામાં અનંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર તરીકે જણાવે છે, તેને પરમમાન્ય શ્રુત-સાગરનો એક અંશ ગણે છે.

છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે તે દિગંબર મતવાળા આગમોનો વિચ્છેદ માનવાની ધૂનમાં તેવા દશવૈકાલિક સરખા નાના અનંગ-પ્રવિષ્ટ સૂત્રનો પણ વિચ્છેદ માનવા તરફ દોરાર્થ ગયા છે.

બારીકદ્રષ્ટિથી વિચારનારાઓને તો તે દિગંબરો તરફથી દશવૈકાલિકના વિચ્છેદની કહેવાતી વાત તે દશવૈકાલિકસૂત્ર હબરો જગો પર હાજર હોવાથી વિશ્વસનીય ન લાગે, કારણ કે તે દિગંબરમતના ધુરંધર ગણાતા આચાર્યો એક આઠ વર્ષનો છોકરો પણ જેનો છ મહિનામાં અભ્યાસ કરી લે, એવો દશવૈકાલિક નામનો આગમનો નાનો અંશ પણ સાચવી ન શક્યા-તેઓને આગમલક્ષિતને માટે શું કહેવું? તે વચનના વિષયની બહાર છે.

વાસ્તવિક રીતે તો સ્યૂલદ્રષ્ટિવાળા પણ દશવૈકાલિકના વિચ્છેદની વાત સાંભળીને સ્પષ્ટપણે સમજી શકે કે-લઘુવયના સાધુને થોડી મુદતમાં ભણવા લાયકનું દશવૈકાલિક નામનું શાસ્ત્ર સમર્થ આચાર્યો હોવાથી વિચ્છેદ થઈ શકેજ નહિ, પણ તે સમર્થ આચાર્યો કે તેના અનુયાયીઓને સૂત્ર ન માનવાનું હોવાથી વિચ્છેદના નામે ચડાવી

દીકું, એવી રીતે જો કે દિગંબર-મતવાળાઓ તે દશવૈકાલિક સરખા લઘુશાસ્ત્રને પણ માનતા નથી,

તો પણ જૈનશાસનના દરેક શ્રદ્ધાળુઓ તેમજ તે શાસનમાંથી નીકળેલા બીજાઓ પણ તે દશવૈકાલિકસૂત્રની બરોબર માન્યતા રાખે છે, અને તેથી તે દશવૈકાલિકસૂત્રની ઉત્પત્તિના મૂળ-કારણભૂત લઘુમુનિને મનક કહેવા કે મહાન કહેવા એ વિચારણા જાણીએ. માટે ખૂબ રસપ્રદ થશે એ સંબંધી થોડાક આગમિક મુદ્દાઓ વિચારીએ !

૧ જે કુળની અંદર જૈનધર્મના સર્વથા સંસ્કાર ન હતા તેવા કુળમાં મહાપુરુષ મનકની ઉત્પત્તિ થવાની હોવાને લીધે જાણે પ્રભવસ્વામી મહારાજે દીક્ષા-વસ્તુનું ખીજ વાવ્યું હોય તેમ જેને માટે બન્યું, તે જુના મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨ જે લઘુમુનિ ગર્ભાવસ્થામાં પણ માતા પણ ન જોઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં હતા, તેવે વખતે જેને ઘેર દીક્ષાની વસ્તુની છાયા પડી તે મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૩ જે મુનિ માતા પણ બરોબર ન જાણી શકે તેવી સ્થિતિએ ગર્ભમાં હતા, ત્યારે દીક્ષા-વસ્તુથી કલેશની હોળીમાં સળગતા કુટુંબે હાયહોઈની લીલા ભજવી, દીક્ષાવસ્તુ વ્યાપક બનાવી દીધી તે મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૪ દીક્ષાની વિરૂદ્ધતાથી ઉદ્ધત બનેલા કુટુંબે જેઓશ્રીની માતાને દ્રવ્યદયાના દીર્ઘ નિઃશ્વાસથી ગર્ભવિષયક પ્રશ્ન કર્યો અને દીક્ષા-વસ્તુને પ્રસરણી તે મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૫ જે મુનિરાજની માતાએ તે દ્રવ્યદયાના દાબડાવાળા દિલોબન કુટુંબને ગર્ભ સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મનાફ એટલે માગધીમાં મળય એમ કહ્યું તે મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૬ જે મુનિ મહાસજની માતા, પિતાના દીક્ષિતપણાને લીધે પતિના વિયોગે પણ સૌભાગ્યનાં ચિહ્નો ધારણ કરતી હતી, તે મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

(અર્થાત્ આચાર્ય મહારાજ શર્યંભવસૂરિએ સંસાર ત્રિવિધે ત્રિવિધે છોડી દીધો છે, છતાં સંસારવાળાઓએ તેમને કુટુંબ માલિકીમાંથી કાઢી નાખ્યા નથી.)

એ આ કારણથી સંસારમાં રહેલી એકલી માતાની રજા વિના પણ નાની આઠ વર્ષ જેવી ઉંમરે ઘણા કોશ ફર નાસી જઈને લીધેલી દીક્ષામાં શિષ્યનિષ્કેટિકા ગણાઈ નથી.)

૭ જે મુનિરાજે ફક્ત આઠ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષાની ભવિતવ્યતાની પ્રેરણાથી જ હોય નહિ તેમ માતાને સૌભાગ્યપણાને અંગે ‘મારા પિતા ક્યાં છે?’ એ પ્રશ્ન કર્યો, એવી અનુકૂળ ભવિતવ્યતાવાળા મુનિરાજને મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૮ જે મુનિરાજ માત્ર આઠ વર્ષની વયના હતા, તે વખતે માતાએ દુર્લભઓધિપણાની લાયકનાં એવાં વાક્યો કહ્યાં કે “ભુચ્યા પાખંડી શ્રમણો (સાધુઓ) તારા બાપને ભરમાવીને ઉઠાવી ગયા છે.” આવાં વાક્યો માતા તરફથી સાંભળ્યાં, છતાં પણ જેને શ્રમણુ ભગવંતો તરફ અરુચિ ન થઈ, એટલું જ નહિ પણ શ્રમણુ ભગવંતો તરફ સદ્ભાવ થવાને માટે શ્રમણુ બનેલા પોતાના પિતા તરફ લાગણી દોરાઈ, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૯ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષ જેવી નાની વયમાં શ્રમણુ ભગવંત થએલા પિતાને મળવા માટે માને પૂછ્યા સિવાય શહેરમાંથી નીકળી જાય એ મુનિ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

- ૧૦ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષ જેવી નાની વયમાં શ્રમણુ લગવંત બનેલા પિતાને માટે એકલા ઘણા ગાઉ સુધી ચાલી નીકળે તે મુનિરાજ મનકે મનાફ કેમ કહેવાય ?
- ૧૧ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષની લઘુવયે માતાને પૂછયા સિવાય છાનામાના શહેરમાંથી નાસીને કેઈ કોશ દૂર રહેલા શહેરની બહાર અચાનક શ્રમણુ બનેલા પિતાને જ મળે, તેવા અનુકૂળ પુણ્યોદયવાળા મનકને મનાફ કેમ કહેવાય ?
- ૧૨ જે મુનિરાજ લઘુ ઉંમરમાં નહિ ઓળખાયેલા એવા પણ શહેરની બહાર મળેલા શ્રમણુ લગવંત થયેલા પિતાને વંદન કરવાને ભાગ્યશાળી થાય, તે મુનિરાજ મનકે મનાફ કેમ કહેવાય ?
- ૧૩ મુનિરાજની જિજ્ઞાસા પોતાના શ્રમણુ લગવંત એવા પિતાને મળવાની હોવાથી વાસ્તવિક રીતે પિતા છતાં પણ પિતા તરીકે નહિ જાણવાથી મારા પિતાને તમે ઓળખો છો ? એવો પ્રશ્ન કરી પિતાની પાસે જ પિતાના પ્રશ્નને પૂછવાની હિંમત ધરાવનાર મુનિરાજ મનકે મનાફ કેમ કહેવાય ?
- ૧૪ જે મુનિરાજ લઘુવયના હોવાથી તેમને તેમના પિતા જ પોતાની પિતા તરીકેની ખબર હેતા નથી, પણ શરીર અને જીવનું જુદા-પણું આગળ કરી શય્યલવને આત્મા તરીકે ગણાવતા, બોલનાર એવા શરીરની વક્તાપણાની પરિણુતિને આગળ કરી તે તારા શય્યલવ પિતા મારા એક અલિન્ન મિત્ર છે, એમ જણાવવામાં આવ્યું, તે મુનિરાજ મનકે મનાફ કેમ કહેવાય ?
- ૧૫ જે મુનિરાજ લઘુવયના છતાં પિતા છતાં પણ નહિ ઓળખાયેલા ખુદ શય્યલવ આચાર્યે પિતાને મળવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું,

ત્યારે સ્વતંત્રપણે દીક્ષા લેવાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ કર્યો, એ મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૧૬ જે મુનિરાજને પિતા તરીકે નહિ ઝોળખાયેલા એવા શચ્યંભવ આચાર્યે પોતાની પાસે દીક્ષા લેવાનું જણાવ્યું, તે વખતે પિતાની પાસે દીક્ષા લેવાનો આગ્રહ ન રાખતાં તે શચ્યંભવ આચાર્યની પાસે દીક્ષા લેવાનું કબુલ કર્યું, તે મુનિરાજ મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૧૭ જે મુનિરાજ લઘુવયના અને પિતાની પાસે દીક્ષા લેવાના અભિપ્રાયવાળા છતાં પણ અન્નણ્યા એવા શચ્યંભવ આચાર્યની સાથે દીક્ષા લેવા ઉપાશ્રયે આવે છે, તે મુનિરાજ મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૧૮ જે મુનિરાજ લઘુવયમાં પણ અન્નણ્યા એવા શચ્યંભવ આચાર્યની સાથે ઉપાશ્રયે આવી પિતાની ઝોળને ભૂલી જઈ માત્ર શ્રમણુપણાને જ વધાવી લે છે, તે મુનિરાજ મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૧૯ જે મુનિરાજની લઘુવયે દીક્ષા થયા પછી લઘુવય છતાં પણ આ મુનિરાજનું આયુષ્ય કેટલું છે, તેવું તપાસવાની શચ્યંભવ આચાર્યને વૃત્તિ થઈ-તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૦ જે મુનિરાજને માટે છેલ્લા દશપૂર્વીએ કે છેલ્લા ચૌદપૂર્વીએ કરાતું ઉદ્ધારનું કાર્ય છેલ્લા નહિ એવા શચ્યંભવસૂરિણએ કહ્યું, તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૧ જે મુનિરાજને માટે વિકાલ થતાં પણ સૂત્રનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૨ જે મુનિરાજે શય્યાંભવસૂરિજીએ ઉદ્ધરેલા દશવૈકાલિક શાસ્ત્રનો છ માસ જેવી મુદતમાં અભ્યાસ સંપૂર્ણ કર્યો, તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૩ જે મુનિરાજે આઠ વર્ષ જેવી લઘુવય છતાં પણ છ માસમાં સંયમની યથાસ્થિત આરાધના કરી તે મુનિરાજ મનક મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૪ જે મુનિરાજને છ માસમાં યથાસ્થિત સંયમની આરાધના થવા માટે શ્રી શય્યાંભવ આચાર્ય સરખા પુત્રવત્સલ પિતાએ પુત્ર તરીકેની જાહેરાત ન કરી, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૫ જે મુનિરાજની લઘુવયે અને લઘુપર્યાયે આરાધના થયેલી હોવાથી શ્રી શય્યાંભવ આચાર્ય સરખા શ્રુતકેવલી મહારાજને પણ આશ્ચર્યની સાથે આનંદનાં આંસુ આવે, તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૬ જે મુનિરાજની અજ્ઞાત ગુરુ-પુત્રપણાની સ્થિતિને જેમના કાળ પછી જાણીને યશોભદ્રસૂરિજી વિગેરે સમર્થ આચાર્યોદિકોને પણ વૈયાવચ્ચ વિગેરે કરવાનો લાભ ન મળ્યો, તેમાં પશ્ચાત્તાપ થાય, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૭ જે મુનિરાજને આચાર્ય મહારાજ શય્યાંભવસૂરિજી સરખાએ છ માસ સુધી અભ્યાસ કરાવ્યો, છતાં તે અભ્યાસનું શાસ્ત્ર જે દશવૈકાલિક તે સૂરીશ્વરજી પાસે સતત સેવામાં રહેવાવાળા શ્રી યશોભદ્રસૂરિ મહારાજ વિગેરેને પણ જાણવામાં ન આવ્યું, અને તેનો અભ્યાસ છ માસ સુધી

કરાબ્યો અને કર્યો, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૮ જે મુનિરાજના છ માસ જેટલા ટુંક સમયમાં સંયમની આરાધનાપૂર્વક કાળધર્મ થયા પછી તેને માટે ઉદ્ધરેલા દશવૈકાલિકનું સંહરણ કરવાને માટે થયેલો શાચ્યલવસૂરિનો વિચાર શ્રીયશાલદ્રસૂરિ વિગેરે શ્રમણસંઘે વિનંતિ કરી રોકી દીધો, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૨૯ જે મુનિરાજ દશવૈકાલિકના બહાને પાંચમા આરાના છેડા સુધી પોતાની સત્તા સાબિત કરશે, તે મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

૩૦ જે મુનિરાજ માત્ર આઠ વર્ષની વયે દીક્ષિત થયેલા અને કેવળ છ માસ જેટલા ટુંક વખત સુધી ચારિત્ર પર્યાયમાં રહેલા, છતાં તેમને નામે ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલી શાચ્યલવસૂરિની પ્રસિદ્ધ થાય અને મનક પિતા તરીકે શ્રી પર્યુષણાકદપ વિગેરેમાં સ્થવિરાવલીમાં લખાય, એ મુનિરાજ મનક-મનાફ કેમ કહેવાય ?

નોંધ :—મુનિરાજ મનકની દીક્ષા જે આઠ વર્ષની વયે કહેવામાં આવે છે, તે આઠ વર્ષ પુરાં થઈ ગએલ સમજવા નહિ, પણ માત્ર સાત પુરાં થઈને આઠમું વર્ષ ચાલતું હતું, તે વખતે દીક્ષા થએલી છે, એમ સમજવું.

કારણ કે—જે એમ ન હોય તો ~~શ્રીનિરીક્ષણાધ્ય~~ અને પંચકુદમલામમાં જન્મ પછી આઠ વર્ષ પૂર્ણ થએ દીક્ષા

માનનારા પક્ષની અપેક્ષાએ પણ તે મનકે મુનિજીની દીક્ષાને અપવાદ તરીકે ગણત નહિ.

યાદ રાખવું જરૂરી છે કે-જે જે પક્ષ જે જે માન્યતા ધરાવે, તે તે પક્ષ તે તે માન્યતાની અપેક્ષાએજ ઉત્સર્ગ-અપવાદને આધિત કરવા કોઈ સમજી પુરુષ તૈયાર થાય નહિ.

આ લેખમાં જણાવેલી હકીકત બાળ-દીક્ષાને પોષણ કરનાર થાય, તેના કરતાં તે મુનિરાજની મહત્તાનું વધારે પોષણ કરનાર છે, અને એ ઉદ્દેશ આ લેખનો રાખવામાં આવેલો છે.

સાચો આસ્તિક

દરેક આસ્તિક મતવાળા દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વ તો જરૂર માનશે, કેમકે આ ત્રણ તત્ત્વની માન્યતા વિનાનો આસ્તિક હોય નહીં.

જૈન એ સાચો આસ્તિક છે, તે સાચો કેમ ? બીજા આસ્તિકો પરભવ, પુણ્ય, પાપ, સ્વર્ગ અને નરક માને એટલે આસ્તિક બને, પણ જૈનમતના હિસાબે છ વસ્તુને માને તો જ સાચો આસ્તિક બને.

- (૧) જીવ છે.
- (૨) નિત્ય છે.
- (૩) પ્રતિક્ષણે કર્મને કરવાવાળો છે.
- (૪) બંધાયેલ કર્મને ભોગવનાર છે.
- (૫) કર્મથી છુટકારો=મોક્ષ છે.
- (૬) મોક્ષના ઉપાયો માનવા અને તેને અમલમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો.

શાશ્વતી ઓળીનાં તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનો પૃ. ૫૬

પર્વાધિરાજશ્રી
 પ...યુ...પ...ણા
 પર્વનું અદ્ભુત
 ર...હ...સ્ય

(૧)

[જૈન શાસનમાં સકળ પર્વોમાં શિરોમણિ શ્રી પન્થુસણ મહા-
 પર્વના આબાળ-ગોપાળ પ્રસિદ્ધ મહિમાના અંતરંગ હેતુનું વિશદી-
 કરણ બુદ્ધિગમ્ય આગમિક તર્કો દ્વારા પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ કરેલ
 છે-કે જે જિનશાસનની માર્મિક ઓળખાણ કરાવનાર હોઈ ભાષા-
 શૈલીને કાયમ રાખી, વાંચન યોગ્ય સરળતા થાય તેવા સંસ્કાર
 આપી, સુજ્ઞ વાચકોના હિતાર્થે રચુ કરેલ છે.]

જૈનશાસનમાં જે કંઈપણ મુખ્ય ધ્યેય હોય તો તે એક છે કે
 રાગ અને દ્વેષનો સર્વથા નાશ કરવો, એટલે કે ક્રોધ, માન, માયા
 તથા લોભનો બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તામાંથી સર્વથા
 અભાવ કરવો.

જૈનશાસનમાં જણાવેલી કર્મની આઠ મૂળ પ્રકૃતિઓ અગર
 એકસો અઠવાન ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં રાગ અને દ્વેષનું સ્થાન નથી.
 અર્થાત્ નથી તો રાગ અને દ્વેષને મૂળપ્રકૃતિઓમાં જણાવેલ, તેમ
 નથી તો તે બેને ઉત્તરપ્રકૃતિમાં ગણાવેલ.

તેનું કારણ એ છે કે રાગની અભિવ્યક્તિ જ્યારે પણ હોય
 છે ત્યારે તે મુખ્યતાએ માયા કે લોભરૂપમાં હોય છે, અને દ્વેષની
 જ્યારે અભિવ્યક્તિ હોય છે; ત્યારે તે ક્રોધ કે માનરૂપમાં જ હોય છે.

આ વાત ભગવાન શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકજી વિગેરે મહા-
 પુરૂષો સ્પષ્ટપણે પ્રશમરતિ વિગેરે પ્રકરણમાં જણાવે છે.

એટલે રાગ અને દ્વેષ એ બંને પ્રચ્છન્ન સ્વરૂપમાં રહે છે, પરંતુ વ્યક્તસ્વરૂપે થાય છે—ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભસ્વરૂપને ધારણ કરે છે.

એટલે કર્મને બાંધવાના કારણોનો નાશ કરવાને તૈયાર થયેલો મનુષ્ય અલિવ્યક્ત સ્વરૂપને જ રોકવા તૈયાર થઈ શકે, અવ્યક્ત સ્વરૂપને રોકવા તૈયાર થઈ શકે નહિ, માટે શાસ્ત્રકારોએ કર્મની પ્રકૃતિઓમાં રાગ-દ્વેષ જે અવ્યક્ત સ્વરૂપના હતા, તેને સ્થાન ન આપતાં તેનું જે વ્યક્ત સ્વરૂપ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપે છે, તેને સ્થાન આપ્યું.

જો કે ગુણોની મહત્તા જણાવવાની અપેક્ષાએ અવ્યક્તસ્વરૂપના નાશને ગુણ તરીકે જણાવી વીતરાગપણાદિકને ગુણો તરીકે જણાવ્યા, પરંતુ તે પાપપ્રકૃતિઓને નાશ કરવાને માટે ઉદ્ધમ કરવાવાળા મહાનુભાવોને ઉદ્ધમની સફળતા મેળવવા માટે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનું વ્યક્તસ્વરૂપ જે હતું તે જ જણાવ્યું.

આ ચાર કષાયના ભેદોમાં પહેલા નંબરે જો કોઈનો પણ નાશ થઈ શકતો હોય, અગર અલ્પ શુભ પ્રયત્નથી પણ જો કોઈ નાશ પામતો હોય તો તે માત્ર ક્રોધ છે.

યાદ રાખવું કે—ગુણસ્થાનોની શ્રેણિએ ચઢતાં ચઢાવ તો ઉપશમ કરે કે ક્ષય કરે, અર્થાત્ ઉપશમ શ્રેણિ માંડે કે ક્ષયકશ્રેણિ માંડે, અરે! તેમાં અનન્તાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાના-વરણી કે સંજ્વલન એ ચારે ભતના કષાયોમાંથી કોઈપણ ભતના કષાયની ચોકડીનો ક્ષય કરે, તો તેમાં પ્રથમ નંબરે ક્રોધનો જ ક્ષય કરે છે.

અર્થાત્—ચારે ભતના ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ બપાવવાના હોય છે, તો પણ તે બધા બપાવતાં પહેલાં તે ચારે ભતના ક્રોધનો પોત-પોતાનો સ્થાને ક્ષય કે ઉપશમ ગુણશ્રેણિવાળો કરે છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે કે—

“ આત્મકલ્યાણને માટે સ્વલ્પ પણ પ્રયત્ન કરવા વાળાએ પ્રથમ નાંખે ક્રોધનો ક્ષય કરવાની જરૂર છે.”

ચારે ક્ષાયોમાં સ્વલ્પશુદ્ધિથી જી કોઈમો પણ ક્ષય થતો હોય તો તે માત્ર ક્રોધનો જ ક્ષય છે. અને આ ક્રોધના ક્ષયને માટે જૈનશાસનની સમગ્ર રીતિઓએ નિશાન તાકવાનું છે.

આ વાત જ્યારે ધ્યાનમાં આવશે ત્યારે મુખ્યતાએ ક્રોધને વોસિરાવવાના સાધનભૂત એવા સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની ક્રિયાની મહત્તા એટલે જે સંવચ્છરીના દિવસને અન્તમાં રાખીને આઠ દિવસના પર્યુષણ કરાય છે તેની મહત્તા ધ્યાનમાં આવશે.

આ ક્રોધના નાશની મહત્તાને શાસનમાં મોટું સ્થાન આપેલું હોવાથી “ **ઉવસમસારં ચુ સામણં** ” એમ સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવે છે.

આ ઉપશમનો કાળ જી કે હંમેશને માટે છે, છતાં પણ પર્યુષણ (સંવત્સરી)નો કાળ તો એટલી બધી મુખ્યતાએ ક્રોધના ઉપશમને માટે નિયત કરવામાં આવ્યો છે કે તે સંવચ્છરી પછી જુના શમેલા ક્રોધને ઉદ્દીરણ માટે જે કોઈ વાક્ય બોલે તેને સકળસંઘ “ **અકલ્પનીય બોલે છે.** ” એમ કહી શકે છે.

એટલું જ નહિ, પરંતુ અકલ્પ્ય બોલે છે. એમ કહ્યા છતાં પણ જી તે વૈર-વિરોધને ઉદ્દીરનારું વચન બોલનારો મનુષ્ય જી તે વિરોધનું વાક્ય બોલવું બંધ ન કરે તો તેને સડેલા પાનના દષ્ટાંતથી દૂર કરી દેવા સુધીનો પણ હુકમ શાસ્ત્રકારો કરમાવે છે.

યાદ રાખવું કે—સમ્યક્દર્શન-સંવન્ન એવો ચતુર્વિધ સંઘ કે જેને સ્વપક્ષ કે સ્વતીર્થીય કહેવામાં આવે છે, તેના સંબંધના વિરોધને નહિ સહન કરનારો મનુષ્ય ઇતરપક્ષીય કે ઇતરધર્મવાળાનું

ચ્છાય જેટલું સહન કરે તો પણ તેને માત્ર દેશ-આરાધકપણું એટલે ગુણની અપેક્ષાએ અંશમાત્ર આરાધકપણું થાય છે.

આ વાત સુઝ મનુષ્યો જ્યારે ધ્યાનમાં લેશે ત્યારે મહારાજ ઉદયને સ્ત્રીલંપટ અને પ્રતિમાજી તથા દાસીને ઉપાડી જનારા તેમજ સંગ્રામભૂમિ ઉપર પ્રતિજ્ઞાને લોપનારા એવા પણ ચંડપ્રદોત ને સંવત્સરી (પર્યુષણ નો ઉપવાસ છે—એમ જણાવવાથી જે આખો માલવા પ્રાન્ત જીત્યો હતો, તે પાછો આપ્યો, કપાલમાં દીધેલો જે ડામ હતો તે ઢાંકવા માટે સોનાનો પટ્ટબન્ધ કરાવ્યો, અને પોતાનો સાધર્મિક ગણ્યો, આમ શ્રીમાન્ ઉદયન મહારાજે પર્યુષણનો મહિમા સાચવ્યો, તેની કિંમત બરોબર સુઝ મનુષ્યોને સમજવામાં આવશે.

દુનિયાદારીમાં દીવાળીના અંગે જુનાં ખાતાં માંડીવાળી સરખાં કરવાનાં હોય છે, તેવી રીતે જૈનશાસનમાં આ એક પર્યુષણનો તહેવાર એવો છે કે—જેમાં આખા વર્ષના વૈર-વિરોધના પ્રસંગો વોસિરાવી દેવાના હોય છે.

આ અપેક્ષાએ જૈનના આચારને અંગે “વર્ષનો છેલ્લો દિન સંવત્સરી છે.” અને તેનો બીજો દિવસ તે વર્ષની શરૂઆતનો છે.

આ માટે સાધુઓના પર્યાયનું પ્રમાણ ગણવાને અંગે શાસ્ત્રકારો પર્યુષણની સંખ્યાને અત્રપદ આપે છે.

એટલે જેટલી પર્યુષણ કરી હોય તેટલા વર્ષનો પર્યાય શાસ્ત્રકારો ગણવાનું જણાવે છે.

અર્થાત્ શાસનની અપેક્ષાએ ઉપશમનું સ્થાન વૈર-વિરોધને વોસિરાવવાની અપેક્ષાએ અમતખામણાનું સ્થાન અને સાધુ-પણની અપેક્ષાએ પર્યાય ગણવાનું સ્થાન જે કોઈપણ હોય તો તે માત્ર પર્યુષણજ છે.

વીર નિ. સં.
૨૫૦૧
આગમોદ્ધારકશ્રી
સ્વર્ગવાસ
૨મું. ૨૫
૧૫-૧૦

દ્રવ્યથી પણ
શાસનની વફાદારીનું મહત્ત્વ
દબ્બો વિ સામણાણુવત્તયા
હિયાવહા

વિક્રમ સં.
૨૦૩૧
પુસ્તક
૪

સામાન્ય રીતે જગતના આસ્તિક-દર્શનકારો શ્રદ્ધા અને આસ્તિકતામાં ધાર્મિક તત્ત્વની જડ દેખતા હોવાથી તથા સર્વ-દર્શનકારોએ સામાન્ય રીતે માનેલા મોક્ષની મૂલ જડ શ્રદ્ધા અને આસ્તિકતામાં હોવાને લીધે ભક્તિનો પ્રવાહ દિવસે દિવસે અને ક્ષણે ક્ષણે સર્વને ખીલવવાનોજ હોય છે.

કોઈપણ આસ્તિકદર્શન ભક્તિના માર્ગથી વિમુખ છે નહિ અને વિમુખ રહી શકે નહિ, દરેક આસ્તિક મનુષ્યો પોતપોતાને ઇષ્ટ એવા દેવ અને ગુરૂની તરફ ભક્તિ-ભાવ ધરાવનારાજ હોય છે.

જો કે ધર્મતત્ત્વ પણ દેવ અને ગુરૂતત્ત્વની માફક મોક્ષમાર્ગનું સાધન છે. સાધન છે એટલું જ નહિ, પરંતુ દેવતત્ત્વ અને ગુરૂતત્ત્વની પરમતા જો કોઈપણ કારણને અંગે હોય તો તે માત્ર ધર્મતત્ત્વની

વળી તે પંચમંગલમાં સમાવિષ્ટ કરેલા દેવ અને ગુરૂતત્વને એથી સૌંદર્ય સ્થાપવામાં આવેલા છે કે જેથી તે દ્વારા દેવ અને ગુરૂતત્વને આરાધન કરવામાં આવે તેમાં ધર્મતત્ત્વો આગળ રહ્યા જ કરે, અર્થાત્ તે પંચમંગલની અંદર પંચપરમેષ્ઠિ ભગવાનોને ધર્મતત્ત્વની મહત્તાવાળાં નામોથી જ સ્થાપન કરવામાં આવેલા છે, એટલે ધર્મતત્ત્વની મહત્તા અને આરાધકતા સમજવાવાળો પુણ્યશાલી તે પંચપરમેષ્ઠીને મહાન્ અને આરાધ્ય ગણી શકે છે.

પંચપરમેષ્ઠીને આરાધનારો મનુષ્ય સહેજે એ વાત તો સમજી શકે કે-ધર્મતત્ત્વની આરાધના સ્વયં બની શકે નહિ, પરંતુ ધર્મતત્ત્વને ધક્કણ કરનારા ધોરીપુરુષોની આરાધના દ્વારા જ તે બની શકે.

આવી રીતે પંચ-પરમેષ્ઠિમંત્રના રહસ્યને સમજનારો મનુષ્ય એ પણ સહેજે સમજી શકશે કે-શ્રી અરિહંત-મહારાજાદિ નવપદો કે વીશસ્થાનકોમાં મૂર્તિમાનપણે જે સ્થાપનાઓ થયા છે તે માત્ર ધર્મિઓનીજ થયા છે.

આ ઉપરથી ધર્મતત્ત્વની આરાધના નથી થતી કે નથી કરવાની એમ નહિ, પરંતુ તેની આરાધના મૂર્તિમાન શરીર આદિ દ્વારા સીધી રીતે ન હોવાથી તેને સ્થાન કે કોઈ મૂર્તિમાન સ્વરૂપ મહેલવામાં આવતું નથી. પરંતુ માત્ર ધર્મતત્ત્વના તે તે પદને જણાવનારા અક્ષરોજ મહેલવામાં આવે છે.

આ કારણથી શ્રીસિદ્ધચક્રના મંડળની અંદર પાંચ પદો ભયરે મૂર્તિ આકારે હોય છે, ત્યારે સમ્યગ્દર્શન આદિ ચાર પદો કે જેઓ ધર્મસ્વરૂપ છે, તેઓની સ્થાપના તો અક્ષરો દ્વારા કરવી પડે છે.

આ બધું વિચારનાર મનુષ્યને સ્પષ્ટપણે સમજશે કે-આસ્તિકોને આરાધના લાયક દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણે તત્ત્વો છતાં પણ ભક્તિમંત્ર સ્થાન તો ઉપાસ્ય એવા દેવ અને ગુરૂ તત્ત્વમાંજ જોડવાયેલાં છે. આ કારણથી શાસ્ત્રકારો પણ વંદન, નમસ્કાર-સત્કાર અને

ઉત્પત્તિ સાથે પ્રવૃત્તિને અંગે છે. એ ધર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિને અનુ-
સરવાને અંગે જ છે, એટલે દેવ અને ગુરૂત્ત્વ એ બન્ને જો કે
ધર્મતત્ત્વ ઉપર આધાર રાખે છે, અને તેથી દેવતત્ત્વ અને ગુરૂતત્ત્વ
કરતાં પણ ધર્મતત્ત્વો પર વિચારકોને અધિક ભક્તિભાવ હોય છે
અને હોવો જ જોઈએ.

પરંતુ એ વાત વિચારકોની ધ્યાન બહાર નથીજ, કે દેવતત્ત્વ
અને ગુરૂતત્ત્વ બંન્ને મૂર્તિમાન શરીર દ્વારા માની શકાય છે, ત્યારે
ધર્મતત્ત્વ તેવી રીતે માની શકાતું નથી અને તેથીજ ઉપાસના કરવા
લાયક વર્ગમાં દેવ અને ગુરૂતત્ત્વને દાખલ કરી શકાય છે. પરંતુ
ધર્મતત્ત્વને ઉપાસનાને લાયક વર્ગમાં દાખલ કરી શકાતો નથી.

અર્થાત ધર્મતત્ત્વની ઉપાસના દેવ અને ગુરૂતત્ત્વરૂપી ધર્મી-
તત્ત્વની ઉપાસના દ્વારા બની શકે છે. સ્વતંત્ર રીતે ધર્મતત્ત્વની
ઉપાસના બની શકતી નથી.

આ વસ્તુ બંન્ને બંને અરેજર સમજવામાં આવશે, ત્યારે જૈન-
શાસનની અંદર અરિહંત લગવાનું આદિ નવે પદોની આરાધ્યતા
ગણવામાં આવ્યા છતાં અરિહંતાદિ પંચ-પરમેષ્ઠિની આરાધ્યતા મુખ્ય
ગણીને તે રૂપ નમસ્કાર મંત્રને કેમ ઉચ્ચ ગણવામાં આવ્યો છે ?
તેનું તત્ત્વ સમજાશે.

અર્થાત શ્રીનમસ્કારમંત્ર કે-જેને પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધ
કહેવામાં આવે છે તેમાં દેવતત્ત્વ અને ગુરૂતત્ત્વરૂપી બન્ને ઉપાસ્ય
તત્ત્વોનોજ સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે અને તે ઉપાસ્ય તત્ત્વો
પંચમંગલમાં તેવી રીતે આરાધ્યતરીકે ગોઠવાયેલાં છે કે જેમાં
ક્ષેત્ર-કાલ, જાતિ, વર્ણ, નામ, સ્થાન, રંગ કે આકાર વગેરેના કોઈપણ
ભેદને સ્થાન આપવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ સર્વક્ષેત્ર, સર્વકાળ
વગેરેના પૂજ્ય-મહાત્માઓનો તેમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

સન્માનની જગો પર ઉપમારહિતપણે વર્ણન જણાવે છે, પરંતુ પર્યુપાસના અને ઉપાસનાની જગો પર તે દેવતા, ઈષ્ટદેવતાની મૂર્તિ, કથ્યાણુકારી પદાર્થ અને મંગલકારી પદાર્થની ઉપમા દઈને પર્યુપાસનાની અભિલાષાની રીતિ વ્યક્ત કરે છે.

વંદન-નમસ્કારાદિરૂપ ભક્તિ-દેવ આદિ ત્રણે તત્ત્વોની બનવા છતાં ઉપાસના રૂપ ભક્તિ તે માત્ર ગુરૂતત્ત્વનીજ બની શકે છે. કેમકે તે મૂર્તિમાન છે-એમ જણાવી તે ઉપરની વાત સ્પષ્ટ કરે છે.

આવી રીતે દેવ અને ગુરૂતત્ત્વને અંગે પર્યુપાસના વગેરે ભક્તિનું મહત્ત્વ હોવાથી જગતમાં ધર્મતત્ત્વના ભેદો કરતાં પણ દેવ અને ગુરૂતત્ત્વના ભેદો વિશેષ બહાર આવેલા છે અને આવે છે.

જેનશાસ્ત્રકારને બાણનારાઓથી એ વાત તે અબાણી નથી જ, કે ભગવાન મહાવીરમહારાજના વિદ્યમાનપણામાં ગોશાળો અને જમાલિ સરખા મનુષ્યો અને તે પણ શિષ્યો તરીકે બહાર થયેલા છતાં પણ પોતાને ભગવાન મહાવીરમહારાજના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે અને દેવ તરીકે કે છેલ્લા તીર્થ કર તરીકે મનાવવાને બહાર પડેલા હતા.

જેવી રીતે દેવતત્ત્વને અંગે અસર્વજ્ઞ અને અવીતરાગ એવા પણ જીવો પોતાની મહત્તા કરવા માટે દેવ તરીકે બહાર પડ્યા હતા. તેવી જ રીતે ભગવાનના નિર્વાણ પછી થયેલા નિહ્નેવો પોતાને સદ્ગુરૂ તરીકે બહાર પાડવાનું ચૂક્યા ન હતા.

સુજ્ઞ-પુરૂષોએ સમજવું જોઈએ કે-શાસન અને શાસનપ્રણાલિકાથી વિરૂદ્ધ થનારા મનુષ્યો પોતાના આત્માની સાથે પોતાના ભક્ત થનારાઓને, તેમાં પણ મહા-મિથ્યાત્વના ઉદ્યથી પોતાના અનન્ય-ભક્ત બનનારા વર્ગને મહા-મિથ્યાત્વના ઉદ્યમાં ડુબાવવાની સાથે અનંત ભવ-ભ્રમણરૂપી અપાર-સંસાર-સમુદ્રમાં ડુબાડનારા થાય છે.

આ કારણથી શાસ્ત્રકાર-મહારાજઓ તેવા શાસન અને શાસન-પ્રણાલિકાથી વિરૂદ્ધ જનારા વર્ગને માટે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે-તેઓ મિથ્યાત્વના અભિનિવેશે કરીને અને અસદ્દેશોએ એટલે શાસન અને શાસન-પ્રણાલિકાઓમાં નહિ એવા પદાર્થો અને પ્રણાલિકાઓએ કરીને જીવોને ભરમાવતા અને કદાચદ્રમાં ખેંચતા રહે છે, તેથી તેઓ પોતાના આત્માને અને ધીજી આત્માને અધમતમ સ્થિતિમાં પહોંચાડી સંસાર-સમુદ્રમાં રખડાવવાવાળા થાય છે.

આવા શાસન અને શાસન-પ્રણાલિકાથી વિરૂદ્ધ થનારા અને વિરૂદ્ધપણે વર્તનારા મનુષ્યો કેવળ શાસન અને તેની પ્રણાલિકાની વિરૂદ્ધતા રાખતા હોય છે એમ નહિ, પરંતુ તેવા શાસન અને શાસન-પ્રણાલિકાથી વિરૂદ્ધપણે વર્તનારા જીવો શાસનને અંગે જેમ અપલાપ કરનારા અને છે, તેમ શાસન અને શાસન-પ્રણાલિકાને અનુસરનારા આચાર્ય-ભગવંતો ઉપાધ્યાય-મહારાજઓ-ગુરુદેવો શ્રી ચતુર્વિધસંઘ, ગચ્છ અને કુલ એ બધા જે સંસાર-સમુદ્રથી અરેખર તારનારા અને આલબનરૂપ પદાર્થો છે, તેના અપજ્જનને કરનારા અને છે, તેના અવર્ણને કરનારા અને છે, તેની અપકીર્તિને કરનારા અને છે, તેની છાયાનો નાશ કરનારા અને છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ રાત-દિવસ તેવા શાસન અંગારાઓનું ધ્યાન માત્ર શાસન અને શાસનની પ્રણાલિકાઓનું નાશ કરવા તરફ હોય છે.

એટલે ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાનની તો તેવા શાસનના અંગારાઓમાં સ્વપ્ને પણ છાયા સરખી ન હોય, પરંતુ સામાન્ય આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન જેવા ધ્યાનોમાં પણ કલ્પી ન શકાય તેવા પ્રકૃષ્ટ રૌદ્રધ્યાનમાં તેઓનું ચિત્ત વર્તીતું હોય છે.

આ વસ્તુ જ્યારે સમજવામાં આવશે ત્યારે જ સુજ્ઞ મનુષ્યો સહેજે સમજી શકશે કે-એવા શાસનના અંગારાઓ કે જેઓ શાસન અને શાસનની પ્રણાલિકાથી ભુલા પડ્યા, વિરૂદ્ધ પડ્યા, અને શાસનાદિનું ખંડન કરવામાં તત્પર થયા.

એટલું નહિ. પરંતુ શાસન અને શાસનની પ્રણાલિકાને અનુસરનાર મહાત્માઓના પ્રભાવને મટાડવા દ્રવ્યલિંગિક તંદુલીઆ મજબૂ કરતાં અધમ વૃત્તિને ધારનારા થયા. તેઓ દરેક સમયે અનંતા-સંસ્કારને ઉપાર્જન કરે છે અને કરાવે છે—એવું સ્વંયકારણું નિષ્પક્ષ-મુખને ફોઈપણ પ્રકારે સુરને આશ્ચર્ય ઉપભવશે નહિ.

એ કે ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજના શાસનમાં કેટલાક અભવ્ય જીવો કે-જેઓ કોઈ વખત પણ જ્ઞાત્યા ધર્મને અને સમકિતને પામ્યા નથી, પામતા નથી અને પામશે પણ નહિ. અને સર્વ કાલને માટે મોક્ષને માટે જેઓ અયોગ્ય છે છતાં તેવા અભવ્યો-ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજના શાસનને જે નુકશાન કરતા નથી, તેવું ભયંકર નુકશાન ઉપર જણાવેલા શાસન અને શાસનની પ્રણાલિકાથી વિરૂદ્ધ વર્તનારા શાસનના અંગારાઓ કરે છે.

એવું કારણ એ છે કે-ઉપર જણાવેલા અભવ્ય-જીવો એ કે પોતે સન્માર્ગની વાસનાથી શૂન્ય જ છે! તો પણ તેઓની પ્રરૂપણા અને વર્તના શાસન અને શાસનની પ્રણાલિકાને અનુસરતી જ હોય છે. અને તેથી તેવા અભવ્યોના ભક્ત થનારાઓ પોતે વાસ્તવિક કુચુર છે-તેને તે સુચુર માને છે, છતાં તે સમ્યક્દર્શનવાળા થાય છે, રહે છે અને સમ્યક્દર્શનની કોટીએ આગળ પણ વધી શકે છે.

આ કારણથી શાસ્ત્રકારોએ સમ્યક્દર્શનના ભેદોમાં દીપકનામનું સમ્યક્દર્શન જણાવ્યું છે કે-જે મુખ્યતાએ અભવ્યને જ હોય છે.

એટલે કહેવું જોઈ એ કે-અભવ્ય જેવા દ્રવ્યલિંગી સાધુનો થનારો ભક્ત એ શાસનને કે પોતાના આત્માને એકકેને નુકશાન કરતો નથી. તેથી અભવ્યોના પ્રતિષેધેલા જીવો એટલા બધા મોક્ષે બંધ છે કે જેઓના અનંતમાભાગે એક ભવ્યજીવના પ્રતિષેધેલા મોક્ષમાં જતા નથી.

આ વસ્તુ સમજનારો મનુષ્ય રહેજે સમજી શકશે કે-અભવ્ય જેવા દ્રવ્યસાધુના ભક્તોની ભયંકરતા કરતાં પણ શાસન અને શાસનની

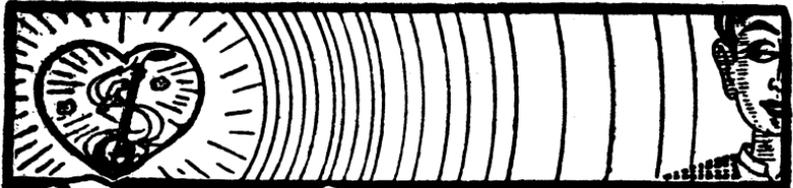
પ્રજાલિકાની વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા અને વર્તનાવાલા એવા શાસનમાં અંગારારૂપ થયેલા દ્રવ્ય-સાધુઓના ભક્તોની ભયંકરતા તો શાસન અને તેના ભક્તો માટે તથા શાસનને અનુસરનારાઓ માટે હદ બહારની છે.

તેથી કોઈપણ જગો પર શાસ્ત્રકારોએ શાસન અને શાસનની પ્રજાલિકાથી વિરૂદ્ધ વર્તનારા અને બોલનારા એવા શાસનના અંગારાઓને તો દીપક સમ્યક્ત્વનું પણ સ્થાન ગણ્યા નથી. એટલું જ નહિ, પરંતુ કોઈપણ તેવા શાસન-અંગારાથી પ્રતિબોધેલા હોય અંગર તેના પ્રતિબોધેલાં મોક્ષે ભય એવી સ્વપ્નમાં સંભાવના સરખી પણ થાય, તેવું શાસ્ત્રકારોએ પ્રતિપાદન કરેલું નથી.

માટે શાસનસેવકોએ અભવ્ય જેવા દ્રવ્યલિંગી સાધુઓ કરતાં પણ શાસન અને શાસનની પ્રજાલિકાથી અને તેને અનુસરનારા મહાત્માઓની વિરૂદ્ધવર્તી શાસનના અંગારા જેવા નિહ્વનનાં ભાઈ સરખા દ્રવ્ય-સાધુઓ અને તેના ભક્તોથી હંમેશાં દૂર રહીને સાવચેત રહેવાની જ જરૂર છે.

સદા યાદ રાખો

- દયા એ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ છે.
- અહિંસા એ ચારિત્ર અર્થાત્ વિરતિનું લક્ષણ છે.
- અહિંસાનું રક્ષણ સંયમની પ્રવૃત્તિમાં છે,
- સંયમની પ્રવૃત્તિ એ અહિંસા-રક્ષણનો ઉપાય છે.
- અહિંસા, અને સંયમ વચ્ચે સંઘર્ષણ થાય તો વિવેકી પુરુષે અહિંસાના ભોગે પણ સંયમનું રક્ષણ કરવું, પણ સંયમના ભોગે અહિંસાનું રક્ષણ કરવા પ્રયત્ન કરવા નહિ.

ધ્યાનો ઝંકાર

પૂજ્યપાદ, આગમવાચનાદાયક, આગમતત્ત્વ-તલસ્પર્શી-વ્યાખ્યાતા પક્ષાવધિ 'અર્ધપન્નાસનસ્થિતિ' પૂર્વક કાયોત્સર્ગ-ધ્યાનમુદ્રાએ સમાધિપૂર્વક દેહ ત્યાગ કરનાર, અહુશ્રુત સૂરિસાર્વભૌમ પૂ. શ્રી ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ દીર્ઘકાલીન શ્રુતજ્ઞાનના સ્વાધ્યાયાદિબળે પરિકર્મિત વિશિષ્ટ-પ્રતિભા અને ક્ષયોપશમબળે નાના-મોટા અનેક તાત્ત્વિક આગમિક ગ્રંથોની રચના હજારો શ્લોક પ્રમાણ કરી છે,

તેની સાથે વીતરાગપ્રભુની ભક્તિની મુખ્યતાએ સાહિત્યિકદૃષ્ટિએ ઉત્તમોત્તમ કક્ષાનાં અનેક-ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ, સ્તોત્રો આદિની વિપુલ પ્રમાણમાં રચનાઓ કરેલ છે.

તેમાંથી થોડીક વાનગી તેઓશ્રીની અહુમુખી વિદ્વતાનો પરિચય સુસ-જનતા મેળવી શકે તે શુભ આશયથી પ્રતિવર્ષ આ વિભાગમાં રજુ કરાય છે.

કદથી નાની દેખાતી આકૃતિઓમાં પણ અદ્ભુત સાહિત્યિક અલકની સાથે ભાવની ગંભીરતા પણ અપૂર્વરીતે ગોઠવાયેલ છે.

વિવેકી વાચકોએ યોગ્ય રીતે તેની સમજણ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો.

श्री आगमसङ्ग्रह-स्तवः

आगमसङ्ग्रहमर्चयाऽऽत्तजनोक्तं सुरदानवलोकप्रतिष्ठम् ।
 संयमघरमुनिशुभनिष्ठं सेवस्वं निष्कामम् ॥ ३ ॥
 आप्नोति लान्तकनाकितां, मुनिनेतां सर्वपूर्वाणां ध्याता ।
 त्रसपृथ्यादिसुखशतदाता सेव्यस्तु सदैव ॥ २ ॥
 भणितमिदं जघन्यत उत्कृष्टात् सर्वाथे सिद्धी वा स्यात् ।
 महिमा श्रुतसिन्धोरेतत् धारय सुरसेव्यम् ॥ ३ ॥
 श्रुत्वा श्रीजिनभाषितां गणनाथः स्थेयोत्पत्तिव्ययसार्थाम् ।
 आद्योद्भिृतिमिसमर्थां त्रिपदीं हर्षभरेण ॥ ४ ॥
 सर्वजिनेश्वरशासने यद् भवति अङ्गद्वादशकं तु प्रचलति ।
 गणमुख्यास्तद्वैचर्यन्ति, ध्रियते मुनिघणैः ॥ ५ ॥
 तीर्थोत्पत्तेः प्रागेव, तन्न्यासो तदुत्पत्तौ गणीसाराः ।
 जिनराजस्त्रिपदाभाषो भावो नित्यमेव ॥ ६ ॥
 हितदेशकमखिलज्ञातं मुनिमतं नहि पूर्वापरश्रुतिशातम् ।
 मुमुक्षुजनैर्यल्लातं पडनीयमतीव ॥ ७ ॥

श्री वीतराग परमात्म-स्तुतिः

परमानन्दरूपाय, निष्कामाय यशस्विने ।
 सर्वकर्मविहीनाय, नमस्ते सर्वदा प्रभो ! ॥ १ ॥
 जातो भवेष्वनेकेषु जीवानामुपकारकः ।
 परार्थव्यसनी ज्ञानी, नमस्ते सर्वदा प्रभो ! ॥ २ ॥
 गौणीकृतनिजाऽर्थस्त्वः कृतज्ञेषु पुरस्सरः ।
 जीवानुः जगतां नाथ नमस्ते, सर्वदा प्रभो ! ॥ ३ ॥

ज्ञौचित्यवारिजलधि - ज्ञानतेजोविवाकरः ।
 कृपारत्नमहाज्जमोधिः, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ४ ॥
 देवलोकच्युतोऽप्यर्च्यो, बाल्येऽपि बलिजित्स्वतः ।
 यौवनं जितमारस्त्वं, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ५ ॥
 निर्विकारो निराशंसो, विवेकाऽम्बुजभास्करः ।
 गुरुपायाऽञ्जमधुपो, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ६ ॥
 हायनं हेमकोटिशो, मार्गणेभ्यो ददौ ध्रुवम् ।
 दाने प्रन्यहमाप्रातः, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ७ ॥
 देशं राष्ट्रं बलं कीर्त्तिं धनं धान्यं यशः पशुम् ।
 मोहं कुटुम्बं चाऽत्याक्षीः, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ८ ॥
 शरीरं जिवतो भिन्नं, दर्शयन्निव दुःसहान् ।
 घोरान् सोढोपसर्गान्, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ९ ॥
 अनुकूलैः प्रतीपैर्ना-ऽचालीर्घोरपरीषहैः ।
 क्षुद्राद्यदेवतोदीर्णैः, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ १० ॥
 सुवर्णच्छेदतापाभ्या-मिवात्मा शोधितोऽनघः ।
 तपसा संयमोत्केन, नमस्ते सर्वदा प्रभो! ॥ ११ ॥

॥ श्री वर्त्तमान-तीर्थस्तवः ॥

सम्मतेऽवन्तिपुर्यां गजपुरि कपिले स्तम्भने केशरीये,
 चम्पापापायुनेऽष्टापदि मगसिपुरे भण्डुकेऽप्यन्तरीक्षे ।
 सिद्धाद्रावबुद्धेवाऽबलगढसहिते मण्डपे राणपुर्यां,
 वन्दे तीर्थे जिनानां प्रतिकृतिमनिशं शाश्वतानन्ददात्रीम् ॥ १ ॥
 घण्डेरे रेवताद्राबुद्धपुरि जिरापल्लीधाम्नि प्रतापे,
 नाणे वेडे फलोधी च्युल्लगिरिणे ब्राह्मणे सत्यपूर्याम् ।
 मोपाले तारणेऽद्रौ जगद्वियपुरि वा खेटशङ्खेऽम्बरे च,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ २ ॥

सेरोसे मातरे वा करमदि-बहिके प्रल्लिधार-नगयोः,
 चारुपे पत्तने श्री नवपुरिनगरे भोयणी बीबडोदे ।
 सत्यापुर्यां मडूचे सुरतपुरबरे- कर्पटे जैनपुर्यां,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ ३ ॥

दर्भावत्यां त्रसाल्यां सरखजनगरे भागरा-द्विल्लिघाम्नोः,
 काश्यां गोपेयदुगे करहटकपुरे नागदे वा समीने ।
 मण्डोदे गोगपुर्यामजयगिरियुते सोजते योधपुर्यां,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ ४ ॥

देवान् सिद्धाणहिल्लादनवरतपुरे पत्तने झालराञ्च,
 सादर्यां रत्नपुर्यां नडुलविजुवरक्काणनाडलाईपुर्णु ।
 मुम्भूर्यां भावपुर्यां त्रिनयनकुधरे नाशिके गोधरे च,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ ५ ॥

झालोरे पल्लिकाथामिडरक्षरनगरे भाकूखरे चोपरीप,
 शोरीषे राजधान्यामहमशनगरे खेट-पञ्चासरेषु ।
 शीरोह्यां जामपुर्यां वणथलिनगरे माङ्गरोले च पोरे,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ ६ ॥

हस्ते सानौ कदम्बेऽञ्जनगिरिशिखरे पुण्यपूर्णासि-पूर्योः,
 श्रीपुर्यां शेरुजे चामहिमदपुरबरे आसपुर्यां बडोदे ।
 सैलाने डुंगराद्रौ परसलीनगरे जाबरे खान्वरोदे,
 वन्दे तीर्थे जिनानां ॥ ७ ॥

इत्येवं निजभावजाप्रतिकरं प्रातः समुत्थाय य-
 स्तीर्थेषु प्रयतः स्तवीति भरते श्वेताम्बरीयेर्मतम् ।
 दृक्कर्णाध्वनिसंश्रितं प्रतिविनं शुद्धात्मना मोक्षदं,
 स्यादानन्वसमुद्रमाप्य सुमतिनित्याऽमृताब्धौ रतः ॥ ८ ॥

आगमोद्योत-सूत्राणां मन्त्राणां विधिः प्रोक्तः व्याख्यातः

ध्यानस्थ स्वर्गति, आगमोद्धारक

आध्यायदेवश्री

(वषभ रोगशय्याभां

शारीरिक लयंकर अस्वस्थता हरभ्यान पणु शुभध्यानरूपे

शास्त्रीयमस्वचितनना परिपाकरूपे

अनायेल शास्त्रीय

सुंदर सुभाषितो

(वष ८, पु० ४ पृ. १६ थी बालु)

न स्तन्यपानेन विना मनुष्यो व्यतीत्य बाल्यं युवतामुपैति ।

युतस्तिरश्वा जिन । ते कथं स्यात् विनैव तत् पानमुदारयौवनम् ॥

हे वीतरागप्रभु ! मनुष्यो के तिर्यंचो माताना स्तनपान विना
आह्यावस्थाने वटावी युवावस्थाने पाभी शकता नथी, पणु अत्यंत
आश्चर्यकारी वात अे छे के-आप तो स्तनपाननी लौकिक पद्धति
विना न श्रेष्ठ यौवनवयने प्राप्त करी शक्या !!!

मन्त्रैः सतन्त्रैश्च विचित्रविद्याप्रयोगयोगैश्च नरे प्रवृत्ते ।

सामान्यदेवोऽपि समेति नो चेत् किते सुरा जन्मदिने समेताः ॥

हे परमात्मन ! मानवो मंत्र-तंत्र अने विविध विद्याना
मान्त्रिक प्रयोग करवा छतां सामान्य देव पणु नथी आवता, तो
आपनो जन्म थतां न (आरे निकायना नाना-मोटा तमाम
छन्दो सुद्धा) अधा देवो शी रीते आया ? अे भेडा-आश्चर्य छे.

पर्षदि यो वनितामिः सह तिष्ठति सज्जनेषु न गण्यः ।

इत्यपि न हरादयोऽत्र विदन्ति यत् ताभिरर्चा हा ! ॥

हे प्रभु ? दुनियाना सामान्य नियम प्रमाणे सलानी अंदर
यत्नीयो साथे अेसे ते सज्जन गणुतो नथी, आटडी वात पणु

हरि-हर वगेरे अन्य देवो शुं नथी ज्ञायता ? के जेथी तेज्योये पोतानी पूज्य अवस्थानी भूर्तिज्यो पणु परिष्णीत पत्नीज्यो साथेनी अनावडावी, जेहनी वात छे !!!

कामे हते किं वनिता सदैषा क्रोधे हते किं धनुरादिशस्त्रम् ।

मोहे हते किं जपमालया स्याज्जिनो जयत्वेष जितान्तरारिः ॥

अरेअर ? कामने उडाव्ये होय तो स्त्री पासे शा भाटे ?

क्रोधने हूर कर्यो होय तो धनुष्य आदि उथीयारे शा भाटे ?

मोहने उड्ये होय तो जपमालानी जर शी ?

तेथी अरेअर अंतरंग रागादि शत्रुज्योने उणुनारा श्री वीतराग परमात्मा जय पावो !!!

क्रुद्धस्य मत्तस्य शठस्य लोभिनो न चेत् सुमार्गे गमनं मतं विदाम् ।

देव ! तदा किं गतरागमेते श्रयन्ति नो वन्ति किमात्मने हा ! ॥

क्रोधी, महोन्मत्त, मायावी अने दोषी प्रकृतिवाणा स्वयं सन्मार्गे यावी शकता नथी तो हे देव ! तेज्यो वीतराग अर्थात् सधणा दोषोथी रहित आपनुं शरणु केम स्वीकारता नथी ? तेज्यो अरेअर आत्मघात नथी करता शुं ?

संबुद्धा संसारे प्रतिपदमेते न किं समीक्षन्ते ।

क्रोधादीनां व्यसनान्यहो न किं यान्ति जिनमेते ? ॥

शुं सभज्जु गणुता आ अथा संसारमां उगळे-पगळे क्रोधादिना अनर्थकारी ज्णेो परिष्णामोने जेता नथी के ? शा भाटे तेज्यो वीतराग प्रलुना शरणु नथी आवता !!!

दीपप्रकाशेन यथा विभाते पदार्थबृन्देन विदो गणन्ति ।

तदीपसत्क यदि ते प्रभो गिरा कथं जगत्यर्थप्रकाशनोद्यता ? ॥

એમ હીવાના પ્રકાશથી પ્રકટ થયેલ પદાર્થના સમૂહનું જ્ઞાન સમજી—જ્ઞાનીઓ કરે છે, તેમાં હીવાના પ્રકાશનું મહત્ત્વ જણે છે, તે પછી હે પ્રભુ ! જગતના સૂક્ષ્મ—અતીન્દ્રિય પદાર્થોનું પણ સ્વરૂપ જણાવનાર તમારી વાણીને લોકાલોક-પ્રકાશક તરીકે મહત્ત્વ-પૂર્ણ કેમ ન ગણાય ?

સાવધમાર્ગાધિકૃતૌ નગણાં બન્વો ભવત્યંદ્રસ ઉદ્ધતરચ ।

વૈરાગ્યમાર્ગાદ્વિગતોઽપિ કિં ત્વં ચ કર્મં બદ્ધનાસિ ભવપ્રવાહિ ॥

સામાન્યથી જગતના જીવો સાવધમાર્ગની આચરણથી તીવ્ર પાપનો બંધ કરે છે, પણ હે પરમાત્મન્ ! તમે તો વૈરાગ્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલ સાવધ પ્રવૃત્તિથી દૂર થયેલ છતાં ભવોપગ્રાહી કર્મ—અઘાતી કર્મ (એ સમયની સ્થિતિનું—શી રીતે બાંધે છે ? એ અશ્ચર્યની વસ્તુ છે!!!

ભોગાઃ પરેષમષ્વન્ધનાય કિં તે તુ તે કર્મવિનાશનાય ।

ક્ષય્યાપિ ભોગૈગિતિ બોધકત્વં કર્માદિમેદૈકપતિઃવમાષાઃ ॥

સંસારના પદાર્થોનો લોગવટો સંસારી જીવોને પાપકર્મનો બંધ કરાવે છે, પણ લોગાવલી કર્મને લોગવી લેવાની આપની મનોવૃત્તિથી લોગવાતા લોગો પણ નિર્જરા માટે નિવડે છે. એમ કેમ ? અરેઅર કર્મરૂપ પર્વતને તોડના માટે વજ્ર જેવા આપના ઉત્કૃષ્ટ અધ્યક્ષ્ણાયોનું આ બળ લાગે છે.

સેવા સદા સુસ્વકર્મી જન ! સેવ્યત્તર્ગે,

ત્વાં દેવ ! દેવમથ પથ હૃદ્દા સદૈવ ।

આગત્ય સેવત ઉદ્ધસ્તપરોપતાપં;

નાત્રાસ્તિ સૌક્યમુગ્રથેઽપિ ચતોઽપ્ત જીતમ્ ॥

હે પ્રભુ ! સેવા કરનારાઓને હૃદયેશાં સેવા સુખાકારી નીવડે છે, આમ છતાં બધા દેવો હૈયાના ઉલ્લાસપૂર્વક આપની સેવામાં

ખીબના તાપને દૂર કરનારી અપૂર્વ સેવા કરે છે, તેમાં આપને કે તેઓને દેખીતું ફળ કંઈ નથી, હકીકતમાં તેઓ માત્ર જીતકલ્પ— આચારની મર્યાદાએ પોતાની ફરજ બજાવે છે.

કલ્યાણકાદિમહિમા પ્રાતિહાર્યાષ્ટકાદિસેવા ચ ।

તવ ન સુરાણાં સુલ્લદા વિક્રાજા ચેદ્ધર્મમહિમા નો ॥

હે પરમાત્મા ! પાંચકલ્યાણકેનો મહોત્સવ તથા આઠ પ્રાતિ-
હાર્યાદિ શોભા આપને કે દેવોને કંઈ સુખ આપનારી નથી, પણ તે
ધર્મનો મહિમા—પ્રભાવ છે, તેમ ન હોત તો તે બધું નિષ્ફળ
ગણાત !!!

મક્ત્યા પ્રસન્ના ભવથાથ કિં સુગ ન વઃ સુસ્વાચાર્હત્ત આશ્રિતા સા ।

નાધ્યર્હતઃ સા સુલ્લસાધનાય ધર્મસ્ય મહિમા કિલ્લ હેતુરત્ર ॥

આપ ભક્તિથી પ્રસન્ન થાઓ છો ? તો આપને આશ્રયીને રહેલ
દેવો પર શું આપ પ્રસન્ન થાઓ છો ? ના ! તેઓ તો માત્ર
ફરજ રૂપેજ આપની સેવા કરી અપેક્ષા વિના કરે છે. અને તે સેવા
આપના સુખ માટે પણ નથી, બરેબર ધર્મનો મહિમા જ આમાં
કારણ રૂપ છે.

પૂ. આગમવ્યાખ્યાતા પ્રૌઠ પ્રતિભાશાળી

પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય દેવશ્રીએ

રથેલ ગૂજર પદ્યસાહિત્યમાંથી

૨...સ...સા...મ...ગ્રી...

સદા નમસ્તે જિન ! હેમકાન્તે !,
વિદ્યોતિતા ડસંખ્યદિવાકરાધિક ! (નેશરાશિઃ) ।

ચંદ્રા અસંખ્યા ભુવિ ભાસિતાસ્ત્વયા;
નિરસ્ય સપ્તત્ત્વમતિં પરેષામ્ ॥ ૧ ॥

ચિત્રં પરં સપ્તમતા ત્વયા વિભો !,
સ્વસ્મિન્નધાર્યાપ્તિષરાવલી યા ।
દૃષ્ટ્વા વિચિત્રાં કૃતિમાત્તવર્ય;
તવોક્તિમુગ્ધો નનુ કેન લોકઃ ? ॥ ૨ ॥

ઓદારિકાઙ્ગાનુભાવો યદન્ના-
ના ડડ્ધારકં ચિત્તિ તત્ત્વા ડપિ ।
કર્યં તવોક્તિ શ્રવણોત્ક્રમાવાઃ;
શુતૃદ્શ્રમન 'વેત્તિ' જનો ન વિદ્વાન ॥ ૩ ॥

મોહવિજય

卐 જેમ-જેમ વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞા પ્રત્યેનું
બહુમાન વધતું જાય છે તેમ તેમ રાગાદિ અનાદિમળની
આત્મા ઉપરની પકડ ઓછી થતી જાય છે.

卐 જેમ જેમ જિનાજ્ઞાનુસારી સત્ક્રિયાઓ શુભ
લાવની ઉત્કટતાપૂર્વક થાય છે. તેમ તેમ રાગાદિ મળ
આત્માથી અલગ પડતા જાય છે.

卐 રાગાદિ મળના અલગ પડવાથી પાપનો ક્ષય
થવા દ્વારા નિર્મળ—આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે.

॥ શ્રી અજિતજિન-ચૈત્યવંદન ॥

નામં નામં સાર્વં વિમ્બં,
 કુર્વે જાતિં સન્પુણ્યાદ્યાં ।
 નાન્યૈસ્તીર્થૈસ્તે મુદ્રેયં;
 સ્વપ્નેઽપ્યાત્તાઽહો વૃક્ષેમા ॥ ૧ ॥

દૃશ્યહ્કાં તે દૃષ્ટ્વા મૂર્તિં,
 પશ્યેદ્યઃ સ્વં રૂપં સ્વસ્મિન્ ।
 સુન્મૂલાઃ સ્યુઃ કામકોષાઃ
 વૃક્ષા યદ્વન્નાગૈર્યત્તૈઃ ॥ ૨ ॥

વિશ્વોત્તંસે તારંગે તે,
 મુર્તિં રાજવિયાં ચક્રે ।
 તાં નત્વા મે સારં જન્મ
 જ્ઞે મોદાદ્વૈતાઽઘ્વાપ્તેઃ ॥ ૩ ॥

અમોઘ શસ્ત્ર

- જે અતિ તીક્ષ્ણ દુઃખો છે તે કષાયની વૃદ્ધિના કારણે થયેલ છે.
- જે ત્રણ લોકમાં ઉત્તમ સુખ છે તે કષાયના ક્ષયના કારણે છે.
- કષાયો જે નુકશાન કરે છે તે શત્રુ, રોગ કે વાઘ-સિંહ કરી શકતા નથી.
- આ કષાયોનો વિભય કરવા માટેનું વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન તે અમોઘ શસ્ત્ર છે.

શ્રી સિદ્ધગિરિરાજ મંડન
આદીશ્વર ભગવાન સ્તવન

(રાગ-ભજ જિનચંદા ભજ જિનચંદા....

ગુણ મણિ રોહણ ભજ જિનચંદા)

ઋષભજિણુંદ ભજ ! ઋષભજિણુંદ ભજ !

જગતઉદ્ધારક અચલ અમલ ભજ, ઋષભજિણુંદ ભજ....૨

શત્રુબંધ તીરથ શણુગારા, નાભિ નરિંદ કુલવિધુ અવતારા;

મરૂદેવા ઉર માનસહંસા, યોગીશ્વર કસ્તા જશ સંસા....

ઋષભ....૧

શ્રમણ નિકટ સાથ લીધો નિજ સાથે, સેવ્યો ન વર્ષ સુધી નિજ હાથે,

શ્રમણધરમ સુણુતાં ગુણુરાગી, અનહદ ઘૃત દઈ હુઆ વડ ભાગી

....ઋષભ....૨

સ્થાનક વીશ આરાધી અરિહા, તીર્થંકર પદ પામ્યા શુભ ઈહા;

સાગર અડદશ કોડાકોડી, ધર્મ વિચ્છેદ દીધો તે જોડી,

ઋષભ....૩

વંશ થાપન તુજ સુરપતિ કરતા, શિશુપાલન અપ્સરવૃંદ ધરતા....

સૌભન પ્રહુને સુર કુરૂક્ષત્રી, ગૃહસ્થપણે સુર આવે કળત્રી

ઋષભ....૪

બીતિ નૃપ યતિ ધર્મ ખતાયા, દાન ધર્મ જગમૈં સુખદાયા;

સૈંસર સહસે કેવલ પાયા, નિજ માતાને ભેટ અપાયા,

ઋષભ-૫

ગણુધર પદ થાપ્યા નિજપોતા, પાટ અસંખ્ય ક્રિયા અઘ ધોતા,

તીરથ મહિમા વર્ધન કાળે, ગણિવરને થાપ્યા ગિરિરાજે,

ઋષભ....૬

સહ પ્રવિષ્ટે કેવલ સીમું, પ્રણુ કોલી મુનિ કારણ સીમું
પાવન પુરૂષે અન્ય તીરથજગ, નર પાવન એ તીર્થ અખલગ,
ઋષભ....૭

પાવન જનમ થયો મુજ; તુમ દર્શન લહી સીધાં કાજ;
ટાલો જનમ જનમના ફેરા, ફેટો ભવ બંધન મુજ કેરા,
ઋષભ....૮

હોજો જિનપતિ તુજ પરભાવે, દેવ-ગુરૂ ધરમ સુભાવે;
નવિ પામું શિવપદ તુજ સેવે, તબ લગ એહ આનંદ રસ લેવે,
ઋષભ....૯

શ્રી આદીશ્વર ભગવાન સ્તવન
રાગ. પ્રથમ જિનેશ્વર પ્રણુમીયે

આદીશ્વર જિન સેવીયે, મરૂદેવા ઉર હંસ,
નાભિ નરેસર વંશ, નભોતલ હંસ જે, ભવિકમલાકર હંસ....૧.
જે રચણી અરિહંતણ, આવે જનની કૂખ;
ચઉદહસુપન લહે, નિર્મલ તેજ દિવાકર, માતા દેખે ગત દુઃખ....૨.
સ્વપ્નપાઠક નહિ તે સમે, જે કહે સ્વપ્નનો લાભ;
નાભિ કહે મરૂદેવાને, સ્વપ્ન ફલો તદા, થાય જિન એહ લાભ....૩.
માય પાસે આવી ઈંદ્રણ, કહે જિન જનમ ઉદાર;
કાગણ વદ આઠમ દિને, જન્મ લહે પ્રણુ, ભુવનમાં જવ જયકાર....૪.
ઈંદ્ર યાપે જિનવંશને, સો શિષ્ય કર્મ ચોસક;
જન હિતે સતપુત્રને, રાજ્ય લખાવીને, કન વરસ ઉચ્છિટું....૫.
રાજ્ય કરી શુભમાર્ગનો, રાહ કરી જિનચંદ;
કૌડા કૌડ અઠાર, સાગરનું ટાળતા, અંતર આનંદ સ્યંદ....૬.

[આ વિલાગમાં સુગૃહિતનામધેય બહુશ્રુતસૂરિપુરંદર, આગમ-વ્યાખ્યાતા, ગૂઠ તત્ત્વ વિવેચક, આગમ મંદિર સંસ્થાપક, ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત પૂઠ આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ વાચના-વ્યાખ્યાન દરમ્યાન અગર છુટક પ્રશ્નોત્તર રૂપે અનેક તાત્ત્વિક ગૂઠસ્થળોના માર્મિક ખુલાસા પ્રસંગે પ્રસંગે તત્ત્વબોધક શૈલિએ કર્યા છે, તેમાંથી થોડી સામગ્રી દરવખતે અંપાય છે.

આ વખતે અહિં 'શ્રીપંચાદાકમ્પ' (૪ થા અને પમા પંચાશકને લગતા પ્રશ્નોત્તરો વર્ષ ૧ થી ૩માં આવેલ, તેના અનુસંધાનમાં ત્રીજા પંચાશક (ગાઠ ૩૭ પછી) ના અપૂર્ણ મળેલા લખાણમાંથી ઉપલબ્ધ થયેલ પ્રશ્નોત્તરો રજૂ કરાય છે-

આ લખાણ સ્વ. પૂ. આ. શ્રી ચંદ્રસાગર સૂરીશ્વરજી જૈન જ્ઞાનમંદિરના મુખ્ય કાર્યવાહક શ્રી કુંદનલાલ મારુ હસ્તે પૂ. મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજી મંળી પ્રેરણાથી જુના લખાણના બંડલમાંથી વેર-વિખેર સ્થિતિમાં અપૂર્ણ મળી આવેલ કેટલાક પ્રશ્નોત્તરો જિજ્ઞાસુ વાચકોના હિતાર્થે રજૂ કરેલ છે.

લખાણની અપૂર્ણતાના કારણે વિષયની સમજૂતિ સ્પષ્ટ નથી થઈ, તેમ છતાં પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીની તાત્ત્વિકદષ્ટિના પરિચયના શુભ ઉદ્દેશ્યથી રજૂ કર્યા છે. સં.]

ગા. ૩૭ તં પુણ કહીને જણાવે છે તે છેલ્લા બે ભાંગા અનર્થને દેવાવાલા હોવાથી અનુપયોગી સમજી અહિં લીધા નથી અને બ્યાં લીધા હોય ત્યાં શાસ્ત્રાનુસારે જીવવિષય સમજવા, કારણ-કે ઠગાઈ માત્ર ચેતનવાલો જ કરી શકે છે, જડથી ઠગાઈ થઈ શકતી નથી.

ગા. ૪૨ (પૃ. ૧૧૨ પં ૮) પ્રશ્ન. ૫૯
નનુ અર્હદ્વન્દનેતીયં. ઈત્યાદિના

છેલ્લા બે ભાંગાવાલા જીવોની વંદના, કે જે અનર્થ ફલવાવાલી જણાવી તે વંદના કેને હોય ?

તેના સમાધાનમાં કહ્યું છે કે મિથ્યાત્વથી હણાયેલી યુદ્ધિ છે જેની અને સંકલેશ બહુલ છે જેને અથવા કિલષ્ટ સત્વવાલા જીવોને તેવી વંદના પ્રાયે હોય છે.

પ્રતિ- કહેવાનું કારણ કદાચિત્ અસંકિલષ્ટ એવા જીવોને પણ અનુપયોગ દશામાં ઘટે-એ જણાવવા માટે છે, બ્યારે ખીજી વખત પ્રાયઃ શબ્દને કેટલાકેને સુગતિ ફલવાળી ભાવવંદનાની હેતુભૂત દ્રવ્યવંદના પણ જણાવવા માટે છે, છતાં પણ દુષ્માકાલે કુદેવ આદિ પ્રયોજનવાલી વંદના દુર્ગતિ ફલવાવાલી છે.

અહિં કેટલાક આચાર્યો આ છેલ્લા બે પ્રકારના જીવોથી કરાતી વંદનાને ફક્ત લૌકિક વંદના માને છે, પરંતુ લોકોત્તર વંદના માનતા નથી, ત્યારે વાદી શંકા કરે છે કે-આ બે ભાંગાવાલા જીવો શિવ-શંકરને વંદના કરે તો લૌકિક વંદના કહો, પરંતુ તીર્થ-કરને વંદના કરે તો લૌકિક વંદના કેમ ? લોકોત્તર વંદના કેમ નહિ ?

ઉત્તર. ૫૯

છેલ્લા બે ભાંગાવાલા જીવો તીર્થકરને જે વંદના કરે છે તે ફક્ત નામથી છે, પણ ફલથી નથી, એમ શાથી સમજવું ? તો જણાવે છે કે-લૌકિક વંદનાનું જે સાધ્ય ફલ તેજ ફલ મલે છે, પણ જિન-વંદનાનું સાધ્ય-મોક્ષ ફલ મલતું નથી

અથવા લૌકિક વંદનાથી જે કંઈ ફલ મલે તેના કરતાં જિને-
શ્વરને કસાતી આ વંદનામાં જરા પણ અધિક ફલ મલતું ન હોવાથી
શ્રીજિનેશ્વર દેવને છેલ્લા ભાંગાવાલાની કસાતી વંદનાને લૌકિક
વંદના કહે છે.

પ્રશ્ન. ૬૦

પહેલા જે ભાંગાવાલા જીવેથી કરાતી વંદના કે જે વંદના
(પરમપદ) મોક્ષના ધીજભૂત છે, તે વંદના જે અલભ્યો તો શું?
પણ સર્વ લભ્યજીવો પણ પામી શકતા નથી, તો પછી તેવા પ્રકાર-
ની વંદના કોણ પામી શકે?

ઉત્તર-૬૦.

તેવા પ્રકારની વંદના કે જે મોક્ષના ધીજભૂત છે તે વંદનાની
જે વિધિપૂર્વક સેવના કરે છે અથવા તે વંદના અને વંદનાની
વિધિની શ્રદ્ધા કરે છે; એટલું જ નહિ પણ જેઓ તે વંદના અને
વંદનાની વિધિનો દ્વેષ નથી કરતા, એવા આસન્ન-લભ્યો પામી
શકે છે.

તે માટે સાક્ષી રૂપે જણાવે છે કે—

કિલ્બટ-કર્મોના ક્ષયોપશમ પ્રાપ્ત કર્યો છે એવા જીવોને વંદનાના
સમ્યક્ વિધાનમાં મત્સર નથી, એટલે માધ્યસ્થ ભાવ છે—એવા
આસન્નલભ્યો પણ તે વંદનાના અધિકારી છે, તો પછી તેવા પ્રકારની
વંદનાનો આદર કરનાર ને શ્રદ્ધા કરનાર અધિકારી હોય તેમાં તો
કહેવું જ શું?

એમ સાથી જાણવું? તો કહે છે કે-કિલ્બટ કર્મવાલા જીવોને
પ્રભુમાર્ગ પ્રત્યે મધ્યસ્થ ભાવ પણ હોતો નથી, અને દષ્ટાંતમાં જણાવે
છે કે-કિલ્બટ કર્મના ઉદયથી શુદ્ધ સત્ત્વવાલા જીવે રૂપ હરિણીઆને
વિધિમાર્ગની પ્રરૂપણા રૂપ શુદ્ધ ઉપદેશ કેશરિસિંહુવા શબ્દતુલ્ય ત્રાસ
ઉપભવનાર બને છે—અર્થાત્ તે ઉપદેશ અનર્થકારી લાગે છે.

અન્ન-૬૧. (પૃ. ૧૧૭ પં-૩-૪)

નેવી રીતે વિધિ જોતાં કલિયુગમાં, હોવે તીરથનો ઉચ્છેદ”.

એવું બોલવાવાલાને યોગવિંશિકાની ભલામણ આપી છે,

તેમ અહિં પણ ત્રીજા પંચાશકનો ઉપસંહાર કરતાં કુમ્ભવિરહ એમ લખીને દુષ્કાલને વિષે પણ અવિધિ ત્યાગનો ને વિધિના આદરનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

અહિં કેટલાક આચાર્યોનો એવો મત છે કે—જીવાભિગમ આદિ ગ્રંથોને વિષે શકસ્તવ માત્ર જ વંદના તરીકે શ્રાવકને યોગ્ય છે, કારણ કે જીવાભિગમમાં વિજ્યદેવ, રાયપસેણીમાં સૂરિયા-ભદેવ, જંપૂદ્રીપમ્ભક્તિમાં ઇન્દ્ર અને જ્ઞાતાસૂત્રમાં દ્રૌપદીએ ૧૦૮ શ્લોકોવાલા સ્તોત્રોએ યુક્ત શકસ્તવ વડે વંદના કરી સંભળાય છે.

આચાર્યજ્ઞાનવાત એટલે એક બાબુ આચરણાનું પ્રામાણ્ય છે બ્યારે બીજી બાબુ ગણધરાદિકૃત સૂત્રોને વિષે શકસ્તવ કરનાં અધિક વંદના વિધાન જણાતું નથી, તેા શ્રાવકને વંદનામાં શકસ્તવ જ માનવું કે શું ?

ઉત્તર. ૬૧

જે તમોએ કહ્યું કે—આચરણાનું પ્રામાણ્ય છે, તે વાત અયોગ્ય છે કારણ કે જીવાભિગમ આદિ સૂત્રોમાં વિજ્યદેવ આદિનો અધિકાર કેવલ ચરિતાનુવાદ માત્ર જ છે, એટલા માત્રથી કથન કરેલી ચૈત્યવંદનાની વિધિનો ઉચ્છેદ કરવો શક્ય નથી.

કારણ કે તે ચરિત્રવાલા અવિરતિઓ છે, ને પ્રમાદવાલા હોવાથી ભલે શકસ્તવથી વંદના કરે, પરંતુ તે સિવાયના વિશેષ અપ્રમાદીને વિશેષ ભક્તિવાલાને ઉપર મુખ્ય વિધિ હોય તેમાં દોષ નથી, અને

એ ચરિતાનુવાદનું આલંબન લઈ પ્રવૃત્તિ કરશે તો બીજું ધણું પણ કર્તાવ્ય તરીકે અંગીકાર કરવું પડશે.

વળી તમોએ જે કહ્યું કે—ગણુધરાદિ-કૃત શાસ્ત્રોમાં શકસ્તવ કરતાં અધિક વિધાન નથી, તે વાત પણ અયોગ્ય છે.

વ્યહવારભાષ્યાદિમાં તેથી અધિક વિધાન છે.

કદાચ એમ કહો કે—એ સૂત્ર સાધુની અપેક્ષા એ છે, તો તે વાત પણ અયોગ્ય છે, કારણકે દર્શન શુદ્ધિ તો સાધુ અને શ્રાવક બંનેને કર્તાવ્ય તરીકે છે.

ન્યારે ચૈત્યવંદના તો દર્શનશુદ્ધિનું કારણ છે, સાથે-સાથે સંવેગાદિનું કારણ અશઠપુરૂષોથી આચરણ કરાયેલી હોવાથી જીવલક્ષણ પણ અહિં ઘટે છે અને ચૈત્યવંદન ભાષ્યકારોએ પણ એ વિધિનું સમર્થન કરેલું છે, માટે વિધિનું અધિકપણું અયોગ્ય નથી.

એમ ન કહેવું કે ભાષ્યકાર આદિનાં વચનો પ્રમાણભૂત નથી, નહિંતર આગમનું સર્વથા અબાણુપણું આવી જશે.

વળી આવશ્યકમાં ચૈત્યવંદન કહેલું છે, એટલે આવશ્યકની અનુજ્ઞાએ ચૈત્યવંદનની અનુજ્ઞા આવી જાય છે, બસ વિસ્તારથી સર્થું.

આગમ-જ્યોતમાં ભેટ
રકમ આપનારની
નામાવલિ

૭૧-૦૦ પારી વૃજલાલ હરીભાઈ શ્રાવિકા ઉપાશ્રય કપડવંજ પૂ. સા. શ્રી વિચક્ષણાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૫૧-૦૦ શ્રી નવાપુરા સુરત જ્ઞાનખાતેથી સા. શ્રી સુલક્ષણાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૫૧-૦૦ શ્રી શાંતિનાથ દેરાસર ટ્રસ્ટ સુરત પૂ. મુનિરાજ શ્રી દીપસાગરજી મ. ના ઉપદેશથી.

આગમ જ્યોત સ્થાયી કુંડમાં

લાલ લેનાર ભાગ્યશાળીઓની

નામાવલિ

- ૧૯૪૨-૨૫ પૂ. મુનિરાજ શ્રીનિરૂપમસાગરજી મહારાજના ઉપ-
દેશથી રતલામ જૈનસંઘના જ્ઞાન ખાતેથી ૫૦૧ ત્યા.
જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓ તરફથી.
- ૧૯૮૮-૦૦ ઉંઝા જૈન સંઘ તરફથી પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી દર્શનસાગરજી
મ. ના શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિરત્ન શ્રી મહાયશસાગરજી
મ. ના ઉપદેશથી.
- ૬૦૦-૦૦ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી દેવેન્દ્રસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજના.
ઉપદેશથી અમદાવાદના ૬ શ્રાવકો તરફથી.
- ૧૦૧-૦૦ શેઠ અશોકચંદ્ર છોટાલાલ તરફથી.
- ૧૦૧-૦૦ શાહ શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી પાલેજ તરફથી. પૂ.
સાધવીશ્રી સ્નેહપ્રભાજી તથા પૂ. સા. શ્રી ચંદ્રગુપ્તાશ્રીના.
ઉપદેશથી.
- ૫૦૧-૦૦ પૂજ્ય ગણિવર્યા શ્રી લખિવિજયજી મહારાજ સાહેબના.
ઉપદેશથી, મોરબી જૈન સંઘ તરફથી,
- ૨૦૨-૦૦ પૂ. સા. શ્રી પદ્મલક્ષ્મીજીના ઉપદેશથી. મુંબઈ
- ૧૦૧-૦૦ આકોલા જૈનસંઘ તરફથી, પૂ. સા. શ્રી સુયશાશ્રીજીના.
ઉપદેશથી.
- ૧૮૭-૦૦ શ્રી જૈન સંઘ રાણપુર
- ૨૦૧-૦૦ શ્રી ચંદ્રકાન્ત રાયચંદ શાહ (ચાણુસ્માવાલા) હાલ
લીવન્ડી (મુંબઈ) તરફથી.
- ૧૦૧-૦૦ શ્રી માણિકલાલ પૂંજલાલ તરફથી. પૂ. સા. શ્રી મૃગેન્દ્ર-
શ્રીજી મ. ની પ્રેરણાથી

- ૧૦૧-૦૦ પુનાવાલા ખેન તથા ખીજી બહેનો તરફથી પૂ. સા. શ્રી મૃગેન્દ્રશ્રીજીની પ્રેરણાથી
- ૧૦૧-૦૦ ઝવેરચંદ મોતીચંદ નવસારી પૂ. સા. શ્રી મોક્ષરતા-શ્રીજીના ઉપદેશથી
- ૧૦૧-૦૦ એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી સાયલા પૂ. સા. શ્રી મણિશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી હર્ષપ્રભાશ્રીજી મ. ના ઉપદેશથી
- ૧૦૧-૦૦ એક સદ્ગૃહસ્થ રાજકોટ, પૂ. સા. શ્રી સુતારાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી તથા પૂ. તત્વબોધશ્રીજીના ઉપદેશથી
- ૧૦૦૧-૦૦ શ્રી ઘાટકોપર જૈન સંઘ તરફથી. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી અભ્યુદયસાગરજી મ. તથા પૂ. મુનિરત્ન શ્રી નવરત્ન સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી.
- ૧૦૦-૦૦ ફકીરચંદ નેમચંદ ટ્રસ્ટ સુરત
- ૧૦૧-૦૦ વીરચંદ ફૂલચંદ મહેસાણા
- ૫૦૧-૦૦ જૈન સોસાયટી સંઘ, અમદાવાદ. પૂ. સા. શ્રી લાવણ્ય-શ્રીજીના ઉપદેશથી.
- ૧૦૧-૦૦ ખીલીમોરા જૈન સંઘ તરફથી પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમ સાગરજી મ. તથા પૂ. મુનિશ્રી મિત્રાનંદ સાગરજી મહારાજના ઉપદેશથી.
- ૧૦૦-૦૦ જૈન શ્રવે. મૂ. સંઘ નંદરબાર
- ૧૦૧-૦૦ જૈન સંઘ જમાલપુર પૂ. સા. શ્રી યશોધરાશ્રીજીના ઉપદેશથી
- ૧૦૧-૦૦ ખાનપુર જૈન સંઘ અમદાવાદ, પૂ. સા. શ્રી રેવતીશ્રીજીના ઉપદેશથી.
- ૧૦૧-૦૦ ભવાનીપુર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ કલકત્તા
- ૧૦૧-૦૦ રાણપુર જૈન સંઘ તરફથી
- ૨૦૧-૦૦ વીશાપોરવાડ મારવાડી જૈન પંચ વેજલપુર (ભરૂચ) પૂ. મુનિરાજ શ્રી મિત્યવર્ધન સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી

- ૧૦૦-૦૦ શાંતીલાલ રાયચંદ સુરત પૂ. મુનિરાજ શ્રી અમીસાગરજી
મ.ના ઉપદેશથી
- ૧૦૦-૦૦ જૈન સંઘ મૂળી
- ૧૦૦-૦૦ શાંતિનાથજી જૈન દહેરાસર મુંબઈ
- ૧૦૧-૦૦ છાપરિયા શેરીના ઉપાશ્રયની બહેનો તરફથી પૂ. સા.
શ્રી. મૃગેન્દ્રશ્રીજીના ઉપદેશથી
- ૧૦૧-૦૦ ઉસ્માનપુરા જૈનસંઘ અમદાવાદ પ. પૂ. શ્રી દોલત-
સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી
- ૨૦૦-૦૦ સાગર જૈન ઉપાશ્રય પાટણ
- ૩૦૦-૦૦ પાનાચંદ વૃજલાલ જૈન પેઢી કપડવંજ, પૂ. પં. શ્રી
ચિદાનંદ સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી
- ૨૫૧-૦૦ શ્રી ભુજ જૈન સંઘ પૂ. આ. શ્રી પ્રસન્નચંદ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજના ઉપદેશથી
- ૧૦૧-૦૦ શ્રી કચ્છ-ભૂજ જૈનસંઘ પૂ. મુનિરાજ શ્રી ચંદ્રશેખર
સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી
- ૫૦૦-૦૦ ગોવાલિયા ટેંક જૈન સંઘ તરફથી. મુંબઈ પૂ ગણિવર્ધ
શ્રી પદ્મસાગરજી મ. ના ઉપદેશથી.
- ૧૦૧-૦૦ શ્રી રમણલાલ જ્ઞાલચંદ કપડવંજ પારણા નિમિત્તે.
- ૧૦૦-૦૦ દેવકરણુ મેન્શન જ્ઞાન ખાતેથી. પૂ. મુનિરાજ શ્રી પ્રમોદ-
સાગરજી મ. ના ઉપદેશથી.
- ૨૫૦-૦૦ શ્રી વાવ જૈનસંઘ પૂ. મુનિરત્ન શ્રી નરદેવસાગરજી
મ. ના ઉપદેશથી.
- ૧૦૦-૦૦ સુરત-વડાચૌટા ઉપાશ્રયની બહેનો તરફથી.
- ૧૦૧-૦૦ વડાચૌટા જૈન ઉપાશ્રય સુરત, ચૌસઠ પહોરી પૌષ્પ-
વાળાની ભક્તિ કરનાર શ્રાવકો તરફથી.

卐

卐

卐 नम्र विज्ञप्ति 卐

આ પ્રકાશન ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના હિતાર્થે તાત્ત્વિક દષ્ટિના લક્ષ્યથી કરવામાં આવ્યું છે, જે પુણ્યાત્માને સંભોગવશ આની ઉપયોગિતા ન જણાય તો આગમિક વસ્તુથી ભરપુર આ પ્રકાશનની આશાતનાથી બચવા માટે યોગ્ય જિનાલય, ઉપાશ્રય, જ્ઞાનમંદિર કે પુસ્તકાલયને આ પ્રકાશન ભેટ આપી સુરક્ષિતપણે જળવાઈ રહે તેવો પ્રયંધ કરવો.

છેવટે કાર્યાલયને પરત મોકલવામાં આવે તો પોસ્ટ ખર્ચ અને ઇનામ આપવામાં આવશે.

કોઈ સંભોગોમાં આ પુસ્તક કચરાપટ્ટી કે રફી તરીકે પડી રહી અવહેલના ન પામે તેનું પુરતું ધ્યાન રાખવા નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ છે.

આનું પ્રકાશન દર વર્ષની આસો સુદ પૂર્ણિમાએ થાય છે, ચતુર્વિધ સંઘના હિતાર્થે આનું પ્રકાશન પૂ. સાધુ, સાધવીજી, જ્ઞાનભંડારો તથા તત્ત્વજ્ઞિ ગૃહસ્થ આદિને વિના મૂલ્યે મોકલાય છે.

★ ★ ★

ધર્મપ્રેમીઓને સ્થાયી કોશમાં રૂ. ૧૦૧ લખાવી
સ્થાયી ગ્રાહક થવા ભલામણ છે.

આર્થિક લાભ લેવાનું સરનામું
શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા
રમણલાલ જેવંદભાઈ શાહ
કાપડ બજાર
પોસ્ટ કપડવંજ (જિ. ખેડા)

પ્રાપ્તિસ્થાન :
'આગમજ્યોત' કાર્યાલય
માસ્તર હરગોવિનભાઈ
મીઠાભાઈ ગુલાલચંદ
જૈન ઉપાશ્રય
દલાલવાડા, કપડવંજ

આગરનાં મોતી

- * કર્મસિદ્ધાન્ત પ્રમાણે-જે વિચાર કરી શકે તે સંજી, પણ ધર્મસિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરે તે સંજી.
- * જડજીવન અને જીવજીવન વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકે તે જૈન.
- * ઇન્દ્રિયો અને તેની વિકારી વાસનાઓના પ્રવાહમાં ન તણાય તે સમજી.
- * કારણ વિના કાર્ય ઉપજે નહિ, તેથી દ્રવ્ય વિના ભાવ આવે જ નહિ, તેમ છતાં તે ભવની અપેક્ષાએ ઉપજેલા આકસ્મિક ભાવથી દ્રવ્ય-ક્રિયાના રાજમાર્ગેનો અપલાપ કરનાર મોહ મૂઢ....
- * કેવલજ્ઞાન થયા પછી પણ અંતર્મુહૂર્તથી વધુ આયુષ્ય હોય તો વેશની આવશ્યકતાથી સાબિત થતી વ્યવહારનયની પ્રમાણિકતાને ન સ્વીકારે તે અજ્ઞાન-મૂઢ છે.
- * ધર્મના માર્ગે ચાલતાં આવી પડનારા કષ્ટો-વિધ્નોથી હાર્દિક મુઝવણ જેને ન થાય તેના હૈયામાં આત્મ તત્ત્વનો પ્રકાશ છે એમ સમજી શકાય.

